

PÉNZÜGYPOLITIKAI KIHÍVÁSOK

Szerkesztette: Szegedi Krisztina

Szerkesztő:

Dr. habil. Szegedi Krisztina

Szakmai lektorok:

Dr. Szóka Károly
Dr. Varga Erika Erzsébet

Borítóterv:

Nagy és Heteyi Kft.

ISBN 978-615-6886-01-9

DOI 10.29180/978-615-6886-01-9

Jelen kiadványt, illetve annak részeit a kiadó előzetes írásos engedélye nélkül tilos reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni, bármilyen formában vagy eszközzel, elektronikus vagy más módon közölni.

Kiadó:

Budapesti Gazdasági Egyetem, 1055 Budapest, Markó utca 29-31.

Felelős kiadó:

Prof. Dr. Andor György, rektor

PÉNZÜGYPOLITIKAI KIHÍVÁSOK

Szerkesztette: Szegedi Krisztina

*Konferencia Ábel István és Losoncz Miklós professzorok
70. születésnapjának tiszteletére*

Kutatói Nap
Konferenciakiadvány

Budapesti Gazdasági Egyetem, Budapest, 2024

**ADALÉKOK LOSONCZ MIKLÓS GLOBALIZÁCIÓVAL
FOGLALKOZÓ ÍRÁSAIHOZ**

Ábel István, Nagy Gyula 7

**MESTERSÉGES INTELLIGENCIA ÉS PARADIGMAVÁLTÁS
AZ ÜZLETI FELSŐOKTATÁSBAN:
A MUNKAERŐPIACI IGÉNYEK HATÁSA**

Bácsi Katalin, Dén-Nagy Ildikó 23

**A DIGITÁLIS PÉNZÜGYI SZOLGÁLTATÁSOK
DEMOKRATIZÁLÓDÁSÁNAK ÉS GLOBALIZÁLÓDÁSÁNAK
HATÁSA A TRANZNACIONÁLIS MIGRÁCIÓRA**

Berta Péter 37

**AZ EU GAZDASÁGI VERSENYKÉPESSÉGRE VONATKOZÓ
KONCEPCIÓJÁNAK ÉS GYAKORLATÁNAK ALAKULÁSA
2004-2024 KÖZÖTT - NÉHÁNY TANULSÁG**

Czakó Erzsébet 45

**KERÜL, AMIBE KERÜL – INFLÁCIÓKEZELÉS
A HAZAI ÉLELMISZER-KISKERESKEDELEMBEN**

Gyulai László, Nagy Gyula 55

**AZ EGYETEMI OKTATÓK ÉRZELMI MUNKÁJA DIGITÁLIS
OKTATÁSI KÖRNYEZETBEN – EGY PILOT KUTATÁS EREDMÉNYEI**

Harmat Vanda 75

**ÁLLAMI SZEREPVÁLLALÁS A VÁLLALATI HITELEZÉS
ÖSZTÖNZÉSÉBEN A VÁLSÁGOK IDEJÉN**

Kádár Béla, Jáki Erika 85

**AZ ESG SZEMPONTOK ÉS A PÉNZÜGYI TELJESÍTMÉNY EGYMÁSRA
HATÁSA ÉLENJÁRÓ FENNTARTHATÓSÁGÚ CÉGEK ESETÉBEN**

Kucséber László Zoltán, Csoma Róbert 103

**AZ EURÓPAI PÉNZÜGYI PIACOK
PIACI INTEGRÁCIÓJÁNAK FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE**

Mérő Katalin 117

**AZ EXPORTTEVÉKENYSÉG VÁLTOZÁSA
MAGYAR KIS- ÉS KÖZEPES VÁLLALKOZÁSOK KÖRÉBEN**

Szennay Áron, Csákné Filep Judit

129

**KULCS LETT A NULLA, AVAGY AZ ÚJ KEDVEZMÉNYES
ÁLTALÁNOS FORGALMI ADÓKULCS HASZNÁLATA
AZ UNIÓ TAGÁLLAMAIBAN**

Tóth Orsolya Éva

139

**A BLOKKLÁNC ÉS ELTERJEDÉSÉNEK AKADÁLYAI
AZ ÉLELMISZERIPARBAN**

Vass Kristóf, Szabó László

151

ADALÉKOK LOSONCZ MIKLÓS GLOBALIZÁCIÓVAL FOGLALKOZÓ ÍRÁSAIHOZ¹

Ábel István², Nagy Gyula³

DOI: [10.29180/978-615-6886-01-9_1](https://doi.org/10.29180/978-615-6886-01-9_1)

ABSZTRAKT

Losonczi Miklós tudományos munkássága immár több mint 45 évet fog át, és az általa publikált írások sok területet érintettek. Ebben a kitékintésben mégis azt a benyomást erősítjük, hogy mindig is egy témát jár körbe nagy odaadással, elméleti igényességgel, a gyakorlati vonatkozások alapos ismertetésével. Ez a kutatási téma a gazdasági fejlődést meghatározó és alakító tényezők dinamikája, valamint a kívánatos fejlődési irány kilátásai. Kutatási témaként ez nagy kihívást jelentett az 1980-as évektől az ezredfordulóig terjedő korszakban. Írásai mégis sokszínűek és a korszakok változásait precízen tükrözik. Ami a változást illeti, az elmúlt pár évtized során is több nagy, úgymond történelmi jelentőségű változást éltünk meg. A közgazdaságtani elemzés kategóriái hasonlóan jelentős változáson mentek keresztül. Losonczi Miklós kitartása és határozott iránykövetése innen visszatekintve egy kategóriával kapcsolható egységbe, ami a globalizáció által determinált fejlődési irány kutatása. Írásai mégis nem e mára agyonhasznált fogalom felidézését jelentik, hanem a sokszor változó konkrét tartalom lényegét adják át. Ebben az írásban a globalizáció lelassulására, az ellátási láncok alkalmazkodására és az inflációs összefüggésekre koncentrálnak, mutatjuk be az aktuális vonatkozásokat, melyekben Miklós munkái jó eligazítást adnak.

Kulcsszavak: globalizáció, deglobalizáció, ellátási láncok, re-shoring, friend-shoring

JEL-kód: F01, F10, F50, F52, F60

---

1 Az itt tárgyalt fogalmak és folyamatok részletes meghatározását a Külgazdaság számára 2024. április 11-én benyújtott hosszabb kéziratban ismertetjük.

2 Ábel István, egyetemi tanár, Budapesti Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Kar, Pénzügy Tanszék, e-mail: abel.istvan@uni-bge.hu

3 Nagy Gyula, főiskolai tanár, Budapesti Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Kar, Pénzügy Tanszék, e-mail: drnagy.gyula@uni-bge.hu

BEVEZETÉS

Losoncz Miklós több írásában elméleti igényességgel foglalkozik a globalizáció gazdasági dinamikáját meghatározó tényezőkkel (Losoncz, 2017a, 2022). Elemzései napjaink meghatározó világgazdasági folyamatainak néhány olyan jelenségét vizsgálják, amelyek valószínűsíthetően tartósan befolyásolják a globális és a regionális fejlődés lehetőségeit.

Az 1960-as évektől a világban különféle, döntően a kereskedelmi kapcsolatok elmélyítésére építő regionális integrálódási törekvések váltak meghatározóvá, Losoncz Miklós kutatásainak fókuszában az Európai Unió (EU) fejlődési útjának és működésének kérdései, valamint a magyar uniós csatlakozás álltak (Losoncz, 2004, 2006, 2007, 2011). Legelső publikációja (Losoncz, 1978) is az EU jogelődjének, az 1957. március 25-én aláírt szerződéssel létrejött Európai Gazdasági Közösség kibővülésének lehetséges világgazdasági következményeit elemezte. Az integrálódási folyamat az egyes térségek közötti kapcsolatok erősödésével mindinkább világméretűvé vált. A globalizáció előrehaladása során létrejött horizontális és vertikális termelési és értékesítési kapcsolatok a kölcsönös függésnek, egymásra utaltságnak rendkívül magas szintjét érték el. A globális érték-, illetve ellátási láncok a világgazdaság legkülönbözőbb térségeit, iparágait és vállalatait kapcsolták össze a késztermék előállításához szükséges közbülső termék inputok révén. Az ellátási láncok keretében zajló nemzetközi termékforgalom hozzájárult a technológiai fejlődéshez, aminek köszönhetően globális szinten nőtték az esélyei a szegénység mérséklésének, az életszínvonal emelésének, a kevésbé fejlett országok felzárkózásának és gazdasági fejlettségi színvonaluk javításának.

Losoncz (2022) e folyamat dinamikáját és hajtóerőit új megközelítésben tárgyalja, és bemutatja a globalizáció lassulásának a folyamat fenntarthatóságával összefüggő kockázatait. Írásunkban Losoncz (2022) gondolatmenetét követve újabb elemeket ismertetünk az általa kifejtett megállapítások szemléltetésére.

A GLOBALIZÁCIÓ FEJLŐDÉSI ÚTJA

A globalizáció hosszú időszakra visszatekintő folyamatában az országok külkereskedelmének a globális GDP-ben (bruttó hazai termék – Gross Domestic Product) mért aránya alapján *Shekhar et al.* (2023) öt korszakot határozott meg (lásd 1. sz. ábra). Az első az iparosodás időszaka, mely az 1870-es évektől az I. világháborúig terjedt. Ebben a korszakban a kereskedelmi forgalom bővülését az aranypénzrendszer és a tömegszállítás által lehetővé tett költségcsökkenés

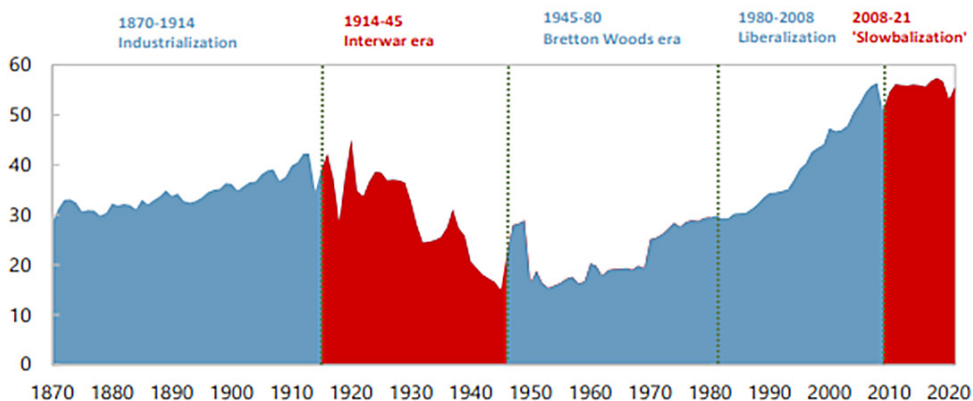

segítette. A két világháború közötti második időszakban a kereskedelmi forgalom elszámolásában az országok fokozatosan áttértek az aranypénzrendszerrel más elszámolási módra, de az 1929-1933-as világválságot követően a sok szempontból korlátot jelentő klíringrendszer alkalmazása vált általánossá. Ebben az időszakban a globalizáció folyamata lefékeződött. Ehhez a megtorpanáshoz hozzájárult a fokozódó nacionalizmus, miközben a nemzetközi kereskedelemben a háborús katonai felkészülés felerősítette a protekcionizmust. A globalizáció harmadik időszaka a II. világháborútól az 1970-es évek végéig tartott. Ebben az időszakban a dollárra épült arany deviza rendszer és az USA (Amerikai Egyesült Államok – United States of America) expanzív fiskális és monetáris szerepvállalása hozzájárult a nemzetközi kereskedelem gazdasági növekedést meghaladó dinamikus fejlődéséhez, a globalizáció újbóli erősödéséhez. Azonban ezekben az évtizedekben is jellemző volt, hogy a kereskedelmi forgalom és a külföldi befektetések geopolitikai megfontolásoknak alárendelten zajlottak. Ezt az időszakot nevezzük a hidegháború időszakának. A szembenálló blokkok közötti kereskedelem aránya ekkor a világkereskedelem 5 százalékát sem érte el. A negyedik szakasz a hidegháború megszűnését követően az 1980-as évek elejétől 2008-ig, a globális pénzügyi válságig tartott, és a globális fejlődés sikeres időszaka volt. Sok feltörekvő ország, köztük a volt szovjet blokk országainak a globális gazdaságba való bekapcsolódását eredményezte. *Losoncz (2022)* a visegrádi országok Európai Unióhoz való csatlakozásának, regionális belső piacába való beépülésének és egyidejű globális kereskedelempolitikai nyitásának tapasztalatait elemelve kiemelte, hogy ezek a külső tényezők nagyon fontos szerepet játszottak ezen országok gazdasági növekedése fenntarthatóságának megerősítésében. A globális pénzügyi válság szakaszhatárnak bizonyult a globalizáció fejlődése szempontjából, a válságkezelésben pedig meghatározó szerepre tettek szert a monetáris politikai intézkedések (*Losoncz – Nagy, 2011; Losoncz, 2014*).

Az ötödik szakasz 2008-tól napjainkig tart. Sok szempontból megtorpanásokkal, a visszarendeződés kockázatával terhelt ez az időszak. A globalizáció lelassult (slowbalization), a világkereskedelem/GDP arány 60 százalék körüli értéken stabilizálódott. Az elmúlt években ugyanakkor fokozódott a javak és a tőke szabad áramlását övező fenyegetettség, amit jól érzékeltet, hogy 2022-ben mintegy háromezer kereskedelmet közvetlenül érintő vám-, export és egyéb behozási korlátozást vezettek be a világon (*Gopinath, 2023*) a fokozódó geopolitikai kockázatok következtében.

A gazdasági integrálódásban legmesszebbre jutott Európai Unió addigi töretlen bővülését az Egyesült Királyság kilépése megtörte. A Brexit következményeit az EU és a globális gazdaság fejlődése szempontjából részletesen elemezte *Losoncz (2017b, 2020)*.

1. sz. ábra: A kereskedelmi nyitottság alakulása 1870-2020 között
(az export és import összege a GDP százalékában)

Forrás: Shekhar et al., 2023, p. 6.

A GLOBALIZÁCIÓ FÉNYKORA ÉS MEGTORPANÁSA, A NEMZETKÖZI ERŐVISZONYOK ÁTRENDEZŐDÉSE

A globalizáció fénykorával, majd megtorpanásával *Losoncz (2022, 558-561. o.)* részletesen foglalkozik a folyamat fenntarthatóságával összefüggő nézőpontból. Mi ebben a részben az általa összefoglalt megállapítások további alátámasztásához kapcsolódó elemeket gyűjtöttünk össze. A globalizáció jelentette fejlődési folyamat különösen az 1990-es évek elejétől gyorsult fel, és ezt számos szerző hiperglobalizációs jelenségként azonosította (*Subramanian – Kessler, 2013*). E gyors fejlődés eredményeként 2009-ben már a világkereskedelem mintegy kétharmadát a multinacionális cégek bonyolították. A nemzetközi működőtőke befektetések (Foreign Direct Investments – FDI) gyorsan bővültek és ezek állománya a GDP kevesebb mint 10 százalékáról 2011-re 30 százalék fölé emelkedett (*Subramanian – Kessler, 2013, 5. o.*).

E több mint másfél évtized alatt a feldolgozóipari export aránya a GDP-ben 15-ről 26 százalékra nőtt, az áru- és szolgáltatás kivitel pedig 33 százalékra. A további fejlődés kilátásait ebben az időben javította Kína, India és Brazília megjelenése működőtőke exportálóként. A korábban egyoldalúan a fejlett országokból induló export mellett egyre inkább teret nyert a feltörekvő országokból származó export is.

A digitális kommunikáció és a technológiai fejlődés lehetővé tette, hogy a gyártási folyamat egyes elemei fizikailag elválaszthatók legyenek egymástól. A hatékonysági szempontok érvényesítése érdekében a kialakuló globális érték-láncokban az egyes termelési fázisokat oda telepítették, ahol azok a legolcsóbban voltak elvégezhetőek. Mindez a kereskedelmi forgalom gyors növekedésével járt együtt. A liberalizáció térnyerése a nemzetközi kereskedelem bővülésével párhuzamosan utat nyitott az ázsiai országok, kiemelten Kína, továbbá a latin-amerikai feltörekvő országok, valamint a kelet-közép-európai térség államai számára a nemzetközi munkamegosztásba, termék- és szolgáltatás-kereskedelembé, valamint tőkeáramlásba való bekapcsolódásra. Az elmúlt évtizedek gazdaságtörténeti kutatásai hangsúlyosan foglalkoztak a fejlett gazdaságokat jelentő Észak és a világ többi részét tömörítő fejlődő, vagy a legutóbbi időben mind szélesebb körben használt elnevezéssel, a globális Dél országai fejlődéstendenciáinak elemzésével, a növekvő egyenlőtlenség kihívásaival (Russel, 2023). Ezeknek a problémáknak a kezelése, a fejlett gazdaságokhoz való technológiai felzárkózás során a történelmi múltból fakadó nehézségek leküzdése mellett választ kell adni olyan újkeletű kihívásokra is, mint az eladósodottság, a migráció, vagy a klímaváltozás következményei (Frankema, 2024).

A Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund – IMF) két csoportra bontva közöl különféle makrogazdasági adatokat a világ országairól, amelyek alapján jól látható az elmúlt évtizedekben a globális erőviszonyokban végbement tartós és gyors ütemű átrendeződés. A legfejlettebb országok részesedése a világ népességéből és GDP-jéből folyamatosan mérséklődik, miközben a feltörekvő és fejlődő országok részesedése tovább növekszik. A fejlett Észak országai napjainkban a világ népességének kevesebb mint 14 százaléka él. A világ GDP-ből az ezredfordulón még mintegy 57 százalékkal részesedtek, részarányuk 2022-re már csak alig 42 százalékot tett ki. A 155 államot tömörítő globális Délnek a térnyerésén belül különösen figyelemre méltó Kína teljesítménye. Az ország ugyanezen időszak alatt a világ GDP-ben 11,6-ról 18,4 százalékra, a globális exportban pedig 3,7 százalékról 11,9 százalékra növelte súlyát, miközben a világ népességén belül 3 százalékponttal mérséklődött az aránya (IMF, 2001a; IMF, 2023b). Ezek az adatok arra utalnak, hogy az Észak-Dél egyenlőtlenség globálisan mérséklődött ugyan, de ezzel párhuzamosan fokozódott a Dél országai, valamint térségei közötti gazdasági fejlettségi különbség.

A globális gazdaságnak a nemzetközi kereskedelem és tőkeáramlás dinamikus bővülésével, a liberalizációval, világgazdasági nyitással jellemezhető gyors fejlődési szakasza véget ért. Tíz évvel a hiperglobalizációt elemző cikkük után Subramanian és szerzőtársai (Subramanian et al., 2023) ismét áttekintették a globalizáció helyzetét és a fejlődés kilátásaival kapcsolatos korábbi optimizmusukat

felülvizsgálták. A hiperglobalizációt követő időszakban a feldolgozóipari kereskedelem korábbi növekedése megtorpant, aránya több mint egy százalékponttal csökkent, miközben a szolgáltatáskereskedelmé egy százalékponttal növekedett. Az elmúlt években felerősödött amerikai-kínai kereskedelmi feszültségek és a kínai gazdaságfejlődésnek a belső piac irányába történő eltolódása, majd az orosz-ukrán háború és az erre adott nyugati válasz mind a folyamat lassulását váltották ki. A nemzetközi kereskedelem GDP-hez mért arányának mintegy négyévtizedes töretlen növekedése a 2008-2009-es globális pénzügyi válságot követően lelassult. Amíg a válságot megelőzően ez a mutató Kína esetében az 1990-es évek eleji 22 százalékról közel 65 százalékra emelkedett, 2020-ra 35 százalékra esett vissza. Ugyanezen időszakban az USA-ban a külkereskedelem GDP-hez viszonyított aránya 20-ról 27 százalékra nőtt, majd a krízis után 2020-ra négy százalékponttal mérséklődött (Alfaro – Chor, 2023)

A GLOBALIZÁCIÓT LASSÍTÓ TÉNYEZŐK ÉS A FENNTARTHATÓSÁG⁴

A globalizáció folyamatának kiteljesedésében meghatározó szerepre tettek szert azok a világméretekben szerveződő ellátási láncok, amelyek mind több ágazatban kapcsolják össze a reálszféra szereplőit a termelési, értékesítési folyamatokban. Miközben az ellátási láncok keretében megvalósult együttműködés hozzájárult a vállalati szintű költséghatékonyság javulásához és elmélyítette a technológiai fejlődés által lehetővé tett vertikális munkamegosztást, ezzel egyidejűleg fokozta azokat a kockázatokat, amelyek a globális beszállítóknak való egyre nagyobb kitettségből és az ellátási láncok potenciális zavaraiából származnak. Először a Covid-19 pandémia időszakában kellett szembesülniük az ellátási láncok szereplőinek a késedelmes vagy elmaradó inputok következményeivel. Ezt a helyzetet az orosz-ukrán háború tovább élezte, és ráirányította a döntéshozók figyelmét az évtizedek során kialakult globális termelési rendszerek függőségi viszonyaira, a földrajzi szempontból rendkívül hosszú láncok sérülékenységre, és egyes ágazatokban azok túlzott mértékű Kína-központúságára.

Thakur-Weigold és Miroudot (2023) az ellátási láncokkal kapcsolatos három fontos vélekedést cáfol, azokat mítosznak minősítve. Az egyik szerint a lean menedzsment⁵ elveinek túlhajtása, a just-in-time⁶ stratégiák alkalmazása hoz-

---

4 Ebben a részben és az ezt követő részben támaszkodunk az Ábel – Gerlaki – Lóga – Nagy (2024) írásban kifejtettekre.

5 A lean menedzsment olyan vállalat-szervezési, -irányítási rendszert jelent, amelynek célja, hogy a vállalat egyre gazdaságosabban legyen képes a termékei, szolgáltatásai előállítására. A lean eredeti jelentése „karcsú”.

6 A just in time (JIT – éppen-időben-elv) olyan készletezési stratégiát jelent, amely nem igényli

zájárult az ellátási láncok jelenlegi problémáinak kialakulásához. Empirikus tanulmányok széles körének adatai alapján cáfolják ezt a feltételezést, rámutatva, hogy a vállalatok számára a hatékonyság és az ellenállóképesség (reziliencia) egyaránt kritikus sikertényező a nyereséges működés és az üzleti folytonosság fenntartása szempontjából, vagyis a lean menedzsment nem a probléma oka, hanem a megoldás része. A másik cáfolt mítosz szerint a hatékony ellátási láncok kevésbé ellenállóképesek. A szélsőségesen lean-elveket megvalósító ellátási láncokban ugyanis a vállalatok egyoldalúan a hatékonysági szempontokat érvényesítik az ellenállóképesség rovására is. Például keveset fektetnek a készletekbe, aminek a következtében egy ponton túl nem képesek megfelelően reagálni a kereslet változására vagy az ellátási bizonytalanságokra. Az empirikus kutatók azonban csak részben támasztják alá ezt a gyanút. A külső sokkal szemben ellenállóképes cég kétféle módon tud visszatérni egy válságot követően a korábbi működéséhez. Az egyik, ha rendelkezik feleslegekkel (szabad kapacitások, készletek), ez azonban nem költséghatékony. A másik, hatékonyabb megoldás az, ha az ellenállóképesség fenntartását a rugalmasság, a koordinációs kultúra és együttműködés révén valósítja meg oly módon, hogy mindez hosszabb távon hozzájáruljon a versenyképességhez. A *Thakur-Weigold és Miroudot (2023)* által kifogásolt harmadik mítosz szerint a külföldi kínálat gyengíti az ellátási láncok ellenállóképességét. E feltételezés szerint a külföldi kínálattól való függőség következtében az ellátási láncokon keresztül átterjednek a sokkhatások. Ennek a feltételezésnek az oka az, hogy a beszállító a saját hazai piacának ellátását helyezi előtérbe, ha valamilyen okból nem képes a kereslet kielégítésére. A külső beszállítóktól való túlzott függőség mérséklésének igénye arra indította a kormányokat, hogy ösztönözzék a globális ellátási láncok részbeni hazatelepítését, hazai termeléssel való kiváltását (reshoring), vagy földrajzilag közelebb hozását (nearshoring), illetve a beszerzéseknek együttműködő országokba történő átirányítását (friendshoring). A multinacionális cégek üzleti jelentéseinek szövegelemzése azt mutatja, hogy ugrásszerűen megnőtt a fenti fogalmak említésének gyakorisága, ami az egyes országpárok közötti geopolitikai távolság növekedésére utal (*IMF (2023d)*).

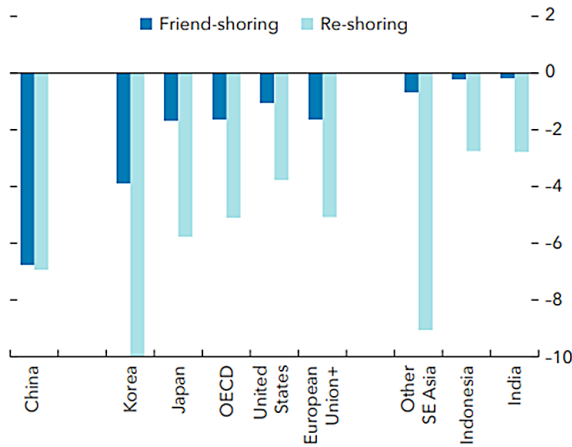
A Kína és az USA közötti kereskedelmi kapcsolatokat befolyásoló intézkedések között az egyik az amerikai információtechnológiai fejlesztésekhez való kínai hozzáférés korlátozása e cégek kínai exportjának tilalmán keresztül. Felmerül a kérdés, hogy a kínai exporttilalomra az érintett exportálók hogyan reagálnak, miként próbálják az ellátási láncot átalakítani a gazdasági pozícióik

---

jelentős készletek tartását, ugyanis összehangolja a nyersanyagok vagy alkatrész rendelését a gyártási ütemtervvel, így jelentős megtakarítást tesz lehetővé a készletgazdálkodási költségekben.

megőrzése érdekében. *Crosignani et al. (2024)* elemzése meglepő képet fest erről. Az exporttilalmi listában érintett amerikai cégek leállítják ugyan a kínai ügyfeleknek szóló szállításaikat, de nem érzékelhető, hogy ezek helyébe újabb ügyfelek lépnek. A tőkepiacok viszont gyorsan reagáltak, és az érintett cégek tőkepiaci kapitalizációja 130 milliárd dollárral mérséklődött a részvényárfolyamuk csökkenése miatt. A cégeket ért ilyen mértékű veszteség mellett kérdéses, hogy az exportkorlátozás által elért célok hozama ezzel összemérhető-e.

2. sz. ábra: GDP veszteség a friendshoring és a reshoring forgatókönyvek alapján (GDP szintek, százalékos eltérés az alapforgatókönyvhöz képest)

Forrás: IMFc, (2023 p. 40)

A 2. sz. ábra a globális ellátási láncok jelentette kockázatok kezelése érdekében alkalmazott gazdaságpolitikai intézkedések által okozott változások (reshoring, friendshoring) GDP-re gyakorolt hatásait mutatja. Az IMFc (2023) a reshoring scenárió esetén azzal a feltételezéssel élt, hogy az OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development – a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet) és Kína az összes országból származó importtól való függőségét csökkenti. A friendshoring esetében az egymástól való beszerzésektől való kölcsönös függőséget építik le különféle nem-vámjellelű korlátozások életbe léptetésével, ezek azonban a többi országot nem érintenék. Ez a modellszámítások szerint a globális GDP 1,8 százalékos csökkenésével járna, viszont Kína ennél jóval nagyobb, mintegy 6,8 százalékos veszteséget lenne kénytelen elkönyvelni. Az OECD országai ugyanakkor a kínai inputnak

való kitettség függvényében eltérő mértékű, de jóval kisebb GDP visszaeséssel számolhatnának. A negatív gazdasági következmények a világ többi országát illetően nem lennének számottevőek, a GDP 0,2-0,7 százalékkára rúgnának, figyelemmel arra, hogy a kereskedelem eltérítés következtében még javulhatnak is az export lehetőségeik. A reshoring forgatókönyv viszont hosszabb távon a globális kibocsátás 4,5 százalékos visszaesését okozná, miközben Kínát 6,9 százalékos, az OECD-t 3,8-10,2 százalékos veszteség érné. Ráadásul a világ többi országa sem tudná kihasználni a friendshoring szcenárió által lehetővé tett kereskedelem eltérítés előnyeit. Így a délkelet-ázsiai országok a nagyon erős kínai és OECD kötődésük következtében 9,1 százalékos GDP csökkenéssel és egyre szigorúbb kereskedelmi korlátozásokkal kénytelenek szembenézni.

A több ország közreműködésével működtetett ellátási láncok ugyan sok kockázatnak vannak kitéve napjainkban, mégis sokkal ellenállóképesebbnek mutatkoznak, különösen súlyos válsághelyzetekben. *Thakur-Weigold és Miroudot S. (2023)* felhívta a figyelmet arra is, hogy az elmúlt évtizedekben az ellátási láncok olyan fontos termékinnovációt valósítottak meg a nemzetközi piacokon, amelylyel a hazai vállalkozások nem tudták felvenni a versenyt.

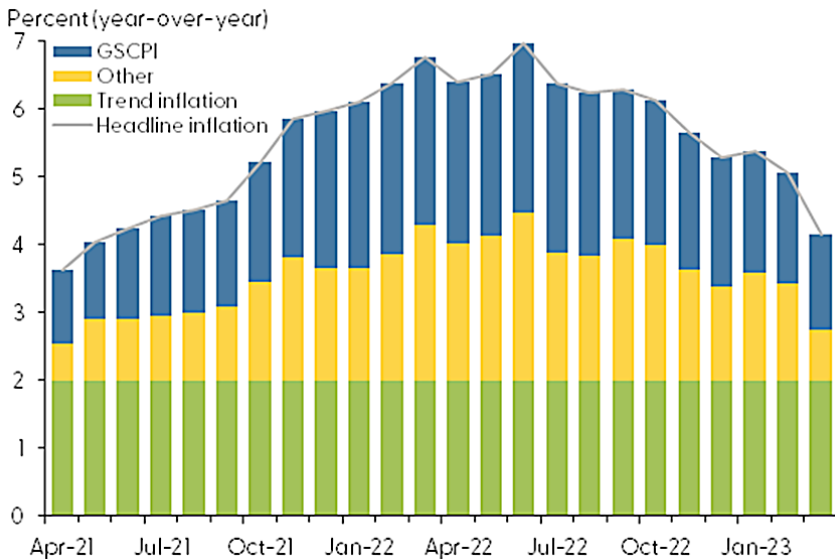
AZ ELLÁTÁSI LÁNCOK SZEREPE AZ INFLÁCIÓBAN

Az ellátási láncokat érintő beavatkozások és azok alkalmazkodása következményeit több makroökonómiai változó vonatkozásában elemezte *Clancy et al. (2023)*. Az ellátási láncokban résztvevő külföldi szereplők inputjának hazai termeléssel való kiváltását célzó intézkedéseknek a kibocsátásra, a foglalkoztatásra, illetve az inflációra gyakorolt hatásait elemezték a világ három térségének (eurózóna, USA, a világ többi része) kereskedelmi kapcsolatait átfogó dinamikus egyensúlyi modell keretében. A vizsgálat azt igyekezett felmérni, hogy az eurózóna ellátásbiztonsági megfontolások alapján hozott esetleges döntése az ellátási láncok egyoldalú átrendezéséről, a termelés hazahozataláról milyen következményekkel járna. Arra jutottak, hogy egy ilyen beavatkozásnak hosszabb távon több kedvezőtlen hatása is lenne. Az egyik az, hogy a hazai termelők egyes külföldi versenytársak kiesése nyomán megerősödött piaci helyzetüket várhatóan a haszonkulcs emelésére használnák fel, amely növeli a gazdaságban az inflációs nyomást, és felemésztí az intézkedéstől várt, a hazai kibocsátásra gyakorolt kedvező hatást. Több empirikus elemzés – *Konczal – Lusiani, 2022; Weber – Wasner, 2023; Ábel et al. 2023* – kimutatta, hogy az elmúlt években a vállalatok visszaéltek erőfölényükkel, és a költségeiknél nagyobb mértékben emelték a haszonkulcsukat, ezzel hozzájárultak az inflációhoz (greedflation).

A másik hátrányos következmény a piaci verseny gyengülése lenne, hiszen az ellátási lánc kieső külföldi láncszemei helyébe lépő alacsonyabb minőségű hazai input következtében az exportáló cégek termelékenysége romlik. Ez megnöveli ennek a termelési átrendeződésnek a gazdasági költségeit.

Az elmúlt években a globális fejlődés megtorpanása az ellátási láncokban keletkező feszültségek erősödésével járt együtt. Ezek a zavarok sok országban inflációs sokkot okoztak. *Liu és Nguyen (2023)* az USA inflációjának alakulását elemezve az ellátási láncokban keletkezett zavarok hatását a Global Supply Chain Pressure Index (GSCPI) felhasználásával vizsgálták. Ez a mutató a havi szállítási költségekre vonatkozó 27 mutatószám és egyéb releváns komponensek figyelembevételével készül, és ennek változását hasonlították össze a személyes fogyasztási kiadásokkal (personal consumption expenditures, PCE) mért áralakulással. Az index váratlan megugrása több csatornán keresztül, így az inflációs várakozások növelésén, valamint az importárak és a közbülső termékek input költségén keresztül fokozta az infláció trend szerinti alakulását. A 3. sz. ábra azt mutatja, hogy az ellátási láncokban fellépő sokkhatások 2021 áprilisa és 2023 márciusa között átlagosan 60 százalékkal növelték a PCE inflációt.

3. sz. ábra: Az ellátási lánc sokkok hozzájárulása a PCE-inflációhoz az Amerikai Egyesült Államokban

Forrás: Liu – Nguyen (2023, 4. o.)

A globális ellátási láncok átrendeződését vizsgálva *Qui et al. (2023)* 2021-ben 24.773 cég összesen 37.542 szállító-vevő kapcsolatát vizsgálta meg, amelyet 2023-ban 25.114 cég 37.976 kapcsolatának vizsgálatával megismételt. A két alkalommal elvégzett felmérések azt mutatták, hogy az ellátási láncok megnyúltak, hosszabbak lettek, anélkül, hogy a hálózat sűrűbbé vált volna. Mindez arra utal, hogy a szállítói kapcsolatok diverzifikáltabbá váltak. Ez azt is jelenti, hogy például az USA és Kína közötti ellátási láncok esetében új térségbeli országok kapcsolódtak a láncba. A kitettség csökkentése érdekében Kína ellen Amerikában bevezetett kereskedelmi szankciók és korlátozások hatására Kínának az USA importjában való részaránya a 2018. évi 22 százalékról 13 százalékra esett vissza 2023 első felére (*Gopinath, 2023*). A direkt amerikai beszerzés leépülését ugyanakkor ellensúlyozta az indirekt kapcsolatok megélénkülése, ami azt jelenti, hogy az olcsó bérű Vietnám, és az USA számára nearshoring/friendshoring alternatívát kínáló Mexikó – természeti adottságait, földrajzi elhelyezkedésüket és szabadkereskedelmi megállapodásukat kihasználva – növelték részarányukat Kína rovására az amerikai importban. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan Kína hasonló mértékben fokozta exportját és működőtőke kivitelét ugyanezekbe az országokba. A kínai befektetők által Vietnámban és Mexikóban létrehozott vállalkozások az amerikai piacon értékesítenek, a termeléshez pedig döntően kínai importot használnak (*Alfaro – Chor, 2023*).

KÖVETKEZTETÉSEK

Kína kulcsszerepe az ellátási láncokban, ha lassan is, de változóban van. E változás meglepő módon nem is annyira a nyugati országok protekcionista vagy gazdaságvédelmi intézkedéseinek a következménye, hanem sokkal inkább a kínai gazdaság belső problémáira vezethető vissza, ami a növekedési ütem lassulásában is tetten érhető. Ez viszont új kereskedelmi lehetőségeket teremt India és a dél-kelet-ázsiai térség országai számára. Több tényező utal arra, hogy a globális ellátási láncok Kína központúsága mérséklődik, nem függetlenül az ország gazdasági növekedésének várható tartós mérséklődésétől. *Roubini (2024)* szerint strukturális reformok nélkül a kínai gazdaság növekedési potenciálja 4 százalék alatt marad a következő három évben, 2030-ra pedig közel 3 százalékra esik vissza.

Az elmúlt évtizedek fejlődését a világkereskedelemnek a GDP növekedését meghaladó dinamikája jellemezte, amely során a nemzetközi munkamegosztás kiszélesedett, és elmélyült, a kölcsönös egymásra utaltság és függés fokozódott. A hatékonysági követelményeknek való megfelelés jegyében kiépültek azok a

globális ellátási láncok, amelyek kihasználták a protekcionizmus visszaszorulását, a nemzetközi liberalizáció által biztosított kedvező működési feltételeket, és jelentős mértékben hozzájárultak a globalizáció térhódításához. Napjainkra azonban ez a hosszú ideig meghatározó fejlődés megtorpant és a globalizáció lassulásának időszakában vagyunk. A kilátásokat tovább rontja a protekcionizmus erősödése, az USA és Kína közötti geopolitikai konfrontálódás.

A globális fejlődés lassulása az ellátási láncoknál olyan problémákra hívta fel a figyelmet, amelyek az ellenállóképességük javítását teszi szükségessé. A globális ellátási láncoknak való túlzott kitettségéből, illetve azok működési zavaraiából származó kockázatok a politikai és a vállalati döntéshozókat egyaránt kihívás elé állította. A válaszként megfogalmazott, biztonsági szempontokat előtérbe helyező reshoring/nearshoring/friendshoring stratégiák az ellátási láncokból származó input útjának lerövidítésével, áttekerésével és a hazai termeléssel történő kiváltásával próbálkoznak. Ezek azonban ellentmondásos következményekkel járnak, ami rövid távon sem túl ígéretes, hosszú távon pedig mindenképpen növekedési veszteségekkel járnak mindenki számára (Cerdeiro et al., 2023). Az amerikai-kínai szembenállás például olyan átrendeződést indított el, melyben a közvetlen kínai kapcsolatot például Vietnámból és Mexikóból származó importtal helyettesítik. Ezen országokban ugyanakkor jelentősen fokozódik a kínai szerepvállalás. A két országba irányuló, de végső állomásként az amerikai piacra menő kínai áru- és tőkeexport dinamikusán növekszik.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

- Aiyar, S. & Ilyina, A. (2023, Február 8). Charting Globalization's Turn to Slowbalization After Global Financial Crisis. *IMF Blog*. <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2023/02/08/charting-globalizations-turn-to-slowbalization-after-global-financial-crisis>
- Alfaro, L. & Chor, D. (2023). Global Supply Chains: The Looming "Great Reallocation". *Paper prepared for the Jackson Hole Symposium, 24-26 Aug 2023*, https://www.kansascityfed.org/Jackson%20Hole/documents/9774/AlfaroChor_JacksonHole_30Aug2023.pdf
- Ábel, I., Gerlaki, B., Lóga, M. & Nagy, Gy. (2024). A lassuló globalizáció és az ellátási láncok, *Külgazdaság*, megjelenés alatt.
- Ábel, I., Hegedűs, Sz., Nagy, Gy. & Tóth, O., É. (2023). Corporate pricing power and inflation In: Gáspár, Tamás (edit.) *Foresight in research – Case studies on future issues and methods: Session proceedings of the BBU Research Day 2023*, 201, 181-190. https://doi.org/10.29180/9786156342560_10

- Cerdeiro, D., Kothari, S. & Muir, D. (2023, Október 17). Harm From 'De-Risking' Strategies Would Reverberate Beyond China. *IMF Blog* <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2023/10/17/harm-from-de-risking-strategies-would-reverberate-beyond-china>
- CHIPS and Science Act. (2022), *Public Law No:* 117-167. <https://www.congress.gov/bill/117th-congress/house-bill/4346>
- Clancy, D., Smith, D. & Valenta, V. (2023). The macroeconomic effects of global supply chain reorientation. *European Central Bank, Working Paper Series, 2903* <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp2903~8bc715c800.en.pdf>
- Crosignani, M., Han, L., Macchiavelli, M. & Silva, A., F. (2024, Április). Geopolitical Risk and Decoupling: Evidence from U.S. Export Controls. *Federal Reserve Bank of New York Staff Reports, 1096* <https://doi.org/10.59576/sr.1096> https://www.newyorkfed.org/medialibrary/media/research/staff_reports/sr1096.pdf Letöltve: 2024. március 10.
- Frankema, E. (2024, Január 2). From the Great Divergence to South-South divergence, *Brave New Europe*, Ewout Frankema - From the Great Divergence to South-South divergence - Brave New Europe <https://braveneweuropa.com/ewout-frankema-from-the-great-divergence-to-south-south-divergence>
- Gopinath, G. (2023, December 11). *Cold War II? Preserving Economic Cooperation Amid Geoeconomic Fragmentation*, Plenary Speech. 20th World Congress of the International Economic Association, Colombia, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2023/12/11/sp121123-cold-war-ii-preserving-economic-cooperation-amid-geoeconomic-fragmentation>
- Inflation Reduction Act of 2022 https://www.democrats.senate.gov/imo/media/doc/inflation_reduction_act_of_2022.pdf
- International Monetary Fund (2001a, Május). *World Economic Outlook: Fiscal Policy and Macroeconomic Stability*. International Monetary Fund, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/31/Fiscal-Policy-and-Macroeconomic-Stability>
- International Monetary Fund (2023b). *World Economic Outlook: Navigating Global Divergences*. International Monetary Fund <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2023/10/10/world-economic-outlook-october-2023>
- International Monetary Fund (2023c, Október). *Regional Economic Outlook Asia and Pacific: Challenges to sustaining growth and disinflation*. International Monetary Fund <https://www.imf.org/en/Publications/REO/APAC/Issues/2023/09/27/regional-economic-outlook-for-asia-and-pacific-october-2023>

- International Monetary Fund (2023d, April). *World Economic Outlook: A Rocky Recovery*. Washington, DC. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2023/04/11/world-economic-outlook-april-2023>
- Konczal M. & Lusiani N. (2022, June). *Prices, Profits, and Power: An Analysis of 2021 Firm-Level Markups*. Roosevelt Institute, https://rooseveltinstitute.org/wp-content/uploads/2022/06/RI_PricesProfitsPower_202206.pdf
- Liu Z. & Nguyen T. L. (2023, June 20). *Global Supply Chain Pressures and U.S. Inflation*. FRBSF Economic Letter 2023-14, Pacific Basin Notes <https://www.frbsf.org/research-and-insights/publications/economic-letter/2023/06/global-supply-chain-pressures-and-us-inflation/>
- Losoncz Miklós (1978). Az EGK kibővülésének világgazdasági következményei. *Külgazdaság, XII.*(5) 63-69.
- Losoncz Miklós (2004). Gazdaság- és pénzügypolitika az Európai Unióban Budapest, *Perfekt* 160.
- Losoncz Miklós (2006). Az Európai Unió: Rómától Budapestig Tatabánya, *Tri-Mester Bt.* 245.
- Losoncz Miklós (2007). A magyar EU-tagság gazdaságpolitikai kihívásai Tata, *Tri-Mester Bt.* 267. https://publikaciotar.uni-bge.hu/id/eprint/1487/1/Losoncz_eu.pdf
- Losoncz Miklós (2011). Az Európai Unió külkapcsolatai és külkapcsolati politikája Tatabánya, *Tri-Mester Bt.* 239. <https://publikaciotar.uni-bge.hu/id/eprint/1486/1/euk%C3%BCIkapcs.pdf>
- Losoncz, Miklós (2014). Az államadósság-válság és kezelése az EU-ban Tatabánya, *Tri-Mester Bt.* 420. https://kulgazdasag.eu/api/uploads/7_ujk_benczes_5d604e0571.pdf
- Losoncz M. (2017a). A globális és regionális integrálódás és a fenntartható gazdasági növekedés néhány kérdése a visegrádi országokban. *Közgazdasági Szemle, 64* (7-8). 677-697. https://real.mtak.hu/60074/1/01_LosonczA_u.pdf
- Losoncz Miklós (2017b). Az Egyesült Királyság kilépése az EU-ból és az európai integráció Budapest, *Budapesti Gazdasági Egyetem (BGE)* 257.
- Losoncz Miklós (2020). *Brexit: Ugrás az ismeretlenbe* Budapest, Noran Libro Kiadó
- Losoncz M. (2022): Gazdasági globalizáció és fenntarthatóság. *Educatio* 31(4). 555–570. <https://doi.org/10.1556/2063.31.2022.4.3>
- Losoncz Miklós & Nagy Gyula (2011). A globalizáció és a 2007-2011. évi pénzügyi válság Tatabánya, *Tri-Mester Bt.* 235. <https://publikaciotar.uni-bge.hu/id/eprint/1488/1/losoncz-nagy.pdf>
- Qiu H. Shin H. S. & Zhang L. S. Y. (2023, October). Mapping the realignment of global value chains. *BIS Bulletin, 78*(3), <https://www.bis.org/publ/bisbull78.pdf>

- Roubini N. (2024, January 8). *Where Will the Global Economy Land in 2024?* Project Syndicate, <https://www.project-syndicate.org/commentary/global-economy-2024-growth-inflation-us-china-europe-by-nouriel-roubini-2024-01>
- Russel A. (2023, December 1). *Year in a word: 'Global south'*, Financial Times, <https://www.ft.com/content/33566a47-f3c3-4c10-b7fd-97d58d6c5198>
- Shekhar A. et al. (2023). *Geoeconomic Fragmentation and the Future of Multilateralism*. Staff Discussion Note SDN/2023/001. International Monetary Fund, Washington, DC, <https://www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes/Issues/2023/01/11/Geo-Economic-Fragmentation-and-the-Future-of-Multilateralism-527266>
- Subramanian A. & Kessler M. (2013). *The Hyperglobalization of Trade and Its Future*. WP 13-6 Peterson Institute for International Economics, Washington, DC. <https://www.piie.com/sites/default/files/publications/wp/wp13-6.pdf>
- Subramanian A., Kessler M. & Properzi E. (2023). *Trade hyperglobalization is dead. Long live...?* WP 23-11 Peterson Institute for International Economics, Washington, DC. <https://www.piie.com/sites/default/files/2023-11/wp23-11.pdf>
- Thakur-Weigold, B. & Miroudot, S. (2023). *Supply chain myths in the resilience and deglobalization narrative: consequences for policy*. J Int Bus Policy 7, 99–111. <https://doi.org/10.1057/s42214-023-00170-3>
- The World Bank, (1980, Augustus). *World Development Report, World Development Report 1980*, Washington, DC. August <https://documents1.worldbank.org/curated/en/430051469672162445/pdf/108800REPLACEMENT0WDR01980.pdf>
- Weber I. M. & Wasner E. (2023). *Sellers' Inflation, Profits and Conflict: Why can Large Firms Hike Prices in an Emergency?* *Review of Keynesian Economics*, 11(2), 183–213. <https://doi.org/10.7275/cbv0-gv07>
- Wolf M. (2024, January 16). *What we really know about the global economy*. *Financial Times* <https://www.ft.com/content/41bc7747-63b9-41e5-a341-6c953be511ac>

MESTERSÉGES INTELLIGENCIA ÉS PARADIGMAVÁLTÁS AZ ÜZLETI FELSŐOKTATÁSBAN: A MUNKAERŐPIACI IGÉNYEK HATÁSA

Bácsi Katalin⁷, Dén-Nagy Ildikó⁸

DOI: [10.29180/978-615-6886-01-9_2](https://doi.org/10.29180/978-615-6886-01-9_2)

ABSZTRAKT

A mesterséges intelligencia (MI) térhódítása átalakítja az üzleti felsőoktatás működését és a munkaerőpiac felsőoktatással kapcsolatos elvárásait egyaránt. Az előbbi tekintetében az MI hatására sürgetővé válik a tanítási módszerek és az értékelési rendszerek újragondolása, valamint az oktatók és diákok egymáshoz való viszonyának, az oktatási folyamatban résztvevők szerepeinek tisztázása. Az utóbbi kapcsán az oktatási tartalmak átalakítása kerül előtérbe, hiszen megváltozik azoknak a készségeknek és képességeknek a halmaza, amelyek a jövőben versenyképes tudást jelentenek. Például a gyorsan fejlődő MI technológiák miatt nemcsak maga az MI használata jelenik meg új tartalmi elemként, de állandósulhat a folyamatos tanulás, az újra- és továbbképzés, illetve a fejlesztendő kompetenciák közé bekerülnek olyan korábban nem hangsúlyos képességek, mint az innovatív gondolkodás, a kritikai szemlélet, az etikus döntéshozatal vagy a jövőorientáltság. Irodalmi áttekintésünkben arra keressük a választ, hogy az MI térnyerésének hatására hogyan változnak meg a munkaerőpiaci elvárások az üzleti felsőoktatás piacán, illetve, hogy ezek az új elvárások hogyan illeszthetők a felsőoktatásban végbemenő, MI alkalmazáshoz kapcsolódó egyéb változásokhoz, különös tekintettel a változó oktatói és hallgatói szerepekre. Az MI lehetőséget teremt a felsőoktatás munkaerőpiaci igényekhez való alkalmazkodására, a fejlesztés (puha készségek) és a kutatási készségek előtérbe helyezésére, amelyhez azonban mind az oktatóknak mind a hallgatóknak más-más szerepet kell betölteniük.

Kulcsszavak: üzleti felsőoktatás, mesterséges intelligencia, kompetencia, oktatói és hallgatói szerepek

JEL-kód: J24

---

⁷ Bácsi Katalin, főiskolai docens, Budapesti Gazdasági Egyetem, Vezetés és Emberi Erőforrásfejlesztés Tanszék, e-mail: bacsi.katalin@uni-bge.hu

⁸ Dén-Nagy Ildikó, tudományos munkatárs, Budapesti Gazdasági Egyetem, Vezetés és Emberi Erőforrásfejlesztés Tanszék, e-mail: den-nagy.ildiko@uni-bge.hu

BEVEZETÉS

A generatív mesterséges intelligencia fejlődése az utóbbi években jelentős háttal volt a munkaerőpiacra, hiszen az automatizáció és az intelligens rendszerek bevezetése számos iparágban változást eredményezett a munkafolyamatokban. Az okostelefonok, a közösségi média platformok, a keresőmotorok és az autonóm járművek csak néhány példa az olyan alkalmazásokra, amelyek mesterséges intelligencia technológiát alkalmaznak teljesítményük fokozására (Niskanen et al., 2023). 2022. november 30-án a ChatGPT-nek nevezett ingyenesen elérhető, nagy nyelvi modellt alkalmazó generatív mesterséges intelligencia berobbanásával ugyanakkor elindult a különböző mesterséges intelligencia (MI) alkalmazások tömeges felhasználása. 2023 májusában csak az újságírás, a marketing, a szövegírás és a közösségi média tartalom generálás területén már 1523 MI modell volt elérhető végfelhasználók számára (Pugachev et al., 2023). Ugyanakkor maga a ChatGPT számos tevékenység elvégzését könnyíti meg, például a számítógépes programozásban magyarázatokkal, példákkal és útmutatásokkal segíti a felhasználókat (Biswas, 2023a), a jogászokat támogatja a hatékony dokumentumkezelésben, a jogi kutatásban, irat ellenőrzésben vagy az ügykezelésben (Biswas, 2023b), az adattudomány területén pedig növelheti a munkafolyamatok termelékenységét és pontosságát (Hassani & Silva, 2023). A ChatGPT egy harmadéves orvostanhallgató szintjén teljesít az orvosi vizsgákon, így már most látható, hogy képes lesz megváltoztatni az orvosi gyakorlatot (Sedaghat, 2024). Ez a néhány példa is jól mutatja, hogy a legkülönbözőbb foglalkozások és tevékenységterületek esetében számíthatunk drámai változásokra a közeljövőben, óhatatlanul is felmerül tehát a kérdés, hogy milyen képességeket és készségeket tud majd a MI teljesen helyettesíteni, és melyek lesznek azok a tudások vagy kompetenciák, amelyekre hosszútávon is szükség lesz.

Tanulmányunkban áttekintjük az MI hatásait a munkaerőpiac változásaira, azt, hogy az egyes kutatások szerint a szükséges készségekkel, illetve kompetenciákkal kapcsolatos elvárások mennyiben változtak a MI tömegessé válása óta, továbbá megvizsgáljuk, hogy ezeknek a változásoknak és magának a MI-nek milyen implikációi vannak a felsőoktatás szerepére.

AZ MI MUNKAERŐPIACI HATÁSAI STRUKTURÁLIS SZINTEN

A Price Waterhouse (PwC) MI állásbarométere (2024a), amely több mint félmilliárd álláshirdetés elemzésén alapul, egyrészt arra a következtetésre jutott, hogy az MI szakértelemmel rendelkező munkavállalók akár 25%-os bérprémiumot is

elérhetnek, másrészt a munkáltatók által keresett készségek 25%-kal nagyobb arányban változnak a mesterséges intelligenciát leginkább használni képes szakmákban, így az ilyen munkakörökben dolgozók esetében különösen kritikus, hogy új készségeket alakítsanak ki. A PwC egy másik kutatása a globális vezérigazgatói felmérés (2024b) szerint a vezetők hatékonyságnövekedést várnak az AI megjelenésétől, és ez a termelékenységnövekedés szerintük többet jelent majd annál, hogy a régi feladatokat gyorsabban végezzük el. Ez azt is jelenti, hogy új, mesterséges intelligenciával támogatott módokat kell találni az értéktéremtésre. A vezérigazgatók 70%-a szerint a mesterséges intelligencia a jövőben jelentősen megváltoztatja a vállalatuk értéktéremtésének, -szolgáltatásának és -megragadásának módját az elkövetkező években. A munkavállalók félelme attól, hogy a MI leválthatja őket egyelőre mérsékelt, míg a munkavállalók fele elismeri az MI használatának előnyeit, és sokan már kísérleteznek a munkahelyen kívül is az MI használatával (PwC, 2023).

A CEDEFOP (Európai Szakképzés-fejlesztési Központ) „A digitális átállás a digitális szakképzést jelent” című jelentése (2024) mindezekkel összhangban az MI-t már olyan alapvető technológiaként említi, amely növeli a szervezetek versenyképességét és a munkavállalók termelékenységét, ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy 2019-ben csak Hollandiában és Finnországban volt 70% feletti a legalább alapvető digitális készségekkel rendelkező 16-74 éves felnőttek aránya, így a legtöbb országban még az is feladat, hogy az alapvető digitális készségeket fejlesszék, nemhogy felkészüljenek az MI térnyerésére.

MUNKAERŐPIACI KÉSZSÉGIGÉNYEK

A munkaerőpiacon keresett készségek és képességek nem jelentenek új kutatási területet a társadalomtudományokban. A munkáltatók számára fontos jövőbeli képességek többek között azért állnak a különböző vállalati (pl. PWC, 2014, 2017; Manpower, 2016 stb.) és nemzetközi szervezetek kutatásainak homlokterében (pl. EURYDICE, 2010; OECD, 2017, CEDEFOP, 2018 stb.), mert ezek segítenek orientálni a felsőoktatási, illetve a szakpolitikai döntéshozókat. Az egyes tanulmányok következtetései ugyanakkor csak részben egyeznek, sőt, már a készségek közös taxonómiájának tekintetében is eltérnek.

Különbséget kell tenni a készség és a kompetencia kifejezések között: a készség kifejezés jellemzően a módszerek vagy eszközök használatára utal egy adott környezetben és meghatározott feladatokhoz kapcsolódóan. A kompetencia kifejezés tágabb, és jellemzően arra utal, hogy egy személy új helyzetekkel és előre nem látható kihívásokkal szembesülve képes önállóan és önirányítottan hasz-

nálni és alkalmazni a tudását és a készségeit ((Garcia-Esteban – Jahnke, 2020)). A készségek tehát általában a kompetenciák összetevőiként jelennek meg.

Az irodalomban négy készség osztályozásában van konszenzus. Az Infokommunikációs technológiák használata, az írni-olvasni tudás és a számolási készség a legtöbb kutatásban alap- vagy kulcskészségként jelenik meg a problémamegoldással együtt, amelyeket általában kognitív készségeknek tekintenek (Garcia-Esteban – Jahnke, 2020). Ezeken felül általában megjelennek a munkakör-specifikus készségek, amelyek egy adott munkakörre (pl. adatbázis-programozás vagy értékesítési módszerek) vagy akár egy szervezetre vonatkoznak, amelyeket technikai készségeknek is neveznek. (Stewart & Knowles, 1999 vagy Lawrence, 2002). A munkaerő készségigényét elemző tanulmányok elsősorban a kognitív és tanulási készségek fontosságát hangsúlyozzák a jövőben, míg a mobilitási programok elismerik a foglalkoztathatóság, a menedzsment, a karrier és az életvezetési készségek jelentőségét (Garcia-Esteban – Jahnke, 2020). Ez utóbbiakra kontextuális készségekként is hivatkoznak különböző tanulmányok (pl. Van Laar et al., 2017).

A következőkben azt tekintjük át, hogy hogyan változtak a várakozások a munkaerőpiaci készség-igényekkel kapcsolatban az MI hatására, tehát milyen eltolódásokat figyelhetünk meg az MI megjelenését követően.

MUNKAERŐPIACI ELVÁRÁSOK 2022 ELŐTT

Weng 2015-ben még amellet érvelt, hogy a számítástechnikai gondolkodás (computational thinking), és a közösségi média műveltség (new media literacy) lesznek a két legjelentősebb munkavállalói képesség, a digitalizációnak pedig elsősorban abban van jelentősége, hogy hálózatba kapcsolja az embereket, növelje a hatékonyságot és befolyásolja a kommunikáció módját. Ma már jól látszik, hogy az MI miatt a digitalizáció jelentősen túlmutat ezen; az MI képes jól automatizálható, rutinszerű manuális vagy kognitív feladatok kiváltására is (Fatun & Pazour, 2021). Weng (2015) rámutatott, hogy az értelmezési képességek (sense-making), szociális, érzelmi és kulturális intelligencia fejlesztése, a kreatívabb és hatékonyabb problémamegoldást lehetővé tévő tervezői gondolkodásmód (design mindset), és az innovatív és újszerű megoldások keresésére irányuló adaptív gondolkodás lesznek meghatározóak a jövő munkái szempontjából. Ezen felül a kognitív túlterhelés kezelése (vagyis a fókuszált figyelem megtartása), továbbá multinacionális környezetben a kultúrák közötti együttműködéshez kapcsolódó kompetenciákra lesz szükség. Ezzel összhangban 2017-ben, tehát szintén az MI használatának tömeges megjelenése előtt egy kevert módszertant alkalmazó át-

fogó tanulmány az Egyesült Királyságra és az Egyesült Államokra vonatkozóan szintén arra a következtetésre jutott, hogy 2030-ra a munkaerőpiacon a legkevesebb az interperszonális és kognitív képességek kombinációja lesz, továbbá egyre nagyobb lesz a hangsúly a tanulási stratégiákon, és a rendszerszemléleten amelynek az ítéletalkotás és döntéshozatal, valamint a rendszerismeret és rendszerelemzés tekintetében lesz jelentősége (Bakshi et al., 2017). Hasonló következtetésekre jutnak Van Laar és munkatársai (2017) is, akik szisztematikus irodalmi áttekintésre támaszkodva azonosították a 21. századi munkaerőpiac hét alapvető készségeként a következőket: technikai, információkezelési, kommunikációs és együttműködési készségek, kreativitás, kritikus gondolkodás és problémamegoldás. Ezeken felül öt kontextuális készséget is azonosítottak: etikai tudatosság, kulturális tudatosság, rugalmasság, önrányítás és élethosszig tartó tanulás.

MUNKAERŐPIACI ELVÁRÁSOK 2022 UTÁN

Az azóta született tanulmányok szerint úgy tűnik az MI hatására változás a várakozásokban az, hogy még hangsúlyosabb lesz az érzelmi és szociális intelligencia, valamint a puha készségek szerepe (Singh & Chouhan 2023). Az interperszonális és szociális készségek mellett ugyanakkor 2021 után megjelentek újak is a listán. Nem meglepő módon a gépi tanúlással, adatbányászattal, természetes nyelvi feldolgozással és robotikával kapcsolatos technikai készségek központi szerepet játszanak majd (Samek & Squicciarini, 2023), hiszen ezek nagymértékben befolyásolják, hogy a legújabb technológiákat az egyes szervezetek milyen mértékben lesznek képesek a javukra fordítani, mennyire tudják majd növelni a hatékonyságukat általuk.

Egy cseh munkaerőpiacra vonatkozó tanulmány szerint az MI harmincéves távlatban várhatóan a jelenlegi szakmák többségében a szükséges képességek több mint 50%-át fogja helyettesíteni, ami új, más készségigényű szakmák megjelenéséhez vezethet. A rutinszerű, manuális, illetve kognitív készségek területén az MI általi automatizálás várható, míg azoknál a manuális és kognitív területeken kisebb az emberek helyettesítésének a kockázata, ahol a feladatok nem rutinszerűek és a kreativitás nagyobb szerepet kap. Ugyanakkor a tanulmány által azonosított 172 olyan foglalkozási kategória között, amelyekben minden készséget a technológia helyettesíteni tud, a fizikai foglalkozások mellett találunk fehérgalléros és művészeti foglalkozásokat is (Fatun – Pazour, 2021). Az OECD (2024) szerint ugyanakkor az MI használatának leginkább kitett szakmákban a vezetői és üzleti készségek jelenleg a legkeresettebbek.

Az erőforrás-menedzsment (HR menedzsment, projekt menedzsment, adminisztráció, számviteli, költségvetési készségek), az üzleti folyamatok (irodai készségek, ügyfélszolgálati, értékesítési készségek) és a hozzáállás (érzelmi készségek) a három legkeresettebb tulajdonság ezekben a foglalkozásokban, a betöltetlen állások 72%-a, 67%-a és 63%-a igényel készségeket ezekből a csoportokból. Ezek nem mindegyikét helyettesíti majd a MI, de azzal számolni kell, hogy kiegészítő eszközként mindenképpen megjelenik majd. Ehhez kapcsolódóan Holm és Lorenz (2022) azt találta, hogy az MI leggyakrabban a magas képzettséget igénylő munkakörökben használt készségeket bővíti, míg más munkakörökben gyakrabban korlátozza a munkatempót.

Egy másik következtetése a tanulmányoknak, hogy az MI hatása a munkafeladatokra és a készségkeresletre demográfiai csoportonként, foglalkozásonként és régióként eltérő lehet majd (Samek & Squicciarini, 2023). Ennek egyik magyarázata, hogy az alacsony képzettségű, alacsony jövedelmű szakmákban a helyettesítés nem gazdaságos, a magas képzettségű szakmáknál pedig ez éppen ellenkezőképpen alakul (Fatun & Pazour, 2021).

Összességében korábban a hangsúly a tanulási készségek elsajátítására helyeződött az információk azonosítása, az információgyűjtés révén, amelyek elősegítették a probléma megértését és megoldását. Az MI hatására a hangsúly az olyan kutatási készségek használatára helyeződik át, mint az információelemzés, összehasonlítás, értékelés és értelmezés, valamint új információ létrehozása az új problémák azonosítása, valamint azok megoldása érdekében (Aithal & Aithal, 2023). A jövő munkavállalói számára az lesz a kihívás, hogy megtalálják az egyensúlyt a mesterséges intelligencián alapuló autonóm és önszerveződő rendszerek, valamint az emberek tervező és ellenőrző szerepe között. A munkavállalóknak demonstrálniuk kell intelligenciájukat (érvelés, ok-okozatok) és a mesterséges intelligencián (statisztika) túlmutató képességeiket. Ebben az egyik kihívás a valós információ kiszűrése, amelyhez elengedhetetlen a kritikus gondolkodás, illetve elegendő ismeret (tény) memorizálása, amelyek megbízható forrásból származnak (Walczak & Cellary, 2023).

A FELSŐOKTATÁS SZEREPÉNEK ÁTALAKULÁSA

A fentiek hatására több szerző is amellet érvel, hogy az információhoz és a tudáshoz való hozzáférés átalakulása miatt az egyetemek szerepének és tanulási-tanítási modelljeinek újragondolása szükséges (Connell, 2019; Penprase, 2018). Az MI oktatásra és kutatásra gyakorolt hatása számos kérdéskört felvet. Többek között etikai, valamint az igazságossággal kapcsolatos dilemmákat (Chan, 2023;

Mihai et al., 2024), az egyes applikációkkal kapcsolatos bizalom és a változással szembeni ellenállás dimenziót (Mihai et al., 2024). Megjelenik annak a veszélye is, hogy a hallgatók kiszervezik a munkájukat (pl. Mhlanga, 2023; Sallam, 2023), vagy, hogy az oktató munkája is helyettesíthetővé válik. Kockázatként jelenik meg, hogy a bizalmi válság általánossá válása az egyetemeken minőségbiztosító szerepét is megkérdőjelezheti (Cotton et al., 2023). A kutatást tekintve a szerzői jogok tisztázatlansága, az érvényesség és megbízhatóság kérdései, valamint kutatásetikai szempontok kerülnek előtérbe (Marciniak & Baksa, 2023). Felmerül emellett nem csak annak a kérdése, hogy „hogyan”, de az is, hogy „mit” tanítanak majd a jövő felsőoktatási intézményeiben. Mi lesz az a tudás-, készség-, képesség-készlet, amire a jövő munkaerőpiacán szükség lesz. Az oktatási intézmények, így a felsőoktatás szerepe is a hallgatók felkészítése a MI-vel való együttműködésre. A tudásátadás szempontjából a megbízható forrásból származó ismeret kulcsfontosságúvá válik. Az intellektuális képességek, fejlődés és kreativitás ösztönzése mellett a felsőoktatási intézmények továbbra is kulcsszerepet játszanak az interperszonális készségek, az érzelmi intelligencia és az etikai értékek kialakításában (Walczak & Cellary, 2023).

A fentiek értelmében egy paradigmaváltásról beszélhetünk, amely érinti az oktatók feladatait és kompetenciáit is. Ez kihatással van az oktató-hallgató kapcsolatra, a tanítás módjára (módszereire), annak tartalmára, az értékelési rendszerre, valamint az oktatók fejlesztésére is (Gentile et al., 2023). Az MI nem csak a fentiekben kiemelt kockázatokot jelenti az oktatás és kutatás, azaz a felsőoktatás szempontjából, hanem lehetőséget is biztosít arra, hogy a hallgatók felkészülten, az elvárásoknak megfelelően lépjenek ki a munkaerőpiacra. Az új paradigma szempontjából azonban kihívást jelenthet a hallgatói és oktatói szerepek megváltozása. Az eddig legtöbbször tekintély által dominált oktató-hallgató interakciót egy kölcsönös párbeszéd váltja fel (Li, 2021 idézi Gentile et al., 2023). A hallgatói oldalról pedig aktivitást feltételez, amely ellentmond a redukcionista gondolkodásmódnak (Huang, 2022), illetve az eddig tapasztalt, a hallgatókat a tanulás kapcsán jellemző extrinzik motivációval (Ottewill, 2003 idézi Fischer et al., 2023).

A szakirodalom alapján az oktatás tartalmát tekintve a mesterséges intelligencia annak rugalmasságát, személyre szabhatóságát segíti elő (Gentile et al., 2023). Ezt támogatja az is, hogy lehetővé teszi az egyes hallgatók fejlődésének nyomon követését, valamint a kétirányú visszacsatolást (Huang et al., 2021). A személyre szabott oktatás (Chassignol et al., 2018), elősegíti a képzés mellett az olyan kompetenciák fejlesztését is mint például az együttműködés, autonómia, felfedezés, probléma-megoldás (Gentile et al., 2023). Abban egyetértenek a szerzők, hogy a mesterséges intelligencia hatására az oktatók szerepe egyre inkább

a megfelelő tanulási környezet kialakítása lesz, illetve egyfajta facilitátorként való működés (Guilherme, 2019; Allen et al., 2022), amely mindenképpen meghatározó a valós ismeret (tények) elsajátítása szempontjából is.

A FELSŐOKTATÁS JÖVŐJE

Géring és szerzőtársai az MI tömeges megjelenése előtt a felsőoktatás jövőjét formáló kilenc olyan dimenziót azonosítottak horizon scanning módszerrel, amelyek mentén leírható a jövő felsőoktatása. Ezek a dimenziók az oktatás belső szerkezete (mikro v. holisztikus), a meghatározó érintett (hallgató v. Egyetem/fenntartó), az autonómia (akadémia v. piac), az egyetemek szelektív funkciója (megmarad v. megszűnik), az oktatási cél/filozófia (információ-transzfer- fejlesztés), tanulási mód (kollektív v. egyéni), technológiai szint (alacsony v. magas), emberi v. technológiai fókusz és a rugalmassági szint (rögzített struktúra v. rugalmas struktúra). E kilenc dimenzióból kiválasztva a két legfontosabbat (oktatás belső szerkezete és rugalmasság), scenario módszerrel négy szélsőséges forgatókönyvet állítottak fel a felsőoktatás jövőjére vonatkozóan, amelyek tanulmányunk szempontból releváns, és egymással ellentétes jellemzői, hogy 1) a munkaerőpiac elvárásaihoz igazodó rövid, egy éves tömegképzések válnak jellemzővé frontális oktatással (stabil-mikro forgatókönyv); 2) az egyetemek mellett megjelennek alternatív képzőhelyek, és mind a munkaerőpiaci elvárásoknak megfelelő, időszerű tudást kívánnak nyújtani hallgatóinak rövid, rugalmas képzések formájában (rugalmas-mikro forgatókönyv); 3) az egyetemek folyamatosan, de nem radikálisan fejlesztik módszereiket, hogy a hallgatóknak a munkaerőpiacon érdemi előnyt jelentő diplomát kínáljanak (stabil-holisztikus forgatókönyv); 4) a maihoz hasonló rendszerben, de rugalmasan, a hallgatói igényekhez jobban igazodva kínálnak tudást és diplomát (rugalmas-holisztikus képzés) (Géring et al., 2024).

KÖVETKEZTETÉSEK

Bakshi és munkatársai (2017) arra hívják fel a figyelmet, hogy a strukturális változásokhoz való alkalmazkodás hosszú távú stratégiájának középpontjában a készségekbe való beruházásoknak kell állniuk. Ennek előfeltétele a készségekkel kapcsolatos igényekre vonatkozó megfelelő információkhoz való hozzáférés. Nem véletlen, hogy 2023 az Európai Unióban a Készségek Európai Éve volt (EB, 20223)külön hangsúlyt adva annak az uniós törekvésnek, hogy az egyéni kész-

ségek igazodni tudjanak a változó munkaerőpiaci igényekhez, illetve, hogy bővüljenek a képzésbe, továbbképzésbe való befektetések, lendületet kapjanak az egész életen át tartó tanulásra irányuló erőfeszítések.

A technológiai fejlődés csak akkor adhat lendületet a növekedésnek, ha teljesül az a feltétel, hogy oktatási és képzési rendszereink elég agilisak ahhoz, hogy megfelelően reagáljanak. Máshogy fogalmazva, a technológia és az emberi intellektus egyensúlyának megteremtése, illetve a változó munkaerőpiaci igények az oktatási rendszerektől rugalmas alkalmazkodást követelnek meg.

A munkaerőpiaci elvárásokat tekintve kiemelendő a képzés mellett a fejlesztési igény (puha készségek előtérbe kerülése) megjelenése, amely az oktatók facilitátori szerepét erősíti, felhívja a figyelmet a megfelelő tanulási környezet kialakítására is (Guilherme, 2019; Allen et al., 2022). Az MI megteremti a lehetőséget az oktatás személyre szabására, amely elősegíti a munkaerőpiaci alkalmazkodást is. A másik oldalról azonban az MI térnyerése hangsúlyossá teszi a valós ismeret (tény) megfelelő forrásból való megszerzését is. A felsőoktatás tartalmának és módszereinek munkaerőpiaci elvárásokhoz való alakítása azonban csak egy lehetőség, amelyet az egyes szereplők gondolkodásmódja, identitása, érettsége is befolyásol.

A felsőoktatás jövőjét tekintve a MI a fentiekben vázolt négy szélsőséges forgatókönyvet is alakítja, abban az értelemben, hogy egyrészt lehetővé teszi a tömegképzések esetén is a személyre szabást (stabil-mikro forgatókönyv), másrészt megteremti a hallgatói igényekhez való igazodás lehetőségét a rugalmas-holisztikus forgatókönyv esetében. Mindez pedig lehetővé teszi a munkaerőpiaci igényekhez való rugalmas alkalmazkodást.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

- Aithal, P. S., & Aithal, S. (2023). The changing role of higher education in the era of AI-based GPTs. *International Journal of Case Studies in Business, IT, and Education (IJCSBE)*, 7(2), 183-197. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7928026>
- Allen, D. B., Fukami, C. V., & Wittmer, D. P. (2022). A course on the future of work: Building the scaffold while standing on it. *Journal of Management Education*, 46(1), 178–209. <https://doi.org/10.1177/1052562920983839>
- Bakhshi, H., Downing, J., Osborne, M., & Schneider, P. (2017). The future of skills: Employment in 2030. Pearson. <https://doi.org/10.1177/105256292098383>
- Biswas, S. (2023a). Role of ChatGPT in Computer Programming. *Mesopotamian Journal of Computer Science*, 2023, 9–15. <https://doi.org/10.58496/MJCSC/2023/002>

- Biswas, S. (2023b). Role of chatGPT in Law: According to chatGPT. University of Tennessee, Memphis, (SSRN Scholarly Paper 4405398). <https://doi.org/10.2139/ssrn.4405398>
- CEDEFOP. (2018). The changing nature and role of vocational education and training in Europe, The responsiveness of European VET systems to external change (1995-2015). Luxembourg: Publications Office of the European Union 3.
- CEDEFOP (2024). Going digital means skilling fo digital, Using big data to track emerging digital skill needs, Policy Brief, https://www.cedefop.europa.eu/files/9188_en.pdf
- Chan, C. K. Y. (2023). A comprehensive AI policy education framework for university teaching and learning. *International journal of educational technology in higher education*, 20(1), 38. <https://doi.org/10.1186/s41239-023-00408-3>
- Chassignol, M., Khoroshavin, A., Klimova, A., & Bilyatdinova, A. (2018). Artificial Intelligence trends in education: a narrative overview. *Procedia Computer Science*, 136, 16-24. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2018.08.233>
- Connell, R. (2019). *The good university: What universities actually do and why it's time for radical change*. Bloomsbury Publishing.
- Cotton, D. R., Cotton, P. A., & Shipway, J. R. (2024). Chatting and cheating: Ensuring academic integrity in the era of ChatGPT. *Innovations in education and teaching international*, 61(2), 228-239. <https://doi.org/10.35542/osf.io/mrz8h>
- Európai Bizottság (2022). A készségek európai éve. Európai Bizottság, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/european-year-skills-2023_hu
- EURYDICE (2010). New skills for new jobs. Policy initiatives in the field of education. Short overview of the current situation in Europe. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, Brüsszel, http://www.aic.lv/bolona/2010/Reports/New_skills_for_new_jobs2011.pdf
- Fatun, M., & Pazour, M. (2021). Modelling the impact of Artificial Intelligence on the labour market in Czechia. *Central European Journal of Public Policy*, 15(2), 31–42. Scopus. <https://doi.org/10.2478/cejpp-2021-0006>
- Fischer, I., & Dobbins, K. (2023). Is it Worth it? How Paradoxical Tensions of Identity Shape the Readiness of Management Educators to Embrace Transformative Technologies in their Teaching. *Journal of Management Education*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/10525629231201843>
- Garcia-Esteban, S., & Jahnke, S. (2020). Skills in European higher education mobility programmes: Outlining a conceptual framework. *Higher Education*,

- Skills and Work-Based Learning, 10(3), 519–539. <https://doi.org/10.1108/HESWBL-09-2019-0111>
- Gentile, M., Città, G., Perna, S., & Allegra, M. (2023, March). Do we still need teachers? Navigating the paradigm shift of the teacher's role in the AI era. *Frontiers in Education*, 8(1161777), <https://doi.org/10.3389/educ.2023.1161777>
- Géring, Zs., Király, G., Miskolczi, P., Tamássy, R., Fűzi, B., & Szendrei-Pál, E. (2022). Szcenáriók a felsőoktatás jövőjéről. Jelentés, Budapesti Gazdasági Egyetem
- Guilherme, A. (2019). AI and education: the importance of teacher and student relations. *AI & society*, 34, 47-54. <https://doi.org/10.1007/s00146-017-0693-8>
- Hassani, H., & Silva, E. S. (2023). The role of ChatGPT in data science: how ai-assisted conversational interfaces are revolutionizing the field. *Big data and cognitive computing*, 7(2), 62. <https://doi.org/10.3390/bdcc7020062>
- Holm, J. R., & Lorenz, E. (2022). The impact of artificial intelligence on skills at work in Denmark. *New Technology, Work and Employment*, 37(1), 79-101. <https://doi.org/10.1111/ntwe.12215>
- Huang, J., Shen, G., & Ren, X. (2021). Connotation analysis and paradigm shift of teaching design under artificial intelligence technology. *Int. J. Emerg. Technol. Learn.* 16, 73–86. <https://doi.org/10.3991/ijet.v16i05.20287>
- Huang P., Wright A. L. & Middleton S. (2022). How material objects shape student team learning processes. *Academy of Management Learning & Education*, 21(1), 35–60. <https://doi.org/10.5465/amle.2020.0025>
- Lawrence, T. (2002). Teaching and assessing employability skills through SkillsUSA. *ASQ World Conference on Quality and Improvement Proceedings*, 285,
- Manpower (2016): A készségek forradalma. Digitalizáció, az ember és a képesség fontossága. ManpowerGroup Magyarország, http://www.manpower.hu/images/SkillRevolution/MG_Skills_Revolution_HU_web.pdf
- Marciniak, R., & Baksa, M. (2023). Emberi és gépi hálózatok: A digitális technológiák és a mesterséges intelligencia hatása a szereplők együttműködésére. Budapesti Corvinus Egyetem.
- Mihai, L., Mănescu, L. G., Vasilescu, L., Băndoi, A., & Sitnikov, C. (2024). A systematic analysis of new approaches to digital economic education based on the use of AI technologies. *The AMFITEATRU ECONOMIC journal*, 26(65), 201-201. <https://doi.org/10.24818/EA/2024/65/20>
- Mhlanga, D. (2023, Február 11). Open AI in education, the responsible and ethical use of ChatGPT towards lifelong learning. *Education, the Responsible and Ethical Use of ChatGPT Towards Lifelong Learning*

- Niskanen, T., Sipola, T., & Väänänen, O. (2023, May 2023). Latest Trends in Artificial Intelligence Technology. A Scoping Review, <https://doi.org/10.48550/arXiv.2305.04532>
- OECD, Organisation for Economic Co-operation and Development (2017). OECD skills strategy diagnostic report. OECD
- OECD, Organisation for Economic Co-operation and Development (2024). Artificial intelligence and the changing demand for skills in the labour market. OECD Artificial Intelligence Papers, 14, <https://doi.org/10.1787/88684e36-en>
- Pangrazio, L., Godhe, A.-L., & Ledesma, A. G. L. (2020). What is digital literacy? A comparative review of publications across three language contexts. *E-Learning and Digital Media*, 17(6), 442-459. <https://doi.org/10.1177/2042753020946291>
- Penprase, B. E. (2018). The fourth industrial revolution and higher education. *Higher education in the era of the fourth industrial revolution*, 10(1), 978-981. https://doi.org/10.1007/978-981-13-0194-0_9
- Pugachev, A. A., Kharchenko, A. V., Sleptsov, N. A. (2023). Transforming the future: A review of artificial intelligence models. *RUDN Journal of Studies in Literature and Journalism*, 28(2), Art. 2. <https://doi.org/10.22363/2312-9220-2023-28-2-355-367>
- PwC (2014). The future of work. A journey to 2022. PwC <https://www.pwc.com/ee/et/publications/pub/future-of-work-report.pdf>
- PWC (2017). Digitalizáció és szakemberhiány. Nincs vezérigazgató, aki ezektől ne tartana ma. PwC Magyarországi Vezérigazgató Felmérés, PwC Magyarország, https://www.pwc.com/hu/hu/sajtoszoba/2017/magyarorszagi_vezerigazgato_felmeres_2017.html
- PwC (2024a). AI Jobs Barometer. PwC, https://www.pwc.com/hu/hu/sajtoszoba/assets/ai_jobs_barometer_2024.pdf,
- PwC (2024b). Thriving in an age of continuous reinvention. PwC's 27th Annual Global CEO Survey, <https://www.pwc.com/gx/en/ceo-survey/2024/download/27th-ceo-survey.pdf>
- Sallam, M. (2023). The Utility of ChatGPT as an Example of Large Language Models in Healthcare Education, Research and Practice: Systematic Review on the Future Perspectives and Potential Limitations. *medRxiv*. <https://doi.org/10.1101/2023.02.19.23286155>
- Samek, L., & Squicciarini, M. (2023). *AI Human Capital, Jobs and Skills*. Routledge. Schools Ban ChatGPT amid Fears of Artificial Intelligence-Assisted Cheating. *Impact of Artificial Intelligence in Business and Society*. <https://doi.org/10.4324/9781003304616>

- Sedaghat, S. (2024). The Future Role of Radiologists in the Artificial Intelligence-Driven Hospital. *Annals of Biomedical Engineering*, 1-3. <https://doi.org/10.1007/s10439-024-03556-3>
- Singh, A., & Chouhan, T. (2023). Artificial Intelligence in HRM: Role of Emotional–Social Intelligence and Future Work Skill. In *The Adoption and Effect of Artificial Intelligence on Human Resources Management, Part A* (175–196). <https://doi.org/10.1108/978-1-80382-027-920231009>
- Stewart, J., & Knowles, V. (1999). The changing nature of graduate careers. *Career Development International*, 4(7), 370-383.
- van Laar, E., van Deursen, A. J. A. M., van Dijk, J. A. G. M., & de Haan, J. (2017). The relation between 21st-century skills and digital skills: A systematic literature review. *Computers in Human Behavior*, 72, 577–588. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.03.010>
- Walczak, K., & Cellary, W. (2023). Challenges for higher education in the era of widespread access to Generative AI. *Economics and Business Review*, 9(2), 71-100.
- Weng, W. (2015). Eight skills in future work. *Education*, 135(4), 419-422.

A DIGITÁLIS PÉNZÜGYI SZOLGÁLTATÁSOK DEMOKRATIZÁLÓDÁSÁNAK ÉS GLOBALIZÁLÓDÁSÁNAK HATÁSA A TRANZNACIONÁLIS MIGRÁCIÓRA

*Berta Péter*⁹

DOI: [10.29180/978-615-6886-01-9_3](https://doi.org/10.29180/978-615-6886-01-9_3)

ABSZTRAKT

A pénzügyi szolgáltatások digitalizációja és a fogyasztói magatartás összetett viszonyának elemzése hosszú ideje a gazdaságpszichológusok egyik kedvelt kutatási témája. E bonyolult kapcsolatrendszer vizsgálata már eddig is hasznos tanulságok sorával támogatta például annak árnyaltabb megértését, hogy miként növelhető a digitalizáció segítségével a pénzügyi szolgáltatások hatékonysága, illetve hogyan fokozható azok fogyasztói népszerűsége. A digitális pénzügyi szolgáltatások elterjedésének jelentőségét azonban csak egyoldalúan és leegyszerűsítő módon érthetjük meg akkor, ha az elemzői tekintet kizárólag a gazdasági következmények csoportjára fókuszál. Épp ezért manapság egyre több gazdaságpszichológus foglalkozik például azzal, hogy a digitális pénzügyi szolgáltatások elterjedése, egyre változatosabbá válása és növekvő népszerűsége hogyan hat a kortárs krízishelyzetekre: miként válhat hasznos erőforrássá a lokális, transznacionális vagy globális válsághelyzetek menedzselése során, illetve hogyan járulhat hozzá a társadalmi, politikai és gazdasági egyenlőtlenségek újratermeléséhez vagy fokozásához. Ez a tanulmány a kortárs szakirodalom egy részének áttekintésére épül, és a digitális pénzügyi szolgáltatások globális integrációjának a nemzetközi migráció kontextusában megfigyelhető Janus-arcúságára hívja fel a figyelmet. Vagyis arra, hogy a pénzügyi digitalizáció olyan összetett és változatos jelenség, amely pozitív és negatív társadalmi és politikai hatásokhoz és következményekhez egyaránt vezethet.

---

⁹ Berta Péter, tudományos főmunkatárs, Budapesti Gazdasági Egyetem, Külkereskedelmi Kar, Nemzetközi Kereskedelem és Logisztika Tanszék / University College London, School of Slavonic and East European Studies; e-mail: berta.peter@uni-bge.hu

A pénzügyi szolgáltatások digitalizációja és a fogyasztói magatartás összetett viszonyrendszerének elemzése hosszú ideje a gazdaságpszichológusok egyik kedvelt kutatási témája. E bonyolult kapcsolatrendszer vizsgálata már eddig is számos tanulmányok sorával támogatta például annak árnyaltabb megértését, hogy miként növelhető a digitalizáció segítségével a pénzügyi szolgáltatások hatékonysága, illetve hogyan fokozható a digitális pénzügyi szolgáltatások fogyasztói népszerűsége. A gazdaságpszichológia pénzügyi digitalizációval kapcsolatos kutatásainak jelentősége többek között abból fakad, hogy az anyagi formát öltő, hagyományos fizetőeszközökről való átállás a digitális pénz változatos formáira az átlagfogyasztó számára gyakran intenzív technológiai és emocionális kihívásokkal jár. A fizetőeszközök fokozatos dematerializálása, vagyis a kézzelfogható formák digitális változatokra cserélése a bankszektor és a közgazdaságtudomány számára magától értetődő folyamat, az átlagfogyasztó esetében azonban e folyamathoz gyakran nem, vagy csak részben megválaszolható, a pénzügyi fogyasztói bizalmat gyengítő kérdések és kételyek sora kapcsolódik (lásd például Crujisen – Horst, 2019; Qu – Wei – Zhang, 2022). Nem véletlen, hogy a digitális pénzügyi szolgáltatások globális integrációját szorgalmazó pénzügyi és gazdaságpolitikai kezdeményezések nagy hangsúlyt helyeznek arra, hogy a digitális pénzügyi technológiák legfontosabb jellemzői az átlagfogyasztó számára is elérhetőek és érthetőek legyenek, vagyis kiemelt feladatuknak tekintik a digitális pénzügyi szolgáltatásokkal és termékekkel kapcsolatos fogyasztói bizalom folyamatos felügyeletét és karbantartását.

A digitális pénzügyi szolgáltatások elterjedésének jelentőségét azonban csak egyoldalúan és leegyszerűsítő módon érthetjük meg akkor, ha az elemzői tekintet kizárólag a gazdasági következmények csoportjára fókuszál. Épp ezért manapság egyre több gazdaságpszichológus foglalkozik például azzal, hogy a digitális pénzügyi szolgáltatások elterjedése, egyre változatosabbá válása és növekvő népszerűsége hogyan hat a kortárs krízishelyzetekre: miként válhat hasznos erőforrássá a lokális, transznacionális vagy globális válsághelyzetek menedzselése során, illetve hogyan járulhat hozzá a társadalmi, politikai és gazdasági egyenlőtlenségek újratermeléséhez vagy fokozásához, például azért, mert a digitális pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférést olyan állami vagy egyéb előírások is szabályozzák, amelyek burkoltan vagy nyíltan kirekesztő logikák mentén szerveződnek.

Ez a tanulmány a kortárs szakirodalom egy részének áttekintésére épül, és a digitális pénzügyi szolgáltatások globális integrációjának a nemzetközi migráció kontextusában¹⁰ megfigyelhető Janus-arcúságára hívja fel a figyelmet.

---

10 A COVID-19 világjárvány és a digitális pénzügyi szolgáltatások és termékek globális integrációjának kapcsolata ugyancsak gyakran vizsgált kutatási téma a gazdaságpszichológia világában. Ezzel kapcsolatban lásd például Bijlsma – Crujisen – Koldijk, 2022; Mansour, 2022; Mugume – Bulime, 2022; Tut, 2023.

Vagyis arra, hogy a pénzügyi digitalizáció olyan összetett és változatos jelenség, amely pozitív és negatív társadalmi és politikai hatásokhoz és következményekhez egyaránt vezethet.

Kétségtelen, hogy a politikai vagy gazdasági motivációjú nemzetközi migráció egyre intenzívebbé válásának hátterében meghúzódó legfontosabb okok egyike a pénzügyi szolgáltatások és termékek digitalizálódása, valamint azok gyors demokratizálódása és globalizálódása. A digitalizáció előtti nemzetközi migráció egyik alapvető vonása az volt, hogy a migráló egyének rendelkezésére álló erőforrások elsősorban anyagi formát öltöttek (eltekintve a társadalmi tőke különböző típusaitól, valamint bizonyos kulturális-tőke-fajtáktól), és azokat a migránsok magukkal hozták a kibocsátó országból, vagyis a személyekkel együtt az anyagi formát öltő erőforrások (materializált pénz, egyéb vagyontárgyak stb.) is vándoroltak.

A pénzügyi szolgáltatások digitalizációja azonban alapjaiban átalakította a nemzetközi migráció dinamikáját, hatókörét és intenzitását – főként három következménynek köszönhetően.

1. Egyrészt a pénzügyi szolgáltatások digitalizációja lehetővé tette, hogy a migráló egyének erőforrásaik egy részét digitalizált javak formájában magukkal vigyék a transznacionális utazás során. Ezek az erőforrások lényegében láthatatlanná váltak a hatóságok számára.
2. Másrészt a pénzügyi szolgáltatások digitalizációja lehetőséget biztosított a személyekkel együtt migráló digitális erőforrások gyors és hatékony pótlására, illetve gyarapítására is – például az otthon maradt hozzátartozóktól érkező vagy a saját otthoni bankszámlasámról indított átutalások révén. A pénzügyi szolgáltatások digitalizációja tehát jelentős mértékben megkönnyítette a migráló egyének számára a kibocsátó országban maradt saját erőforrásokhoz való gyors hozzáférést, vagyis látványosan megkönnyítette a migráció (ön)finanszírozását. Másként fogalmazva: nemcsak a személyek és csoportok, hanem a digitalizált erőforrások transznacionális migrációja is jelentős mértékben felgyorsult és intenzívvé vált. (Lásd például Maurer – Musaraj – Small, 2019.)
3. Harmadrészt a pénzügyi szolgáltatások digitalizációja a migráló személyek által a célországban létrehozott erőforrások hazajuttatásához is hatékony eszközöket kínál (lásd Lindley, 2010; Mannan – Farhana, 2023). Amíg a digitalizáció előtt a célországban előállított javak hazaküldése többnyire elválaszthatatlan volt azok fizikai szállításától, amit jellemzően maguk a migránsok végeztek, addig a digitalizált pénzügyi szolgáltatások globális rendszerének köszönhetően ma már a célországban megtermelt javak ellenértéke néhány kattintás segítségével eljuttatható

a kibocsátó országban létesített saját bankszámlára. Ne becsljük le azt a hatást, amelyet ez a lehetőség a transznacionális vendégmunka dinamikájára, intenzitására és hatására, valamint a többi gazdasági szereplőre gyakorol! A digitális pénzügyi szolgáltatások ugyanis lehetővé teszik azt, hogy a vendégmunkás megszakítás nélkül folytassa jövedelemszerző tevékenységet a célországban, így nem kell számolnia a hazautazással járó idő- és jövedelemkieséssel, valamint azzal a kockázattal, hogy munkahelyét időközben valaki mással töltik be. Emellett érdemes figyelembe venni, hogy a transznacionális vendégmunka során keletkezett jövedelem egy részének digitális úton történő hazaküldése a kibocsátó országok gazdasági versenyképességét is jelentős mértékben támogatja, valamint hozzájárul az adott ország integrálásához a digitális pénzügyi szolgáltatások globális hálózatába.

Kiváló példával szolgál erre a külföldön dolgozó mianmari vendégmunkások esete. Az említett vendégmunkások hazaküldött jövedelme Mianmar gazdasági fejlődésének egyik meghatározó erőforrása. A 2016-os adatok azt mutatják, hogy az említett évben 4 millió 250 ezer mianmari állampolgár dolgozott vendégmunkásként szerte a világban, akik összesen 2,5 billió amerikai dollárnak megfelelő összeget küldtek haza. Ez az összeg a Világbank adatai szerint az ország bruttó hazai termékének 4 százalékát tette ki (Wantanasombut, 2022; Fujita et al., 2009; Kraas et al., 2017; Simpson – Farrelly, 2023). A Világbank összesítése azonban nem tartalmazza azokat az összegeket, amelyeket a mianmari vendégmunkások informális pénzügyi csatornákon keresztül juttattak vissza hazájukba. Ez utóbbiakat is figyelembe véve a külföldön dolgozó vendégmunkások által hazaküldött pénzösszegek értéke körülbelül 8 billió amerikai dollárnak felelhet meg, ami a bruttó hazai termék körülbelül 13 százaléka (Wantanasombut, 2022; Simpson – Farrelly, 2023).

Mianmar azért szemléletes példa annak megértéséhez, hogy miként szerveződik a digitális pénzügyi szolgáltatások globális integrációja, mert az ottani bankrendszer fejlődése eltér a megszokottól: a bankrendszer és a pénzügyi piac életét új alapokra helyező gazdasági reformok a 2010-es választások után indultak el, az első mobil pénzügyi szolgáltató pedig 2016-ban jelent meg az országban (Wave Money néven), így a banki vagy nem-banki digitális pénzügyi szolgáltatások elterjedése lényegében az utóbbi néhány évre jellemző folyamat (Kraas et al., 2017; Wantanasombut, 2022; Arnaudo, 2019; Fujita et al., 2009; Oreglia – Srinivasan, 2016). A kutatások azt mutatják, hogy a Thaiföldön dolgozó mianmari vendégmunkások többsége még mindig a hagyományos, vagyis a pénzügyi szolgáltatások digitalizációja előtti pénzügyi csatornákat és eszközöket részesíti előnyben akkor, amikor jövedelme egy részét hazaküldi,

de a digitális pénzügyi megoldások is egyre népszerűbbek körükben. Meglepő módon a digitális pénzügyi szolgáltatások elterjedése nem kizárólag a bankokhoz és más, államilag felügyelt pénzügyi szolgáltatókhoz kapcsolódik, hanem részben az informális pénzügyi szolgáltatások egyik korábbi mintájához (Wantanasombut, 2022). A Thaiföldön dolgozó vendégmunkások között a pénzügyi digitalizáció előtt a legnépszerűbb módszer az informális közvetítők alkalmazása volt: a vendégmunkás kapcsolatba lépett a thaiföldi brókerek egyikeivel és átadta neki a hazaküldeni kívánt összeget, valamint a címzett adatait. Ezután a bróker felhívta mianmari brókertársát, és továbbította neki az előbb említett információkat, aki – a két bróker jutalékának levonása után – felkereste a mianmari címzettet és személyesen átadta neki a Thaiföldön dolgozó vendégmunkás által küldött pénzügyi összeget (Wantanasombut, 2022; Oreglia – Srinivasan, 2016). A kutatások azt mutatják, hogy a pénzügyi szolgáltatások digitalizációjából az előbb említett brókerek is profitáltak: a megbízók által hazaküldött pénzügyi összegeket a brókerek ma már többnyire az országhatárokon átívelő banki átutalás formájában juttatják el egymásnak. Azt, hogy a legelterjedtebb hagyományos jövedelemtovábbítási mód modernizált, vagyis a digitális banki szolgáltatásokat is felhasználó változata ma is népszerű a mianmari vendégmunkások körében, elsősorban az magyarázza, hogy e vendégmunkások jelentős része illegálisan dolgozik Thaiföldön, így önállóan nem tud bankszámlát nyitni, emellett az említett modernizált változat alkalmazását átláthatóbbnak és költséghatékonyabbnak tartja (Wantanasombut, 2022).

A digitalizált pénzügyi szolgáltatások alkalmazása azonban nemcsak transznacionális kontextusokban lehet hatékony eszköze a különféle gazdasági és identitásprojekteknek. Sen (2022; lásd még Sengupta – Sen, 2016) kutatása például arra világít rá, hogy a digitális banki szolgáltatások hogyan teszik lehetővé a vidékről Kalkuttába érkező, ott informálisan háztartási és gondozási munkát vállaló nők számára azt, hogy jövedelmük egy részét elkülönítsék és félretegyék önmaguk számára anélkül, hogy ezekről az összegekről férjük és rokonaik tudomást szerezzenek. A titokban tartott bankszámlák lehetővé teszik a vendégmunkásként dolgozó nők számára, hogy mások számára láthatatlan megtakarításra tegyenek szert, ami megkönnyíti azt, hogy legalább részben függetlenné váljanak az őket körülvevő és intenzíven mintorozó férfirokonok hálózatától. A digitális pénzügyi szolgáltatások és termékek demokratizálódása az ehhez hasonló patriarchális kontextusokban a társadalmi nemek közötti egyenlőtlenség csökkentésének egyik eszközeként funkcionál.

Más kutatások annak elemzésére összpontosítják figyelmüket, hogy a Nyugat-Európába érkező menekültek és menedékkérők ellátásában milyen szerepet töltenek be a digitális pénzügyi szolgáltatások és termékek. E téma érintését az

is indokoltta teszi, hogy e kutatók egy része szerint a menekültek és menedékkérők csoportjait a politikai és gazdasági döntéshozók nemegyszer „kísérleti terepnek” tekintik, vagyis olyan populációknak, amelyek esetében az új pénzügyi technológiák hatásai a megszokottnál kisebb és kevésbé kritikus társadalmi visszhang kíséretében tesztelhetők.

Bennani-Taylor és Meer (2024) tanulmánya például azt vizsgálta, hogy az Egyesült Királyság miért és hogyan importálta az Európai Unió területén először 2015-ben Görögországban alkalmazott, bankszámla nélkül is használható (ASPEN – Asylum Support Enablement) prepaid kártyák rendszerét a menekültek és menedékkérők ellátása során, illetve hogyan alakította át ezt a rendszert a helyi politikai és gazdasági preferenciáknak és irányelveknek megfelelően. A szerzők amellet érvelnek, hogy a digitális pénzügyi szolgáltatások bevezetéséhez gyakran kapcsolódó techno-optimizmust, valamint azokat az érveket, amelyek az új pénzügyi technológiákat a digitális humanitarizmus zászlóvivőiként pozicionálják, a gyakorlat elemzése csak részben igazolja vissza. A szerzők rávilágítanak arra, hogy bár az Egyesült Királyságban jelenleg használt prepaid kártyák pénzügyi szempontból hatékony és átlátható támogatási rendszert alkotnak, ugyanakkor a kártyatulajdonosok nem használhatják fel a kártyákon elhelyezett összegeket ugyanolyan szabadon, mint a hasonló digitális pénzügyi szolgáltatásokat igénybe vevő brit állampolgárok. A kártyahasználat helyével és mikéntjével kapcsolatos korlátozások (a kártyák nem használhatók pénz küldésére vagy fogadására, bizonyos árucikkek és szolgáltatások nem vásárolhatók meg a kártyán elhelyezett összegért stb.), valamint a kártyahasználat kártyaszpecifikus monitorozása és az ahhoz kapcsolódó lehetséges szankciók (például a jóléti szolgáltatások felfüggesztése) a kirekesztés, a stigmatizálás és a speciális állami felügyelet kiépítésének eszközei (Bennani-Taylor – Meer, 2024). (Lásd még Bhagat – Roderick, 2020; Prasse-Freeman, 2022; Ravnbøl, 2023.)

Az eddig ismertetett tendenciákból és esetekből legalább két hangsúlyos következtetés vonható le:

1. E tendenciák és esetek egyrészt amellet érvelnek, hogy a pénzügyi szolgáltatások és termékek digitalizációja, valamint e szolgáltatások globális integrációja olyan folyamatok, amelyek hatásai és következményei messze túlmutatnak a gazdaság szféráján, ezért azok dinamikájának mélyebb megértéséhez a társadalmi, politikai és kulturális tényezőkre is érzékeny értelmezési keretekre van szükség.
2. Másrészt a bemutatott példák rávilágítanak arra, hogy annak meghatározása, hogy a pénzügyi szolgáltatások és termékek digitalizációja mennyire válhat a digitális humanitarizmus eszközzé és milyen mértékű techno-optimizmusra adhat okot, csak a gyakorlat részletes és

kontextusérzékeny elemzésén keresztül lehetséges. Amint arra az ismeretett esetek is rámutattak: a pénzügyi szolgáltatások digitalizációja pozitív és negatív társadalmi hatások kiindulópontja vagy katalizátora egyaránt lehet, ezek az ellentétes tartalmú hatások pedig gyakran egyszerre, ugyanabban a társadalmi kontextusban jelennek meg.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Arnaudo, D. (2019). Bridging the Deepest Digital Divides: A History and Survey of Digital Media in Myanmar. In Punathambekar, A., & Mohan, S. (eds.): *Global Digital Cultures: Perspectives from South Asia*. Ann Arbor: University of Michigan Press. 96–124. <https://doi.org/10.3998/mpub.9561751>
- Bennani-Taylor, S., & Meer, N. (2024). Processing Payments, Enacting Alterity: Financial Technology in the Everyday Lives of Asylum Seekers. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 50(10): 2384–2402. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2024.2312249>
- Bhagat, A., & Roderick, L. (2020). Banking on Refugees: Racialized Expropriation in the Fintech Era. *Economy and Space*, 52(8): 1498–1515. <https://doi.org/10.1177/0308518X20904070>
- Bijlsma, M., Cruijnsen, C., & Koldijk, J. (2022). Determinants of Trust in Banks' Payment Services During COVID: An Exploration Using Daily Data. *De Economist*, 170, 231–256. <https://doi.org/10.1007/s10645-022-09405-9>
- Cruijnsen, C., & Horst, F. (2019). Cash or Card? Unravelling the Role of SocioPsychological Factors. *De Economist* 167, 145–175. <https://doi.org/10.1007/s10645-019-09340-2>
- Fujita, K., Mieno, F., & Okamoto, I. (2009). *The Economic Transition in Myanmar after 1988: Market Economy versus State Control*. Singapore: NUS Press – Kyoto University Press.
- Kraas, F., Spohner, R., & Myint, A. (2017). *Socio-Economic Atlas of Myanmar*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Lindley, A. (2010). *The Early Morning Phonecall: Somali Refugees Remittances*. London – New York: Berghahn Books. <https://doi.org/10.3167/9781845456443>
- Mannan, K. A., & Farhana, K. M. (2023, Október 18). Digital Financial Inclusion and Remittances: An Empirical Study on Bangladeshi Migrant Households. *FinTech*, 2, 680–697. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4607128>
- Mansour, H. (2022). How Successful Countries are in Promoting Digital Transactions during COVID-19. *Journal of Economic Studies* 49(3), 435–452. <https://doi.org/10.1108/JES-10-2020-0489>

- Maurer, B., Musaraj, S., & Small, I. V. (eds.) (2019). *Money at the Margins: Global Perspectives on Technology, Financial Inclusion, and Design*. London – New York: Berghahn Books. <https://doi.org/10.3167/9781785336539>
- Mugume, R., & Bulime, E. W. N. (2022). Post-COVID-19 Recovery for African Economies: Lessons for Digital Financial Inclusion from Kenya and Uganda. *Afr. Dev. Rev.* 34, 161–176.
- Oreglia, E., & Srinivasan, J. (2016). Intermediaries, Cash Economies, and Technological Change in Myanmar and India. *UC Irvine: Institute for Money, Technology and Financial Inclusion*. Retrieved from <https://escholarship.org/uc/item/9x78p9nn>
- Prasse-Freeman, E. (2022). Nothing to Lose but their (Block)chains: Biometrics, Techno-imaginaries, and Transformations in Rohingya Lives. *American Ethnologist* 49(4): 563–579.
- Qu, B., Wei, L., & Zhang, Y. (2022). Factors Affecting Consumer Acceptance of Electronic Cash in China: An Empirical Study. *Financial Innovation* 8(1): 1–19. <https://doi.org/10.1186/s40854-021-00312-7>
- Ravnbøl, I. C. (2023). Accessing Cash (lessness), Cash Dependency, Debt, and Digital Finance in a Marginalized Roma Neighborhood. *Economic Anthropology*, 10, 44–54. <https://doi.org/10.1002/sea2.12265>
- Sen, A. (2022). An Economy of Lies: Informal Income, Phone-Banking and Female Migrant Workers in Kolkata, India. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 20(2), 164–176. <https://doi.org/10.1080/15562948.2021.1978123>
- Sengupta, N., & Sen, S. (2016). *Domestic Days: Women, Work, and Politics in Contemporary Kolkata*. Delhi: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199461165.001.0001>
- Simpson, A., & Farrelly, N. (eds.) (2023). *Myanmar: Politics, Economy and Society*. Routledge, London <https://doi.org/10.4324/9781003386063>
- Tut, D. (2023). FinTech and the COVID-19 Pandemic: Evidence from Electronic Payment Systems. *Emerging Markets Review* 54, <https://doi.org/10.1016/j.ememar.2023.100999>
- Wantanasombut, Akkanut (2022) Sending Money Back Home: Banking Digitalization, Myanmar Migrant Workers, and the Thailand-Myanmar Border Trade. *Southeast Asian Studies* 11(3): 451–475. https://doi.org/10.20495/seas.11.3_451

AZ EU GAZDASÁGI VERSENYKÉPESSÉGRE VONATKOZÓ KONCEPCIÓJÁNAK ÉS GYAKORLATÁNAK ALAKULÁSA 2004-2024 KÖZÖTT - NÉHÁNY TANULSÁG¹¹

Czakó Erzsébet¹²

DOI: [10.29180/978-615-6886-01-9_4](https://doi.org/10.29180/978-615-6886-01-9_4)

ABSZTRAKT

Kutatási kérdésem, hogy a vállalatok versenyképességét középpontba helyező gazdasági versenyképesség koncepciók és azok tartalmi elemei hogyan jelentek, illetve jelennek meg az Európai Bizottság által jegyzett előterjesztésekben és értékelésekben az évek során. A munka másodlagos adatforrásokra támaszkodva az Európai Unió integráció szintű versenyképesség koncepció alakulását, legfőbb horizontális pilléreit, és a koncepciók gyakorlatba ültetését szolgáló, és a tagállamoknak is szóló kezdeményezéseket tekinti át. A szakmai háttérrel a vállalatokra irányuló gazdasági versenyképesség 1990-es években formálódó megközelítései jelentik. Az időrendi áttekintés egyik kutatási állítása, hogy a 2004-es bővítés időszakára lényegében kialakult, intézményesült és operacionalizálhatóvá vált az EU versenyképességi koncepciója ill. keretrendszere. Az eltelt két évtized alatt intézménysültek ezek, igazodtak a társadalmi, gazdasági és technológiai változásokhoz, amelyet a jelenlegi fenntartható versenyképesség keretrendszerre tükröz és alkalmaz.

JEL-kódok és kulcsszavak: O2 Development Planning and Policy, L5 Regulation and Industrial Policy, M10 General Business Administration

---

11 A szerző köszönetet mond a BGE Kutatói Nap, 2024. Pénzügypolitikai kihívások címmel Ábel István és Losonczi Miklós professzorok 70. születésnapjának tiszteletére rendezett konferencia szekciója résztvevőinek, valamint a két anonim bírálónak az észrevételeikért.

12 Czakó Erzsébet, habilitált egyetemi tanár, Budapesti Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Kar, Menedzsment és Vállalkozás Tanszék, valamint Adjunct Professor, SGH Warsaw School of Economics, Varsó, e-mail: czako.erszabet@uni-bge.hu

BEVEZETÉS

Magyarország, kilenc másik Európai Unió (EU) tagállammal idén, 2024-ben ünnepelte EU tagságának 20. évfordulóját. Az évfordulóhoz kapcsolódóan számos áttekintés született: honnan, hová és milyen ütemben tudott felzárkózni a magyar gazdaság az EU tagállamok átlagához, és hogyan is értékelhető a kétévtizedes EU-tagállami időszak, hogyan látták és látják a folyamat cselekvő érintettjei. A Bíró-Nagy – Medve-Bálint (szerk., 2024.) kötet átfogó, több területet tárgyaló összegzésre vállalkozott, a közpolitikák területeit választva nézőpontul. A Magyar Közgazdasági Társaság (MKT) 2023-ban eseménysorozatot indított, amelyhez kapcsolódóan a szervezet szakosztályainak szinte mindegyike áttekintést adott arról, hogy az EU-csatlakozás hogyan érintette a képviselt szakterületet. (MKT, 2024). Ehhez a diskurzushoz kapcsolódik írásom, amely a gazdasági, közelebbről a vállalati versenyképességet választja vizsgálódási nézőpontként. Meglepő, hogy noha a versenyképesség¹³ ügye az EU integrációs szintű gazdaságpolitikai prioritásai között továbbra is jelen van, kevés teret kapott a hazai áttekintésekben.

Az alábbi írás három részből áll. Elsőként a vállalatokat középpontba helyező gazdasági versenyképesség koncepcióját, és annak különböző megközelítést mutatja be. Ennek a résznek kutatási állításként megfogalmazott következtetése, hogy az EU maga is adoptálta és adaptálta a gazdasági versenyképesség koncepcióját. A második rész azt mutatja be, hogy az adoptálás kezdetétől, az 1990-es évek közepétől a 2004-es csatlakozásig milyen változásokon ment át az EU integráció szintjén a versenyképesség ügye. A közpolitikai megoldások részévé vált 2004-re azzal a kettős céllal, hogy az EU világgazdasági szerepét erősítse, és hogy támogassa a tagországok gazdasági fejlődését. Ennek érdekében költségvetési forrásokat is rendeltek a versenyképességi célok eléréséhez. A harmadik rész a jelenlegi, a fenntartható versenyképességnek (sustainable competitiveness) nevezett jelenlegi koncepciót mutatja be, amelyet olyan keretrendszerként alkalmaznak, amely lehetővé teszi az EU tagállamainak és az EU-nak, mint integrációnak, hogy a keretrendszer elemeinek mentén értékeljék, mérjék és összehasonlítsák a kiemelt versenyképességi célokat.

---

13 A cikk kéziratának zárásakor, 2024 júliusában Magyarország tölti be az EU soros elnöki tisztségét, és ennek az időszaknak a kiemelt vezérgondolata a versenyképesség.

A GAZDASÁGI VERSENYKÉPESSÉG VIZSGÁLATÁNAK NÉHÁNY SAJÁTOSSÁGA

Bár már az 1980-as évektől számos nemzetgazdasági szinten versenyképességet vizsgáló angol nyelvű tanulmány, jelentés és könyv jelent meg, a versenyképesség gazdaságpolitikai vonzerejének növekedésében és a terület tudományos-szakmai alakulásában is máig meghatározó munka Porter (1990) *Competitive Advantage of Nations* c. könyve. Hatással volt a World Economic Forum (WEF) versenyképességi jelentéseinek szakmai tartalmának alakítására is, és így a nemzetgazdasági teljesítményeket összehasonlításban értékelő ún. versenyképességi jelentések összeállítóira és címzettjeire is. A WEF mellett az azóta is éves jelentésekkel jelentkező svájci székhelyű International Management Development (IMD) szervezet versenyképességi megközelítésére is hatott a könyv. Vannak országok, amelyekben hosszabb-rövidebb ideig kormányzati szinten működtek gazdasági versenyképességet alakítani szándékozó intézmények, és vannak sikertörténetek is: egy-egy ország, nemzetgazdaság 5-10 év alatt jelentős gazdasági teljesítmény növekedést ért el (lásd Chikán – Molnár – Szabó 2018-as áttekintését).

A versenyképesség, mint gazdasági kutatási terület is fennmaradt, annak ellenére is, hogy gazdaságpolitikai és intellektuális vonzereje az 1990-es évekhez viszonyítva csökkent. Számos tudományos és szakmai vita bontakozott ki Porter (1990) nyomán. Az évek során részben teljesült a szerzőnek a könyvben megfogalmazott szándéka, hogy változást hozzon a nemzetközi gazdasági kapcsolatok elemzésében és alakításában: a vállalatokat (különösen iparágakat) és az ezek működését befolyásoló intézményi környezete ma már evidenciaként vizsgálандó kontextuális tényező a gazdaságtan (Economics and Business and Management) számos területén. A hazai kutatási palettán a Budapesti Corvinus Egyetem Versenyképesség Kutató Központja (BCE VKK) 1996 óta időről időre jelentkezik vállalatokra fókuszáló versenyképességi jelentéssel, és nemzetközi szinten is igyekszik hozzájárulni a terület tudományos és szakmai eredményeihez. A szerző ennek a csoportosulásnak alapítója és mindmáig közreműködő kutatója. A VKK definíciói kiforrottak, ezek jelentik a szakmai-tudományos értelmezési keretet a továbbiakban Chikán et al. (2019) alapján.

Felfogásomban a versenyképesség többszintű és összetett gazdasági koncepció, amely valamilyen módon a nemzetgazdasági fejlődést teszi középpontjában, és amely szerint ezt alapvetően a vállalatok határozzák meg, amelyek teljesítménye és ennek alakításának a képessége nemzetközi és hazai piacokon és versenyben alakul, hatnak rá technológiai és társadalmi trendek, és befolyásolható. A befolyásoló aktorok egyikét a vállalatok működési területeinek kormányai és

szerveik jelentik, amelyek az intézményi tényezők alakításával és erőforrások mozgósításával tudják befolyásolni a vállalatok teljesítményének alakulását. Az Európai Unió, mint gazdasági integráció is igyekszik tagállamain keresztül befolyásolni az EU egészének gazdasági fejlődését és teljesítményét az Egyesült Államokhoz, Kínához, vagy éppen Japánhoz viszonyítva. E mellett az is egy folyamatos cél, hogy e folyamattal párhuzamosan a tagállamok közötti gazdasági különbségek csökkenhessenek. A versenyképességet alakítani szándékozó és elemző aktorok számos szakmai és tudományos eredményre és eszközrendszerre tudnak támaszkodni, amelyek 1990 óta is, és 2004 óta is jelentősen fejlődtek és igazodtak a folyton alakuló kihívásokhoz. Ezekben a változásokban az Európai Unió Bizottsága, az Európai Bizottság dokumentumai felfoghatók egyfajta jelzésnek, útmutatónak és tükörnek.

1 kutatási állítás: A gazdasági versenyképesség az 1990-es évektől kezdődően került a tudományos és a szakmai érdeklődés középpontjába. A versenyképességnek számos egymással átfedő, részleteiben különböző szakmai és tudományos felfogása és megfogalmazása létezik, amelyek az idők során alakultak, és idomultak a változó társadalmi, gazdasági és természeti környezethez is, és a gazdagodó tudományos ismeretekhez is. A gazdasági versenyképesség koncepcióját az Európai Unió is adoptálta.

AZ EU VERSENYKÉPESSÉGÉNEK ALAKULÁSA ÉS KÖZPOLITIKAI TÁMOGATOTTSÁGA A 2004 BŐVÍTÉS IDŐSZAKÁBAN

Már az EU-csatlakozást megelőzően, és azt követően is a csatlakozó országokkal szemben megfogalmazott egyik „puha” elvárás volt egyfajta versenyképességi szint elérése és a versenyképességük fejlesztése. A versenyképesség a csatlakozás előtt és azóta is folyamatosan napirenden van; dekrétumok és iránymutatások születnek, az Európai Bizottság rendszeresen áttekinti és értékeli az EU egészének, és benne a tagállamok versenyképességének alakulását. Magyarország, és a régió többi államának 2004-es csatlakozására az Európai Bizottság (EC – European Commission) számos, azóta is meglévő megoldással és eszközrendszerrel rendelkezett. Ezek a következők voltak: folyamatosan fejlesztett versenyképesség koncepcióval éves jelentéseket publikáltak, összeállítottak egy mutatószámrendszert a tagállamok vállalatainak a versenyképességének monitorozására (Enterprise Policy Scoreboard, EPS), EU-szintű intézményeket állítottak fel a versenyképességet előmozdító horizontális politikákra (pl. az EU Competitiveness Council, 2002-től működik, és fejlesztették a gazdasági kormányzás egyeztető grémiumait), és végül felismerték, hogy a 2000-ben megfogalmazott ún. Lisszaboni Stratégia megvalósulásának egyik legnagyobb aka-

dálya a megfelelő erőforrások (kötségvetési források) hiánya. (Ennek kifejtését lásd Chikán – Czakó, 2009).

A 2004-es EU csatlakozás egy folyamatban lévő költségvetési ciklus (2000-2007) közben zajlott, az ún. Lisszaboni Stratégiát pedig annak első évében fogadták el. A csatlakozó országok első teljes EU költségvetési ciklusa 2007-2013. lett, és ehhez kapcsolódóan vettek rész az első hétéves fejlesztési politikák előkészítésében és saját fejlesztési célkitűzéseik kidolgozásában is. (Jelenleg a harmadik teljes költségvetési ciklusban vannak ezek a 2004-ben csatlakozott országok: a második a Covid-19 egészségügyi világvárvány krízis helyzetével zárult, 2014-2020., a harmadik pedig 2021-ben kezdődött, és a 2021-2027. időszakra vonatkozóan zajlik.) Ezt azért érdemes kiemelni, mert meglátásom szerint az ambiciózus Lisszaboni Stratégia egyik gyakorlatban is levont tanulása lett, hogy a költségvetési ciklusok (indulás mínusz 2 vagy 3 év) során az EU-tagállamok egyeztetett ajánlásokhoz igazodva tervezhetik meg tagállami fejlesztési terveiket, amelyek elvileg a hétéves ciklusok pénzköltésének vázát adják. Az ajánlások pedig reflektálnak az EU versenyképességi szándékaira, hiszen az „EU költségvetése elsősorban egy befektetési költségvetés. Az EU közösségi kiadásainak 2% körüli összegét képviselve azt célozza, hogy a nemzeti költségvetéseket kiegészítse. Az a célja, hogy megvalósítsa azokat a prioritásokat, amelyekben az összes EU tag megegyezett. Európai hozzáadott értéket jelent azzal, hogy a szubszidiaritás és arányosság elvei mentén támogat akciókat, amelyek hatékonyabbak lehetnek, mint a nemzeti, regionális vagy helyi szintű akciók.” (Wikipedia, 2024)

Az EU különböző szervezeteinek dokumentumai (pl. EU szintű költségvetési előterjesztések, EU szintű versenyképességi jelentések) megerősítik, hogy az EU költségvetése az EU és tagállamainak versenyképességének előmozdító forrása is. Prioritásokat, javaslatokat egyeztetnek, majd kapnak a tagállamok, amelyek közül aktuális kormányaikkal maguk döntenek el, mire, mennyit és milyen eredményességi célok érdekében költenek. Magyarország második költségvetési ciklusáról szóló közérhető beszámolót lásd EC (2020). Az első versenyképességi koncepció az ún. versenyképességi piramisból indult (1996), amelyhez nagyon hasonlatos koncepcióval dolgozik a Magyar Nemzeti Bank (MNB) versenyképességi jelentéssorozata (MNB 2017-2024). Az Európai Tanács (European Council, EC) által elfogadott Lisszaboni Stratégia változást hozott 2000 márciusában. Ez a dokumentum azt tűzte ki célul, hogy az EU „váljon a világ legversenyképesebb és legdinamikusabb tudás alapú gazdaságává, képessé a fenntartható gazdasági növekedésre, amely több és jobb munkahellyel és nagyobb társadalmi kohézióval jár.” A kezdetben megadott dátum (2020) elmaradt, a célt szolgáló területek állandósultak már 2001-re (Chikán – Czakó, 2009, 60. old):

1. tudás alapú gazdaságra és társadalomra való felkészülés (infokom, K+F, innováció, belső piac),
2. az EU társadalmi modelljének modernizálása (oktatás, aktív foglalkoztatáspolitikai, társadalmi kirekesztés elleni küzdelem),
3. fenntartható fejlődés (klímaváltozás, fenntartható közlekedés, közegészségügyi kihívások, élelmiszerbiztonság, természeti erőforrások fenntartható használata),
4. egészségek gazdasági kilátások, kedvező növekedési lehetőségek fenntartása (adekvát makrogazdasági politikák, új módszerek és koordináció a tagállamok támogatására, a szükséges források mobilizálása).

2 kutatási állítás: Az EU versenyképesség koncepciója és monitoringja kiérlelődött 2004-re. Az EU 2004-es bővítésével párhuzamosan az EU hétéves költségvetése az EU és tagállamainak versenyképességi céljait előmozdító erőforrásává is vált. Az EU versenyképességi koncepciójának területei állandósultak, és ezek szerves fejlődés nyomán jutottak el a mai felfogásig.

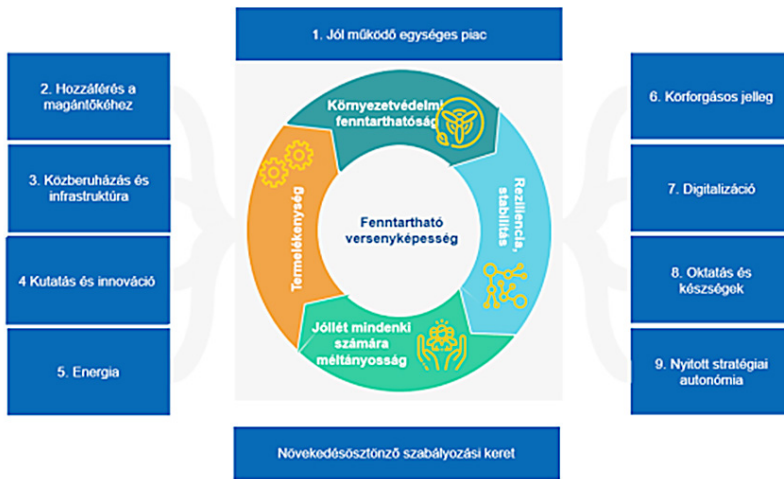
AZ EU FENNTARTHATÓ VERSENYKÉPESSÉG KERETRENDSZERE – A 2020-AS ÉVEK

Ugorva húsz évet, a legutóbbi EU versenyképességi jelentés (EC 2024) az 1. ábrán szereplő, 2023 óta használatos koncepcióval dolgozik (EC 2023). A megfogalmazás szerint „egy előre tekintő, jól-meghatározott és koordinált EU keretrendszer fogja előmozdítani az üzleti vállalkozások gyarapodását, teszi őket képessé a versenyre globális piacokon, vonzó munkahelyekkel és globális standardok meghatározásával.” (EC 2023, 1. old.) Ennek a keretrendszernek a középpontjában a fenntartható versenyképesség (sustainable competitiveness) áll, és ennek alapja az EU egészének viszonylatában a növekedésösztönző szabályozási keret. Az alábbiakban bemutatom a négy pillérét és a kilenc hajtóerőt is, rámutatva a fent bemutatott, korábbi koncepcionális kapcsolódásokra is.

A fenntartható versenyképességet szolgáló négy pillér egyike a közgazdaságtanból adoptált termelékenység (productivity), ennek alakítása és alakulása. Másodikként a mindenki számára juttatni szándékozott jóllétet, a méltányosság pillért (well-being for all, fairness) említem. Ez a pillért tekinthető úgy is, mint amelyik igyekszik meghaladni a közgazdaságtan hagyományos jólét (welfare) felfogását, és hozzá idomítani azt a fejlett országok egyre kifinomultabb társadalmi igényeihez. A méltányosság (fairness) szerepeltetés a korábbi versenyképesség felfogásokban a befogadó (inclusive) gazdasági növekedés koncepciójának

egyik folytatásaként is tekinthető, és ma már konszenzusos alapon elfogadott. A harmadik pillér a környezetvédelmi fenntarthatóságot (environmental sustainability) emeli ki, amely első megjelenésként a fenntartható energiaforrások prioritássá emelésével indult. A negyedik pillér a reziliencia, stabilitás (resilience, stability) a Covid-19 egészségügyi válsághelyzet, majd az ukrán-orosz háború bizonytalanságai nyomán került kiemelésre.

1. ábra: Az EU fenntartható versenyképesség keretrendszere és kilenc hajtóereje

Forrás: EU (2023), 3. oldal

Megjegyzés: Az ábra a magyar nyelvű változathól került beillesztésre. A szövegben az angol nyelvű elnevezéseket is megadtam, jelezve azt is, hogy helyenként a magyar és az angol nyelvű elnevezések eltérnek egymástól.

A kilenc hajtóerő közül az 1. az EU egységes belső piaca (functioning single market), amely az áruk (termékek, szolgáltatások), a tőke, a munka és tudás piacok mindegyikét magába foglalja. Az 1. ábrán grafikailag is kiemelték az 1. hajtóerőt, és közvetlenül ehhez kapcsolták a fenntartható versenyképességet a négy pillérével. Jelenleg az egységes piacért felelős DG-hez (Director General) tartozik a versenyképesség, és az elmúlt két évtizedben ide kapcsolták a vállalatok (enterprise) és a kisvállalatok (small business) ügyeit is. A többi nyolc (2-9) hajtóerő mindegyike vállalat központú. A 2. a kisvállalatok és vállalkozások magántőkéhez való hozzáférése vonatkozik (access to private capital and investment). A 3. az állami beruházásokra, befektetésekre és infrastruktúra

fejlesztésekre (public investment and infrastructure). A 4. kutatás és innováció elősegítésére (research and innovation) az alap- és az alkalmazott-kutatást, és az innovációt egyaránt magába foglalja, kijelölve néhány kiemelt kutatási területet is (pl. tiszta technológiák, biotechnológia és digitalizáció). Az 5. az energia (energy)-biztonságra, és a megújuló energiákra. A 6. a körforrásos gazdaság előmozdítása (circularity), ami a környezetvédelmi fenntarthatósághoz is szorosan kötődik, és új működési és üzleti modellek irányába hat. A 7. a digitalizáció (digitalization) az IT, a tudásalapú gazdaság, az ipar 4.0, és legújabban a mesterséges intelligencia alkalmazásokat ill. ezek nyomán magába foglalja a digitális infrastruktúrát, a kiber-biztonságot is. A 8. hajtóerő az oktatás és a készségek (education and skills) kapcsán az életen át tartó tanulás és képzési programok koncepcióját az egyénekre és a vállalatokra nézve is fenntartja ill. kiterjeszti. A 9. a nyitott stratégiai autonómia angol elnevezése és tartalmi leírása a külkereskedelmet és az EU világgazdasági szerepvállalását érint (trade and open strategic autonomy).

Mind a kilenc ismertetett hajtóerőre vonatkozóan kulcsfontosságú teljesítményindikátorok (key performance indicators, KPIs) kerültek meghatározásra, és megfogalmazták a 2030-ra vonatkozóan elérendő célértékeket is. Elvileg ezek a célok olyan menüként is szolgálnak a EU tagállamai számára, amelyek alakítása érdekében is használhatják az EU költségvetést: programokat indíthatnak EU források felhasználásával.

3 kutatási állítás: Az EU jelenlegi fenntartható versenyképesség koncepciója olyan keretrendszerként került megfogalmazásra, amely a pillérek, hajtóerők és megvalósítási célok területein operacionalizálhatóvá teszik a tagállamok és végső soron az EU mint integráció versenyképességi eredményeinek értékelését, mérését és összehasonlítását.

ÖSSZEFOGLALÁS

A gazdasági versenyképesség szakmai és tudományos tartalma ma már korántsem olyan népszerű, mint volt az 1990-es években. Az EU azok közé az intézmények közé tartozik, amelyek a vállalatokat középpontba helyező versenyképességi koncepciót magukra szabták, fejlesztették, és alkalmazzák. Az EU dokumentumok alapján bemutatásra került, hogy a 2004 EU-bővítés, és Magyarország EU-csatlakozásának időpontjára a koncepciói olyan keretrendszerre alakult, amelyik célkitűzések megfogalmazásával, ezek monitoringjával és értékelésével, valamint erőforrások dedikálásával igyekezett előmozdítani az EU egészének és tagállamainak versenyképességének fejlesztését. Az EU jelenlegi fenntartható versenyképesség koncepciója megőrizte a korábbi tématerületeket,

épített a korábbi keretrendszerek alkalmazásának tapasztalataira. Ez a keretrendszer kiemelt versenyképességi célokat hivatott erősíteni, elemei és a megvalósítást szolgáló költségvetési források is rezonáltak a közelmúlt váratlan helyzeteire és kihívásaira (pl. a covid-19 egészségügyi válsághelyzet nyomán előálló gazdasági vis maior helyzetek nyomán a reziliencia fejlesztése).

Két évtized hosszú idő, az előre lépések hatásai és sebessége vitathatók. Érdemes felfigyelni arra, hogy az EU intézményei, különösen az Európai Bizottság, szakmai és tudományos eredményekre is építve fejleszti a versenyképesség koncepcióját, amelynek különböző elemei a hétéves költségvetési ciklusokban is, valamint az EU tagállamok együttműködését és fejlesztését szolgáló különféle ajánlásokban és értékelésekben is megjelennek. Az online elérhető dokumentumok különféle EU intézmények és grémiumok tanácskozási ill. döntéselőkészítő anyagai is, és tekinthetők olyan ismeretanyagoknak is, amelyekre építve a versenyképességgel foglalkozók, és tagországok döntéshozói is fejleszthetik saját nemzetgazdasági versenyképességi kapacitásaikat, és amelyek alapul vehetők a területükön működő vállalatok versenyképesebb működésének előmozdítását célzó nemzeti közpolitikákhoz is.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bíró-Nagy A., & Medve-Bálint G. (szerk.) (2024). 20 év az Európai Unióban. Magyarország uniós tagságának közpolitikai mérlege. Osiris – Kiadó – Hun-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont. Budapest
- Chikán, A., Czakó, E., Demeter, K., & Losonci, D. (2019, december). Versenyben a világgal? - A mikrogazdasági versenyképességi kutatások eredményei 1995-2018. Vezetéstudomány, <http://dx.doi.org/10.14267/VEZTUD.2019.12.03>
- Chikán, A. Molnár, B. & Szabó, E. (2018, december). A nemzeti versenyképesség forgalma és támogató intézményi rendszere. Közgazdasági Szemle. LXV., <https://doi.org/10.18414/ksz.2018.12.1205>
- Chikán, A., & Czakó, E. (2009). Az Európai Unió versenyképességre vonatkozó koncepciói. in Chikán, A., Czakó, E. (szerk.). Versenyben a világgal. Vállalataink versenyképessége az új évezred küszöbén. Akadémiai Kiadó, Budapest, 56-64. old.
- EC (2024, February 14). The 2024 Annual Single Market and Competitiveness Report. Communication from the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, https://single-market-economy.ec.europa.eu/publications/2024-annual-single-market-and-competitiveness-report_en

- EC (2023, March 16). Long-term competitiveness of the EU: looking beyond 2030. Communication from the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels,
- EC (2020). Directorate-General for Budget, EU budget in my country – Hungary, Publications Office, <https://data.europa.eu/doi/10.2761/160670>
- MKT (2024, Június 13). 20 éve az EU-ban. Konferencia-sorozat, EU20, <https://eu20.blog.hu/>
- MNB (2017-2023) Versenyképesség jelentések. 2017-2023. MNB, <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/versenykepessegi-jelentes>
- Porter, M. E. (1990) *The Competitive Advantage of Nations*. The Free Press, New York
- Wikipedia (2024) Budget of the European Union. Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Budget_of_the_European_Union

---

KERÜL, AMIBE KERÜL - INFLÁCIÓKEZELÉS A HAZAI ÉLELMISZER-KISKERESKEDELEMBEN

Gyulai László¹⁴, Nagy Gyula¹⁵

DOI: [10.29180/978-615-6886-01-9_5](https://doi.org/10.29180/978-615-6886-01-9_5)

ABSZTRAKT

A gazdaságpolitika sikerét a win-win esetek kiaknázása alapozza meg. Ebben az írásban azonban az elmúlt években bekövetkezett élelmiszerár drágulás és a magyarországi élelmiszer-kiskereskedelem veszteségei kapcsán azt mutatjuk be, hogy a lose-lose esetek is tanulságosak lehetnek. A gazdaságpolitikai intézkedések megválasztásánál ezek iránymutatást adhatnak arra vonatkozóan, hogy a jövőben fenntartásokkal célszerű kezelni vagy inkább kerülni kell az ilyen beavatkozásokat. Az infláció, azon belül a kiugróan magas hazai élelmiszer áremelkedés megfékezésére alkalmazott kormányzati gyógymód fő elemét 2022-ben az „ársapkák” rendszere alkotta, melyet kiegészített a termékadó, valamint a kiskereskedelmi adó emelése és a pótagó bevezetése. Ezek az intézkedések különösen az élelmiszerkereskedelmi ágazat nagyvállalatainak eredményét rontották. Ezek a cégek a különadók megfizetésével hozzájárultak a gazdaságpolitika mozgásterét bővítő bevételek növeléséhez, ugyanakkor nyereség áldozatuk nem az élelmiszer infláció célirányos mérséklését, hanem a költségvetési centralizációt szolgálta. A kormányzati gazdasági beavatkozás alkalmazott eszköztára szelektív jövedelemelvonásra összpontosított, torzította a versenypiaci működés feltételeit, és nehéz helyzetbe hozta az élelmiszer kiskereskedelmi ágazat legfontosabb szereplőit. Az ORBIS Europe adatbázisból 3538 vállalkozás adatait dolgoztuk fel, kiemelten a hat legnagyobb piaci szereplő teljesítménymutatóinak vizsgálatára összpontosítottunk. Elemzésünkben arra próbálunk választ találni a pénzügyi mutatószámok segítségével, hogy az ágazat szereplőinek tevékenysége, árképzési gyakorlata mennyire járult hozzá az élelmiszerinfláció felfutásához, azaz volt-e szerepük, felelősségük ebben a folyamatban.

Kulcsszavak: élelmiszer infláció, profit infláció, pénzügyi mutatók

JEL-kód: D40, E31, H20, H32, L66

---

14 Gyulai László, óraadó, Budapesti Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Kar, Pénzügy Tanszék, e-mail: gyulai.laszlo@uni-bge.hu

15 Nagy Gyula, főiskolai tanár, Budapesti Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Kar, Pénzügy Tanszék, e-mail: drnagy.gyula@uni-bge.hu

BEVEZETÉS

A 2012 utáni éveket jellemző nagyon alacsony inflációt 2021-től a Covid-19 okozta válság és a globális ellátási láncok összeomlása által kiváltott gyors ütemű fogyasztói ár növekedés váltotta fel. Ezt tovább fokozták az orosz-ukrán háború kitörését követően a globális piacokon bekövetkezett nyersanyag és energiaár robbanás hazai piacra gyakorolt közvetlen és közvetett hatásai. Az infláció 2023 januárjára 25,7 százalékra emelkedett, az élelmiszeripari termékek közel másfélszeresére drágultak. Ahogy az 1. sz. táblázatból is látható, a 2022-es év a rendkívül nehéz körülmények ellenére a hazai vállalatok jelentős része számára kedvezően zárult. Nőtt az árbevétel, javult a jövedelmezőség és a gazdálkodás hatékonysága. Semmilyen szempontból nem tartozott azonban a nyertesek közé az „Élelmiszer jellegű bolti vegyes kiskereskedelem” ágazat (TEÁOR¹⁶ kódja 4711) hat legnagyobb forgalmú szereplője, melyek összességében a hazai élelmiszer-kiskereskedelem értékesítési forgalmának több mint felét adják.

A kiugróan magas élelmiszer inflációt – a közhiedellemmel ellentétben – alapvetően nem az élelmiszer kiskereskedelmi vállalatok gerjesztették 2022-ben, amit az is bizonyít, hogy az eladott áruk beszerzési értéke (ELÁBÉ) és az értékesítés nettó árbevétele majdnem tökéletesen azonos mértékben nőtt a hazai piac mind a hat kiemelt szereplője esetében. Az infláció kezelése, azon belül kiemelten az élelmiszerek drágulásának megfékezése érdekében életbe léptetett kormányzati intézkedések (ársapkák bevezetése) azonban elsősorban mégis őket sújtották a legnagyobb mértékben. Ehhez járult hozzá az extraprofit adó kivétele, mely abban az évben a kereskedelmi adóval együtt 144 milliárd forintos terhet jelentett az ágazat legnagyobb hat szereplőjének. Eredményük drasztikusan romlott, többségében negatív tartományba került.

Az adatok alapján az a következtetés vonható le, hogy az infláció megfékezését, a költségvetés hiány enyhítését célzó, több „hullámban” bevezetett kormányzati intézkedések, a durván differenciált adóterhelés nemcsak torzította a versenypiaci működés feltételeit, de a piac fontos, életképes szereplőit is veszélyes helyzetbe sodorta.

---

16 A TEÁOR a gazdasági tevékenységek egységes ágazati osztályozási rendszerét jelenti. 2008. január 1-jétől a TEÁOR'08 van érvényben, és ezt alkalmazzák a gazdasági szereplők főtevékenységének meghatározására.

1. sz. táblázat: A kiemelt szereplők részesedése 2022-ben az ágazat társas vállalkozásainak összesített adataiból¹⁷

Megnevezés	Nettó árbevétel		Mérlegfőösszeg		Saját tőke	
	ezer EUR	%	ezer EUR	%	ezer EUR	%
LIDL Magyarország Bt.	2 559 490	20,6%	919 450	19,5%	340 720	16,3%
TESCO-GLOBAL Áruházak Zrt.	1 901 617	15,3%	940 041	19,9%	666 922	31,9%
SPAR Magyarország Kft.	1 912 233	15,4%	680 399	14,4%	208 979	10,0%
ALDI Magyarország Bt.	1 041 101	8,4%	290 592	6,1%	124 614	6,0%
PENNY-MARKET Kft.	1 009 847	8,1%	220 003	4,7%	24 660	1,2%
AUCHAN Magyarország Kft.	883 641	7,1%	387 030	8,2%	84 327	4,0%
Az első hat vállalkozás	9 307 929	74,7%	3 437 516	72,7%	1 450 223	69,3%
Az ágazat többi szereplője	3 145 044	25,3%	1 287 987	27,3%	642 447	30,7%

Forrás: Saját szerkesztés az ORBIS-Europe adatbázis adatai alapján

A HAZAI GAZDASÁGI KÖRNYEZET ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI A 2010-ES ÉVTIZEDBEN

A globális pénzügyi és gazdasági válságot követő kilábalás időszakában 2013-tól a magyar gazdaság teljesítménye egészen 2019-ig meghaladta az Európai Unió (EU) átlagát, a foglalkoztatás dinamikus bővülése mellett. A maastrichti kritériumok¹⁸ közül a költségvetési deficit alatta maradt a 3 százalékos előírásnak, miközben a GDP¹⁹-arányos bruttó államadósság 80 százalék feletti szintjéről

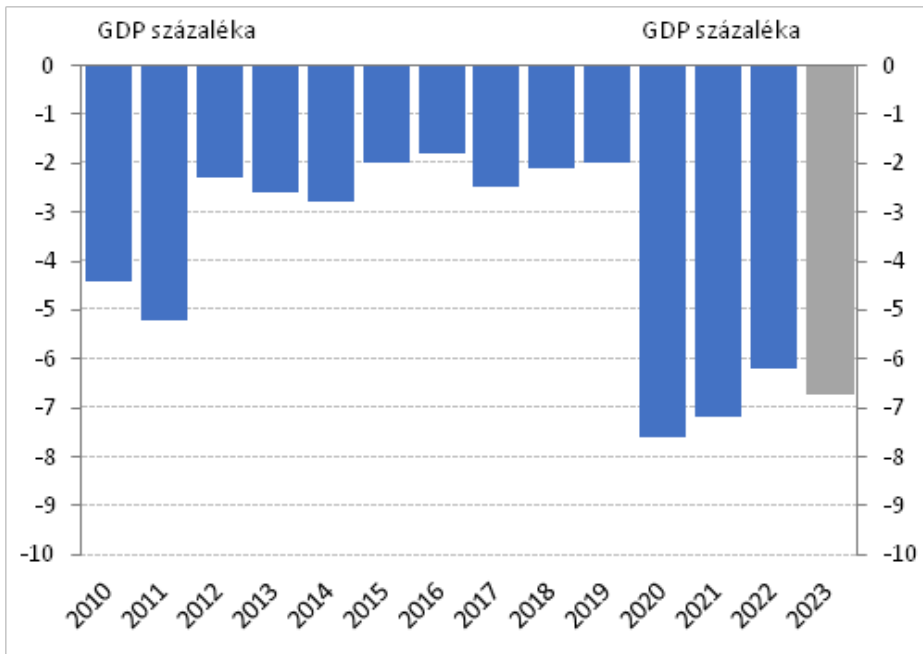
¹⁷ Az arányok a tisztított mintát alkotó vállalkozások összesített adataira vonatkoznak.

¹⁸ A Maastrichti Szerződés 1993-ban lépett hatályba, és tartalmazta a Gazdasági és Monetáris Unióba való belépés konvergenciakritériumait. Ezek az inflációra, az átlagos nominális hosszú lejáratú kamatrátára, az államháztartás hiányára, az államadósságra, valamint az árfolyam stabilitásra vonatkoznak.

¹⁹ GDP – Gross Domestic Product, bruttó hazai termék

2019 végére 65,5 százalékra mérséklődött, ugyanakkor még így is meghaladta a 60 százalékos konvergenciakritériumot. A csökkenő arányú adósság finanszírozása a kialakult alacsony nemzetközi kamatkörnyezetnek köszönhetően számottevő mértékben könnyebbé vált, az államadósság GDP-arányos kamatterhe az időszak során 4,5 százalékról a felére esett vissza (Banai, 2024). Ahogy az 1. sz. ábra is mutatja, a koronavírus járvány miatt bekövetkezett gazdasági visszaesés, és a költségvetés következő két évben kialakult igen jelentős hiánya oda vezetett, hogy 2021-re az eladósodottság 15 százalékponttal ismét közel 80 százalékra emelkedett, vagyis alig két év leforgása alatt elporladt az előző évek erőfeszítéseinek eredménye. Ez még akkor is súlyos következményeket jelent, ha a pandémia által okozott problémák kezelése érdekében az Unió átmenetileg hatályon kívül helyezte a költségvetési deficitre és az adósságra vonatkozó kritériumok teljesítésének követelményét.

1. sz. ábra: A kormányzati szektor eredményszemléletű egyenlege

Forrás: MNB²⁰ (2024a)

Visszakanyarodva a 2008-as pénzügyi válság utáni időszakhoz, a 2012-es 5,7 százalékos fogyasztói árnövekedést követően az infláció gyors csökkenésnek indult, 2014-2015-ben defláció, a következő évben pedig mindössze 0,4 százalékos áremelkedés volt megfigyelhető. Ezt követően, nem függetlenül a kormányzati gazdaságélénkítési törekvésektől, az infláció ismét emelkedni kezdett, és 2019-ben már 3 százalék fölé került, majd a Covid-19 által okozott válság, a globális ellátási láncok működési zavarai nyomán újabb lendületet vett. A hazai és az uniós áremelkedés üteme között 2017-től egyre erőteljesebben nyílt az olló, jóllehet addig jobbra szinkronban voltak (Trippon, 2023a). A 2022 februárban kitört orosz-ukrán háború által a globális piacokon kiváltott drasztikus nyersanyag- és energiaár emelkedés következményei közvetlen módon hozzájárultak a hazai árszínvonal megugrásához. Ennek következtében már 2022 májusától kétszámjegyű volt a havi áremelkedés az előző év azonos hónapjához képest, ami éves átlagban elérte a 14,5 százalékot. Az infláció 2023 elejére 25,7 százalékra nőtt, amit csak októbertől sikerült havi egyszámjegyre leszorítani, de éves szinten az előző évhez képest így is közel 3 százalékponttal tovább emelkedett.

Különösen gyors volt az élelmiszeripari termékek átlagos drágulása. A 2022 januári 10,8 százalékról a negyedik negyedévben már bőven meghaladta a havi 40 százalékot, decemberben pedig csúcst döntött a 49,3 százalékos mértékével. A 28,5 százalékos éves élelmiszerár drágulás az átlagos fogyasztói árszínvonal növekedésének majdnem a duplája volt, de még 2023-ban is 25,2 százalékos volt. A havi adatok azt mutatják, hogy az érdemi mérséklődés csak 2023 júliusától kezdődött el, decemberben már csak 0,9 százalékos volt a növekedés. A rendkívül magas szinten beragadt élelmiszerárak tényleges csökkenése csak 2024-ben kezdődött el, amelynek mértéke azonban még márciusban is csupán 2,9 százalék volt (MNB, 2024c).

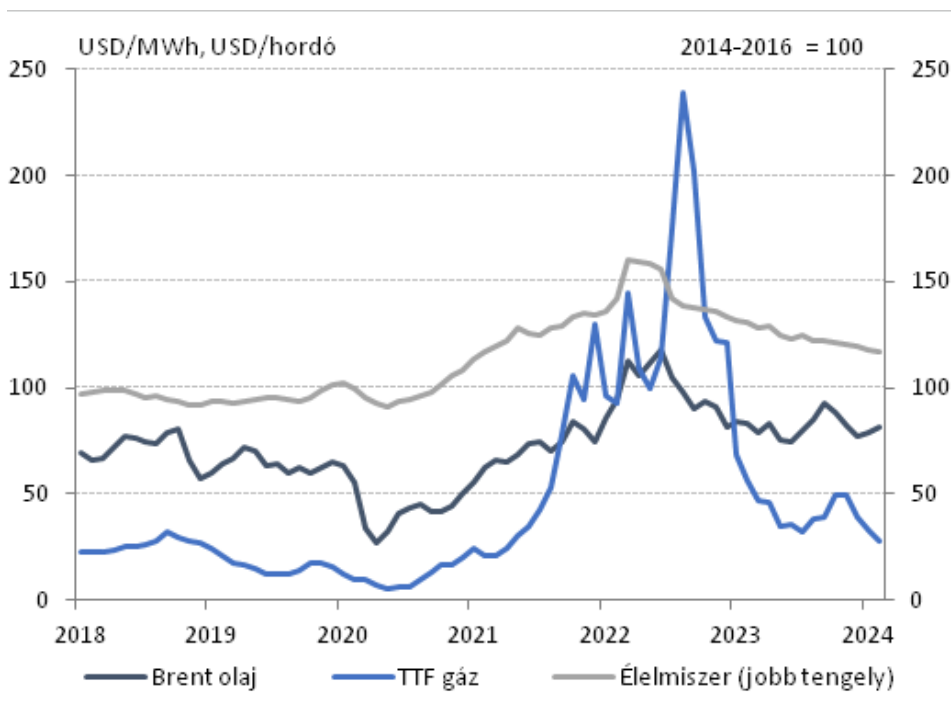
A 2. sz. ábra alapján látható, hogy a hazai élelmiszer áralakulás lekövette a FAO²¹ élelmiszer árindex mintázatát mind a felfutás, mind pedig a lecsengés időszakában. Az ársokk időben egybeesett a térségbeli országokéval, bár azokban az árnövekedés mértéke 20-25 százalékponttal kisebb volt, és általában is jóval mérsékeltebb az élelmiszerárak költségérzékenysége a hazaihoz képest.

A Magyar Nemzeti Bank Pareto Műhelyének „Mélyelemzése” (MNB, 2024b) a nemzetközi viszonylatban is kiugróan magas hazai élelmiszerinflációt három mögöttes tényezőcsoportra vezeti vissza. Az egyik ezek közül a nemzetközi környezetből származik (terményárak, input műtrágya- és energiaárak emelkedése), a másik hazai strukturális összetevőket fog át (alacsony hatékonyság, magas energiaintenzitás, és ahogy a 3. sz. ábra is mutatja, az európai uniós

21 A FAO az Egyesült Nemzetek Szervezetének Élelmészügyi és Mezőgazdasági Szervezete – Food and Agriculture Organization of the United Nations.

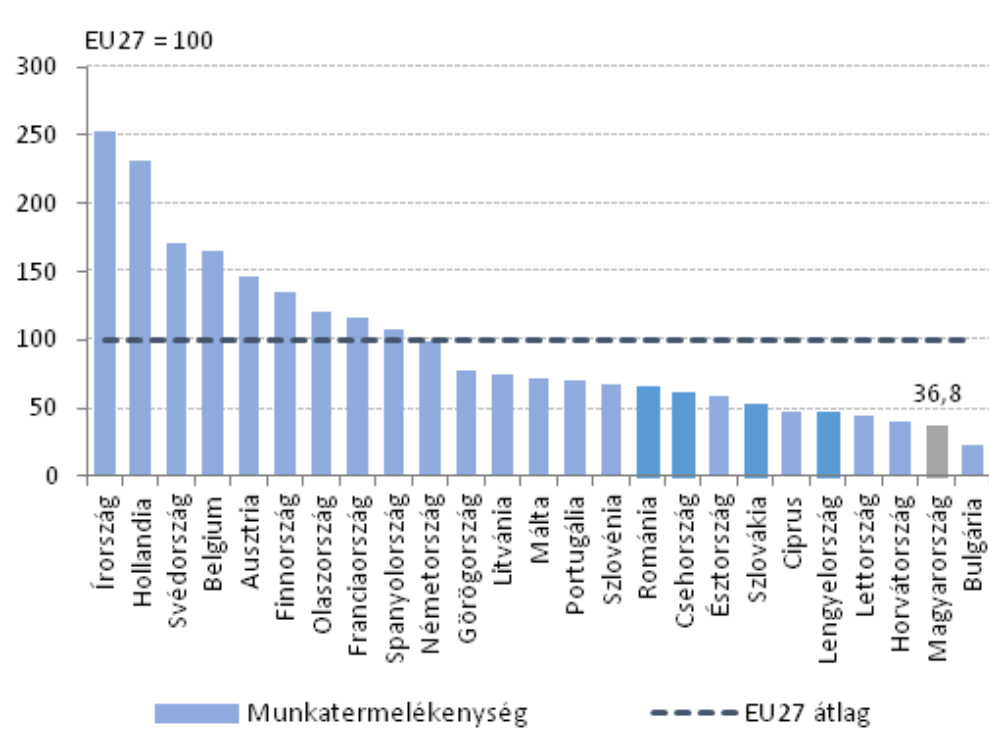
összevetésben az Unió átlagának mindössze 36 százalékát kitevő gyenge termelékenység, valamint az ebből fakadó versenyképességi gondok). A harmadik tényezőcsoport ugyancsak belső, ciklikus elemeket tartalmaz (profitinfláció, árstopok, árfolyam és jövedelem kiáramlás).

2. sz. ábra: Az olaj- és gázárak, valamint a nominális FAO élelmiszer-árindex alakulása

Forrás: MNB (2024a)

3. sz. ábra: Élelmiszeripar munkatermelékenysége (2021)

Forrás: MNB (2023)

ADALÉKOK AZ ÉLELMISZERINFLÁCIÓ ÖSSZETEVŐIHÖZ

A továbbiakban a „Mélyelemzés” által említett hazai ciklikus tényezőkkel összefüggésben teszünk néhány kiegészítést az „Élelmiszer jellegű bolti vegyes kiskereskedelem” (TEAOR 4711) ágazat teljesítményének empirikus vizsgálata alapján. A közvéleményben az élelmiszerkereskedelmi cégekről az az általános kép alakult ki, hogy piaci pozíciójukat kihasználva önkényesen emelik az áraikat, és ezáltal ők az infláció legfontosabb gerjesztői. A fogyasztók valóban ezekben az üzletekben szembesülnek nap mint nap a drágulással, azonban ez a végpont, és nem a teljes, összetett folyamat. A tisztánlátást nem segíti, hogy az infláció elleni küzdelemben a kommunikációt a politikai racionalitás szempontjai vezérlik, egyszerűbb ugyanis, ha lehet felelőst felmutatni (háborús infláció,

szankciós infláció, vállalati kapzsiság stb.), mint szikár gazdasági érvekkel élni. Arra próbálunk választ találni a pénzügyi mutatószámok segítségével, hogy az ágazat szereplőinek tevékenysége, árképzési gyakorlata mennyire járult hozzá az élelmiszerinfláció felfutásához, azaz volt-e szerepük, felelőségük ebben a folyamatban.

A deklarált főtevékenységük alapján az ágazathoz tartozó társas vállalkozások beszámolóinak adatait a Moody's Analytics csoporthoz tartozó ORBIS Europe adatbázisból merítettük. A számadatok azt mutatják, hogy egy sokszereplős, ugyanakkor erősen koncentrált ágazatról van szó. A kiválasztott ágazathoz tartozó, az ORBIS-Europe-ból elérhető hazai minta (a továbbiakban: minta) 3.538 vállalkozás adatait tartalmazza, és a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) 2022-es adatai alapján az ágazat forgalmának 85%-át fedi le. Elemzésünket a hat legnagyobb szereplő teljesítménymutatóinak vizsgálatára összpontosítjuk. Ezek a cégek kivétel nélkül külföldi tulajdonban vannak. Meghatározó jelentőségüket jól mutatja, hogy a mintában szereplő vállalkozások nettó árbevételének 74,7 százalékát, mérlegfőösszegének 72,7 százalékát, összesített saját tőkéjének pedig 69,3 százalékát mondhatták magukénak 2022-ben. A mintában szereplő vállalkozások közel 92 ezer főt foglalkoztattak, akiknek több mint 55 százaléka ennél a hat vállalkozásnál talált munkát.

PROFITVEZÉRELT INFLÁCIÓ

Az (MNB, 2024b) szerint az elmúlt két év élelmiszer áremelkedését meghatározó módon növelte a profitvezérelt infláció, a hazai sajtóban Varga – Veczán (2022) által „kapzsinflációnak” nevezett jelenség. A különféle nemzetközi tanulmányokban, újságcikkekben „greedflation”, „profit inflation” vagy „seller's inflation” elnevezéssel illetett fogalomnak az a tartalma, hogy a vállalatok nagyobb mértékben növelik az eladási áraikat, mint amit a költségeik emelkedése indokoltta tenne (Portfolio.hu, 2023b). Ennek a jelenségnek a vizsgálata az inflációhoz való hozzájárulása okán a nemzetközi figyelem középpontjába került. A hazai élelmiszeripar nettó működési eredménye 2019 és 2022 között 64,7 százalékkal bővült, ami látszólag jelentős profitinflációra utal.

Számos tanulmány – Bivens, (2022), De Loecker et al. (2023), Glover et al. (2023), Konczal – Lusiani (2022), Lapavitsas et al. (2022), Stoller (2021), Weber – Wasner (2023), White, (2023) – támasztotta alá empirikus adatok alapján, hogy a vállalatok kihasználták a piaci pozíciójukból fakadó lehetőségeiket a haszonkulcs növelésére. A magyar vállalati adatokkal elvégzett elemzésben Ábel et al. (2023) azt vizsgálta, hogy a vállalati haszonkulcs változása hozzájárult-e

az infláció gyorsulásához. De Locker et al. (2020) és Konczal – Lusiani (2022) megközelítését alkalmazva azt találta, hogy az átlagos felár alakulása Magyarországon 2020-2021 között nem mutatja az Egyesült Államokban megfigyelhető dinamikus bővülést, aminek az lehet az oka, hogy az ELÁBÉ értéke nagyobb volumenben nőtt, mint ahogyan azt a társaságok az árbevételben realizálni tudták volna. Ugyanakkor a teljes üzemi szintű profit figyelembevételével elvégzett számítások azt igazolták, hogy az EBITDA²² haszonkulcs növekvő pályán mozgott, sőt a pandémia évei alatt jelentősen növekedett. Mindez alátámasztja, hogy a társaságok a magasabb profit elérése érdekében Magyarországon is kihasználták piaci erejüket, és a költségeiket meghaladóan emelték áraikat.

Hegedüs et. al. (2023) a hazai agráriumban, élelmiszeriparban és kiskereskedelemben működő társaságok haszonkulcsának, valamint árrésének 2014-2021 közötti alakulását vizsgálta ugyancsak Konczal – Lusiani (2022) megközelítése alapján. A legmagasabb EBITDA margin az agráriumban volt kimutatható, és a kiskereskedelmi szektor profitabilitása és árnövekedése leképezte az agráriumban tapasztaltakat. Az is megállapítható volt, hogy főként a kisvállalati kategória szereplőinél nőtt a haszonkulcs és az árrés, viszont a közép- és nagyvállalatoknál nem volt megfigyelhető a nyereségesség jelentős mértékű javulása.

Az élelmiszeripar teljesítményeit illetően az MNB (2024a) megállapítása szerint a profitvezérelt inflációt erősítette, hogy a termelési lánc több elemében is nőtték az árrések. A hazai vállalati szektor árazási gyakorlatát a vállalati éves eredménykimutatások alapján vizsgáló ifj. Becsey (2023c) ugyanakkor nem látja igazoltnak a túlárazást, mert a gazdaság egészét nézve a vállalati bevételek nem emelkedtek gyorsabban, mint a ráfordítások, és az adózott eredmény szinte ugyanolyan mértékben növekedett csak, mint az éves átlagos infláció.

AZ INFLÁCIÓ KEZELÉSÉRE ALKALMAZOTT EGYES KORMÁNYZATI INTÉZKEDÉSEK

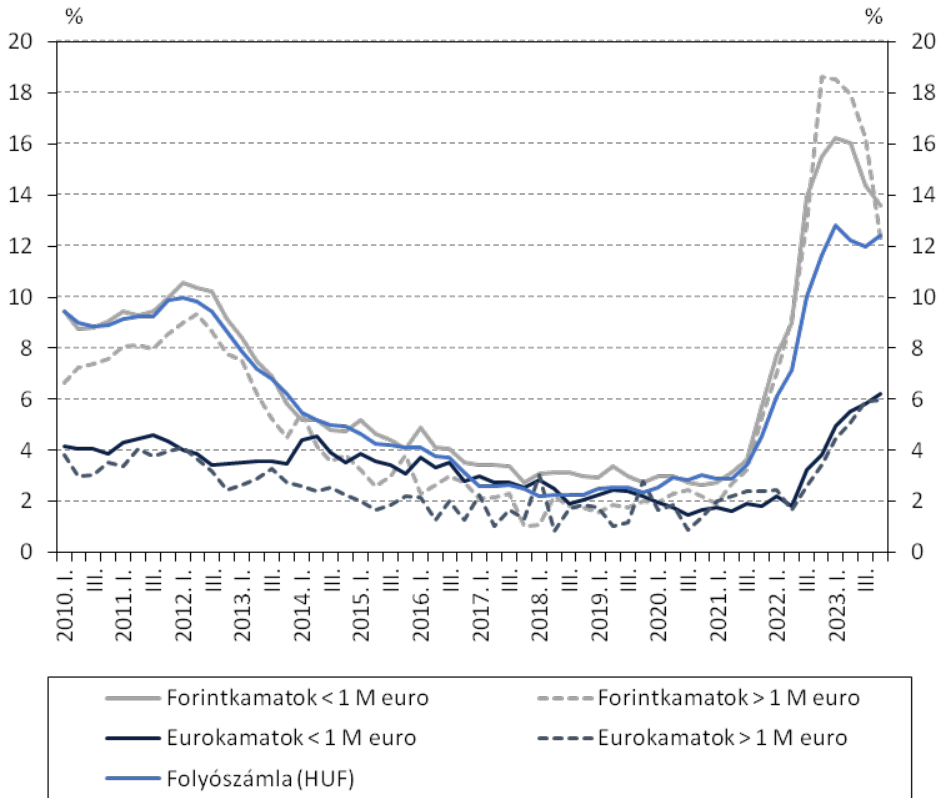
Az infláció visszaszorítása, valamint az államháztartás megbomlott egyensúlyának helyreállítása, a költségvetés jelentős deficitjének a mérséklése érdekében kormányzati részről olyan intézkedéseket léptettek életbe, amelyek beavatkozást jelentettek a versenypiac működési feltételeibe. A vállalati jövedelmek megcsapolását jelentő, különféle jogcímenek bevezetett új adótételek, elvonások növelték a gazdasági szereplők működési költségeit, rontották jövedelmezőségüket. Mindeközben jelentősen szigorodtak a hazai finanszírozás feltételei a

---

22 EBITDA – Earnings Before Interest, Tax, Depreciation and Amortization, vagyis a vállalkozás kamat, nyereségadók és értékcsökkenés nélküli üzemi eredménye.

kamatkörnyezet megváltozása, a hitelek drágulása következtében. A 4. sz. ábra jól érzékelteti, hogy az új hitelkihelyezések kamatai 2023 elejére többszörösére növekedtek mind a forint, mind az euró-hitelek esetében. Ez súlyosan érintette az élelmiszeripar és -kereskedelem vállalkozásait is, amelyek egyébként is hatékonysági gondokkal küzdöttek.

4. sz. ábra: A vállalati új hitelkihelyezések kamatlába

Forrás: MNB (2024d)

Az ágazat szereplői szempontjából a legsúlyosabb következményekkel járó intézkedés az volt, hogy a kormány 2022-ben emelte a különadókat (197/2022. (VI. 4.) Korm. rendelet), ami összesen mintegy 800 milliárd forintos elvonást jelentett 8 szektor (bankok, energetika, biztosítók, kiskereskedelem, gyógyszer-forgalmazók, telekommunikációs cégek, légitársaságok, reklámszektor) vállalkozásaitól. A kiskereskedelemben tevékenykedő vállalkozásokat a rendelkezés bevezetésének évében 80 százalékos pótdadó sújtotta az éves kiskereskedelmi adó összege után. A kiskereskedelmi adó címén 2022-ben a központi költségvetésnek 176,7 milliárd forint bevétele származott, ami több mint 100 milliárddal haladta meg az előirányzatot (Törvényjavaslat, 2023; és 2023. évi LXXIII. törvény). Ez jelentős részben a felső adókulcs emelésére és a már említett pótdóra vezethető vissza, amely az ágazat sajátosságaiból fakadóan döntő mértékben a hat legnagyobb szereplőt sújtotta. A Lidl közleményben tudatta, hogy 2022-ben a kereskedelmi adó és a különadó 36,9 milliárd forint többletköltséget okozott a vállalatnak (Vállalat.lidl.hu, 2023), míg a Spar 26,7 milliárd, a Tesco 39,7 milliárd, az Aldi 13,3 milliárd, a Penny-Market 13,1 milliárd, az Auchan pedig 12,6 milliárd forintot fizetett a költségvetésbe ezeken a jogcímeken (Trademagazin.hu, 2023). Ez összesen 142,3 milliárd forintot tesz ki, ami azt jelenti, hogy erre a hat vállalatra jutott az ágazat befizetéseinek döntő hányada. Ez már akkora mértékű terhelés, amit a vállalkozások kénytelenek voltak részben beépíteni az árakba, elsősorban a legnagyobb forgalmú élelmiszereknél, és áthárítani a fogyasztókra.

2. sz. táblázat: A nettó árbevétel és az eladott áruk beszerzési értékének dinamikája

Megnevezés		A nettó árbevétel és az eladott áruk beszerzési értékének bővülése (2018 = 100%)				
		2018	2019	2020	2021	2022
Nettó árbevétel	Az első hat	100,0%	107,4%	109,1%	114,0%	129,5%
ELÁBÉ	vállalkozásnál	100,0%	108,2%	108,7%	113,1%	128,7%
Nettó árbevétel	Az ágazat többi	100,0%	105,4%	99,7%	106,1%	117,3%
ELÁBÉ	szereplőjénél	100,0%	104,1%	99,8%	105,3%	115,6%

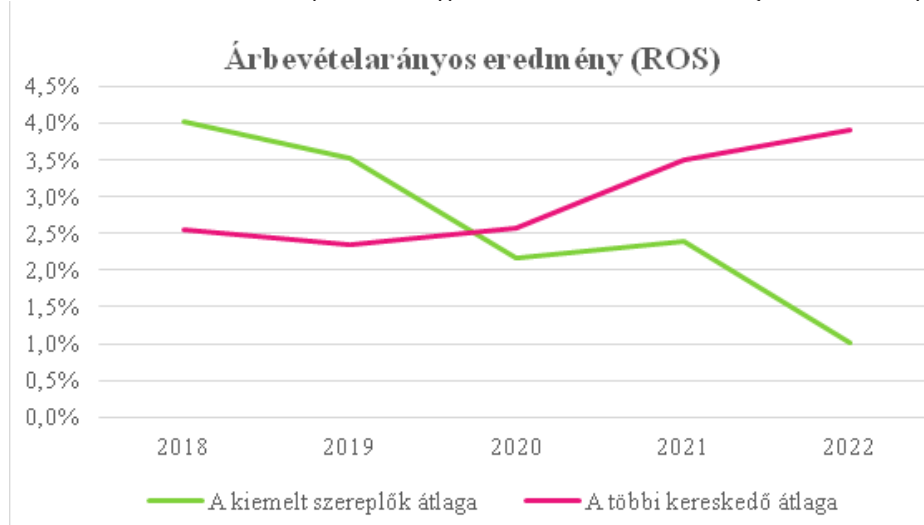
Forrás: Saját szerkesztés az ORBIS Europe adatbázis adatai alapján

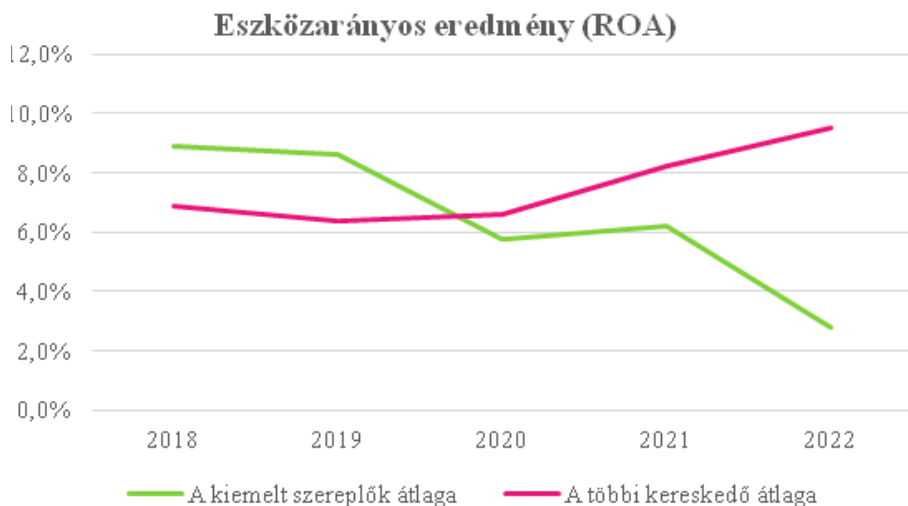
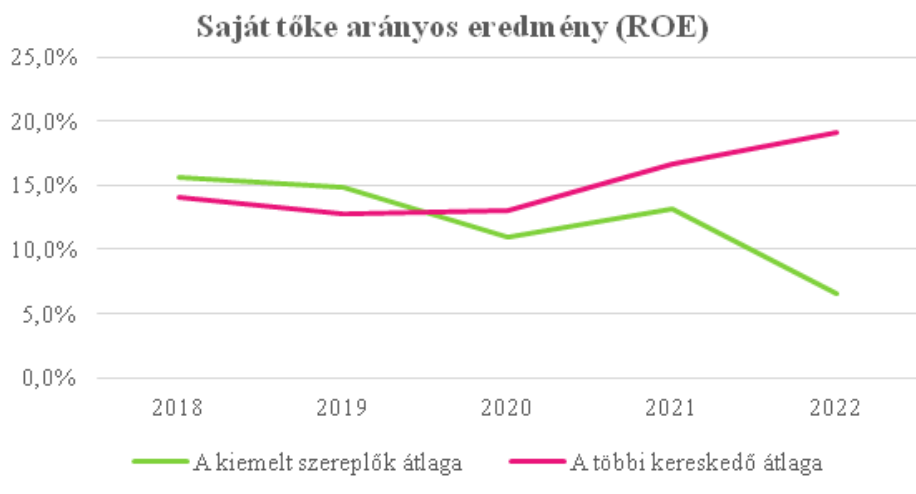
Az adatok tükrében ugyanakkor megállapítható, hogy az élelmiszereknél 2022-ben tapasztalt rendkívül magas áremelkedést alapvetően nem ezeknek a piaci szereplőknek az árképzési gyakorlata idézte elő és táplálta. A 2. sz. táblázatból látható, hogy a hat vállalkozás összesített nettó árbevétele 2018-hoz képest 2022-re 29,5 százalékkal növekedett, viszont az eladott áruk beszerzési értékének (ELÁBÉ) 28,7 százalékos bővülése alig maradt el ettől.

Az ágazat többi szereplőjénél az árbevétel ugyan jóval kisebb mértékben növekedett (17,3 százalék), ráadásul 2020-ban a Covid-19 következtében visszaesés volt tapasztalható, de az ELÁBÉ dinamikája esetükben is jóformán szinkronban mozgott az árbevétellel, és 2022-ben 15,6 százalékot tett ki.

Az 5. sz. ábrán látható átlagos jövedelmezőségi mutatók arról tanúskodnak, hogy az ágazat hat kiemelt szereplőjénél 2018-hoz képest 2022-re az árbevétel arányos adózott eredmény (ROS) 4 százalékról 1 százalékra, a saját tőke arányos eredmény (ROE) 15,7 százalékról 6,6 százalékra, az eszközarányos jövedelmezőség (ROA) pedig 8,9 százalékról 2,8 százalékra esett vissza. A többi ágazati szereplő jövedelmezősége ugyanakkor mind a három mutató esetében javult, visszaesés csak 2019-ben figyelhető meg, 2022-ben azonban a kiemelt szereplők mutatóit már majd háromszorosan meghaladták.

5. sz. ábra: A kiemelt szereplők és az ágazat többi vállalkozásának jövedelmezősége

Forrás: Saját szerkesztés az ORBIS Europe adatbázis adatai alapján

A hat vizsgált kiskereskedelmi vállalkozás eredményességét elemezve megállapítható, hogy a 2022. évi összevont adózás előtti eredmény a 2018. évinek mindössze a harmadát tette ki, miközben az ágazat többi szereplőjének adózott eredménye 1,74-szeresére nőtt. A cégek a forgalom fenntartása érdekében akár mérsékeltek volna az áremelkedést, de az adóterhek növekedése nem tette lehetővé, hogy az eredmény terhére ilyen intézkedéseket alkalmazhassanak. Az ágazat egészét lefedő minta 61,9 százalékos értéke is arra enged következtetni, hogy a vállalkozásokat sújtó kormányzati elvonások, különösen a nagy cégek esetében számottevően rontották a gazdálkodás eredményét, és nehéz helyzetbe hozták ezeket a piaci szereplőket a versenyügyi feltételekbe történt beavatkozással.

Az államháztartás konszolidálása és az infláció leszorítása érdekében hozott kormányzati intézkedések várhatóan továbbra is érvényben maradnak. A különadó rendelkezés hatályát még 2024-re is meghosszabbították, és egyidejűleg változtak az adókulcsok, a 100 milliárd forintot meghaladó árbevétel esetén ennek mértéke 4,1-ről 4,5 százalékra emelkedett. A vizsgált minta hat legnagyobb forgalmú szereplője esetében az éves árbevétel 100 milliárdnál jóval magasabb, így továbbra is a legmagasabb adókulcs alá tartoznak, és az általuk évente befizetendő kiskereskedelmi különadó összesítve várhatóan meghaladja a 150 milliárd forintot.

A kiskereskedelmi vállalkozások működési eredményét a kiskereskedelmi különadó mellett ugyancsak negatívan befolyásolták az egyes élelmiszerekre bevezetett ársapkák (6/2022. (I. 14.) Korm. rendelet), illetve a kötelező akciózás elrendelése (162/2023. (V. 5.) Korm. rendelet) anélkül, hogy az élelmiszer infláció megfékezéséhez ezek az intézkedések érdemben hozzájárultak volna. A jegybank elnöke szerint a várt infláció csökkentése helyett 2022-ben éppen ellenkező hatást, 3,0-4,0 százalékpontonra tehető árszínvonal növekedést váltottak ki (Matolcsy, 2024), ezért alkalmazásukat elhibázott gazdaságpolitikai intézkedésnek ítéli, amely piaci torzuláshoz, valamint az árresek emelkedéséhez, a vállalkozások árazási erejének növekedéséhez vezetett. Kétségtelen, hogy a vállalkozások a rögzített árú termékeken 2022 végéig elszenvedett veszteségeiket, ami például a Lidl esetében 19 milliárd forintot tett ki, oly módon igyekeztek csökkenteni, hogy emelték a rendelet hatálya alá nem tartozó termékek árát. Ez azonban elvileg csak abban az esetben fejt ki inflációnövelő hatást, ha túlkompenzálás történik, vagyis az áremelés üteme meghaladja a költségek emelkedését, ami pedig megjelenik a nyereség növekedésében. A 3. sz. táblázat alapján azonban az látható, hogy az említett hat kiskereskedelmi áruházlánc 2022. évi adózott eredménye az előző évihez képest nem javult, hanem számottevően visszaesett, erre a megállapításra jutott (Miklós, 2024) is.

3. sz. táblázat: Az adózás előtti eredmény alakulása a kiemelt szereplőknél és a többi kereskedőnél a 2018-as bázishoz viszonyítva

Megnevezés	Az adózás előtti eredmény összegének alakulása (2018=100%)			
	2019	2020	2021	2022
A kiemelt szereplőknél összesen	94,9%	59,7%	66,0%	33,9%
A többi kereskedőnél összesen	97,7%	100,1%	142,4%	173,9%
A minta egészében	95,5%	67,8%	81,3%	61,9%

Forrás: Saját szerkesztés az ORBIS Europe adatbázis adatai alapján

Tovább nehezítette a kiskereskedelmi vállalkozások helyzetét, és jelentős többlet költséget okoz számos élelmiszer esetében (üdítőitalok, energiatalok, előrecsomagolt cukrozott készítmények, édes- és sós tészták, ételízesítők, gyümölcsízek) az ún. népegészségügyi termékadó (Neta tv., 2011), amely az egyes termékfajták egységnyi térfogatára, vagy tömegére vetítve tartalmazza a fizetendő adót. Az adótételeket, amelyek 8-tól 780 forintig terjednek, a törvény 2022-es módosításakor több terméknél is jelentősen megemelték, például az energiatalok egyikénél 50 forint/literről 65 forint/literre, másiknál 300 forint/literről 390 forint/literre. Ugyancsak hátrányosan befolyásolták az élelmiszeripar jövedelmezőségét a kiterjesztett gyártói felelősség keretében bevezetett csomagolóanyagok után fizetendő díjak (80/2023. (III. 14.) Korm. rendelet).

Nyilvánvalóan nem függetlenül a kiskereskedelmi működés feltételeinek szigorúbbá válásától, a fogyasztók a hazai üzletekben is egyre gyakrabban találkozhatnak azokkal a megtévesztő praktikákkal, amelyeket a szupermarketek világszerte alkalmaznak az élelmiszerek drágulásának elfedésére, romló jövedelmezőségük kompenzálására. Az amerikai és nyugat-európai fogyasztóvédelmi szervezetek több ilyen jelenségre is felhívták a figyelmet. Az egyik az ún. „shrinkflation”, amely során az előrecsomagolt termékek súlyát, mennyiségét csökkentik, miközben azok ára nem, vagy nem ezzel arányosan mérséklődik. A „cheapflation” fogalommal illetett gyakorlat során pedig a gyártó az adott termék egyes összetevői közül csökkenti, kihagyja, vagy olcsóbb, gyengébb minőségű komponenssel helyettesíti a legdrágábbakat, miközben magát a végterméket változatlan áron értékesíti (Walker, 2024). Cavallo – Kryvtsov (2024) tíz ország 91 kiskereskedelmi hálózatának élelmiszer eladási egységárát vizsgálta a 2018 és 2024 közötti időszakban. Arra a következtetésre ju-

tottak, hogy az átmeneti ideig alkalmazott árcsökkenési akciók mérsékeltek a fogyasztók inflációs terheit, a diszkontban érintett termékek egységárának növekedését 4,8 százalékponttal mérsékeltek az egyéb termékekéhez képest. Ugyanakkor a fogyasztói kiadásoknak az olcsóbb márkák felé való eltolódása 2,8 százalékponttal emelte az élelmiszer inflációt, mivel az azonos rendeltetésű termékek olcsóbb verziójának ára sokkal nagyobb ütemben emelkedett, mint a magasabb árfekvésű prémium változaté.

KÖVETKEZTETÉSEK

A magyar gazdaság a 2008-as globális pénzügyi válságból való kilábalást követően 2019-ig javuló teljesítményt mutatott, az uniós átlagot meghaladó növekedés alacsony inflációs és kamatkörnyezetben ment végbe, javuló egyensúlyi viszonyok mellett. Ez a folyamat azonban megszakadt a Covid-19, a globális ellátási láncok sérülése, valamint az orosz-ukrán háború által kiváltott nyersanyag- és energiaárrobbanás következtében. Visszaesett a gazdasági növekedés, felszökött a költségvetési deficit, újból növekedésnek indult az eladósodás, a korábbi alacsony kamatkörnyezet drasztikusan átalakult, a vállalkozások működési feltételei szigorodtak.

A gazdaságpolitikai döntéshozók számára a legsúlyosabb kihívást a gyors ütemben felfutó infláció jelentette, ezen belül különösen az élelmiszerárak emelkedése. A kormányzati intézkedések a költségvetési szempontokat szem előtt tartva az adópolitikai eszköztár alkalmazásával igen jelentős jövedelemelvonás és átcsoportosítás révén próbálták visszafogni az árszínvonal emelkedését. A hónapról hónapra rekordokat döntőgető élelmiszer áremelkedés megállítása érdekében alkalmazott ársapkák torzították a versenypiaci viszonyokat. Az infláció kezelésében a politikai racionalitás dominált, amely prioritásként kezelte a Kornai által nem minden iróniát nélkülöző fogalommal illetett paternalista „jóléti állam” vívmányainak megőrzését (Kornai, 1995). A paternalizmus jegyében olyan szelektív beavatkozások történtek a gazdaság működésébe, amely az egyenlőtlen tehermegosztás következményeként nehéz helyzetbe hozta az egyébként versenyképes vállalkozások egész sorát.

A vállalkozásoknak a költségeiket indokolatlan mértékben meghaladó ár-emelését jelentő profitvezérelt infláció jelensége a hazai élelmiszer kiskereskedelmi ágazatban nem volt jellemző. Az itt működő hat legnagyobb piaci szereplő pénzügyi beszámolóiból nyert adatok alapján látható, hogy a közvélekedéssel és sugalmazással ellentétben nem voltak gerjesztői az élelmiszer inflációnak. Ellenkezőleg, a kormányzati elvonások, különadók következtében egyrészt

abszolút értelemben számottevően romlott a jövedelmezőségük, másrészt az ágazat többi szereplőjéhez viszonyítva relatív pozícióik is sokkal kedvezőtelenebbé váltak.

IRODALOMJEGYZÉK

- Ábel, I., Hegedűs, Sz., Nagy, Gy., & Tóth, O. É. (2023). A vállalati haszonkulcs és az infláció: új elem az infláció magyarázatában In: Szegedi, Krisztina (2023), (szerk.) Szemelvények a BGE kutatásaiból II. kötet Budapest, Budapesti Gazdasági Egyetem 7-14. https://doi.org/10.29180/978-615-6342-76-8_1
- Banai, P. (2024, Január 15). Gazdasági növekedés és stabilitás – merre tovább, magyar költségvetés? Portfolio <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20240115/gazdasagi-novekedes-es-stabilitas-merre-tovabb-magyar-koltsegvetes-662775>
- Bivens, J. (2022, April 24). Corporate profits have contributed disproportionately to inflation. How should policymakers respond? Economic Policy Institute <https://portside.org/2022-04-24/corporate-profits-have-contributed-disproportionately-inflation-how-should-policymakers>
- Cavallo, A., & Kryvtsov, O. (2024, June). Price Discounts and Cheapflation During the Post-Pandemic Inflation Surge. NBER Working Paper, 32626, https://www.nber.org/system/files/working_papers/w32626/w32626.pdf
- De Loecker, J., Eeckhout, J., & Unger, G. (2020). The Rise of Market Power and the Macroeconomic Implications. *The Quarterly Journal of Economics*, 135 (2): 561–644. <https://doi.org/10.1093/qje/qjz041>
- Glover, A., Mustre-del-Rio, J., & von Ende-Becker, A. (2023, January). How Much Have Record Corporate Profits Contributed to Recent Inflation?, *Economic Review*, Federal Reserve Bank of Kansas City, 108 (1), 23-34. <https://doi.org/10.18651/er/v108n1glovermustredelriononendebecker>
- Hegedűs, Sz., Lencsés, E., Ábel, I., & Nagy, Gy. (2023). Az infláció determináló tényezői az agráriumban, az élelmiszeriparban és a kiskereskedelemben In: Denich, E. (szerk.). *A számvitel és a controlling elmélete, gyakorlata : Újdonságok és kihívások a számvitel világában. I. Tudományos Konferencia konferenciakötete*, Budapest, Budapesti Gazdasági Egyetem (BGE) 67-79. https://publikaciotar.uni-bge.hu/id/eprint/2154/1/A%20sz%C3%A1mvitel%20%C3%A9s%20a%20controlling%20elm%C3%A9lete,%20gyakorlata_%C3%BAjdons%C3%A1gok%20%C3%A9s%20kih%C3%ADv%C3%A1sok%20a%20sz%C3%A1mvitel%20vil%C3%A1g%C3%A1ban.pdf

- ifj. Becsey (2023, december 12). 3+1 ábra arról, miért nem felelősek a vállalati profitok az inflációért Magyarországon. Portfolio, <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20231212/31-abra-arrol-miert-nem-felelosek-a-vallalati-profitok-az-inflacioert-magyarorszagon-656939>
- Konczal, M., & Lusiani, N. (2022, June 21). Prices, Profits, and Power: An Analysis of 2021 Firm-Level Markups. Roosevelt Institute, http://rooseveltinstitute.org/wp-content/uploads/2022/06/RI_PricesProfitsPower_202206.pdf
- 80/2023. (III. 14.) Korm. rendelet a kiterjesztett gyártói felelősségi rendszer működésének részletes szabályairól. Nemzeti Jogszabálytár, <https://njt.hu/jogszabaly/2023-80-20-22> Letöltés: 2024. március 11.
- 6/2022. (I. 14.) Korm. rendelet az árak megállapításáról szóló 1990. évi LXXXVII. törvény veszélyhelyzet ideje alatt történő eltérő alkalmazásáról. Nemzeti Jogszabálytár, <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2200006.kor>
- 197/2022. (VI. 4.) Korm. rendelet az extraprofit adókról. Nemzeti Jogszabálytár, <https://njt.hu/jogszabaly/2022-197-20-22#SZ4A>
- 162/2023. (V. 5.) Korm. rendelet a háborús élelmiszerár-infláció csökkentése érdekében szükséges intézkedésekről. Nemzeti Jogszabálytár, <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2300162.kor>
- Kornai, J. (1995). Négy jellegzetesség A magyar fejlődés politikai gazdaságtani megközelítésben Első rész, *Közgazdasági Szemle*, 42(12), 1097-1117. <http://www.kszemle.hu/tartalom/letoltes.php?id=60>
- Lapavitsas, C., Meadway, J., & Nicholls, D. (2022, September). The True Causes of Inflation: Weak Production and High Profits. Nautilus International, <https://gftu.org.uk/wp-content/uploads/2022/09/The-Real-Causes-of-inflation.pdf>
- Lidl (2023, Július 31). A lidl a nehéz gazdasági környezetben is maximálisan elkötelezett a magyar vásárlók mellett. Lidl Magyarország Kereskedelmi Betéti Társaság https://vallalat.lidl.hu/sajtoszoba/sajtokoezlemenyek/20230731_beszamolo
- Matolcsy, Gy. (2023, szeptember 21). Az inflációs korszak ára. MKT Vándor-gyűlés <https://www.mnb.hu/letoltes/mkt-eloadas-az-inflacios-korszak-ara-09-21.pdf>
- Miklós, L. (2024, április 6). Azért volt nálunk átlagon felül drága az élelmiszer, mert megnövelték a forgalmi adókat. G7, <https://g7.hu/kozelet/20240406/azert-volt-nalunk-atlagon-felul-draga-az-elelmiszer-mert-megnoveltek-a-forgalmi-adokat/>
- MNB (2023). Inflációs jelentés. MNB, <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/inflacios-jelentes/2023-12-21-inflacios-jelentes-2023-december>
- MNB (2024a). Inflációs jelentés. MNB, <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/inflacios-jelentes/2024-03-28-inflacios-jelentes-2024-marcius>

- MNB (2024b). A hazai élelmiszerinfláció mögött meghúzódó tényezők MNB Mélyelemzések. MNB, <https://www.mnb.hu/letoltes/mnb-melyelemzes-a-hazai-elelmiszerinflacio-mogott-meghuzodo-tenyezok.pdf>
- MNB (2024c). KSH forrású fogyasztóiár-index idősorok. MNB Statisztika, https://statisztika.mnb.hu/publikacios-temak/arak_arfolyamok/fogyasztoi-arak/ksh-forrasu-fogyasztoi-ar-index-idosorok
- MNB (2024d). Hitelezési folyamatok. MNB, <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/hitelezesi-folyamatok/hitelezesi-folyamatok-2024-februar>
- Neta tv. (n.d.). 2011. évi CIII. törvény a népegészségügyi termékadóról. Net Jogtár, <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100103.tv>
- Orbis Europe <https://orbiseurope-r1.bvdinfo.com/version-20240203-3-2/Orbis4Europe/1/Companies/Search>
- Stoller, M. (2021, december 9). Corporate Profits Drive 60% of Inflation Increases. BIG, <https://mattstoller.substack.com/p/corporate-profits-drive-60-of-inflation>
- The Economist (2023, July 6). “Greedflation” is a nonsense idea. Inflation is the result of economic policy mistakes and war, not corporate avarice. Economist, <https://www.economist.com/leaders/2023/07/06/greedflation-is-a-nonsense-idea>
- Törvényjavaslat (2023) a Magyarország 2022. évi központi költségvetéséről szóló 2021. évi XC. Törvény végrehajtásáról. Parlament, <https://www.parlament.hu/irom42/05387/05387.html>
2023. évi LXXIII. törvény a Magyarország 2022. évi központi költségvetéséről szóló 2021. évi XC. törvény végrehajtásáról. Net Jogtár, <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2300073.tv>
- Trademagazin (2023, augusztus 2). A Tesco-t és a Lidl-t is megszorongatta a külföld. Trendmagazin, <https://trademagazin.hu/hu/a-tesco-t-es-a-lidl-t-is-megszorongatta-a-kulonado/>
- Trippon, M. (2023, május 30). Toronymagasan vezet a magyar infláció – Miért ilyen súlyos a helyzet?. Portfolio, <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230530/toronymagasan-vezet-a-magyar-inflacio-miert-ilyen-sulyos-a-helyzet-616938>
- Varga, M.Zs., & Veczán, Z. (2022, október 27). Beszéljünk a kapzsinflációról. Mandiner.hu, <https://mandiner.hu/belfold/2022/10/inflacio-kapzsinflacio>
- Walker, L. (2024, April 29). ‘Not-so-fishy fish sticks’: What is cheapflation and what to pay attention to. Brusselstimes, <https://www.brusselstimes.com/1021212/not-so-fishy-fish-sticks-what-is-cheapflation-and-what-to-pay-attention-to>

- Weber, I. M., & Wasner, E. (2023, summer). Sellers' Inflation, Profits and Conflict: Why can Large Firms Hike Prices in an Emergency? *Review of Keynesian Economics*, 11(2) 183–213. <https://doi.org/10.4337/roke.2023.02.05>
- White, S. (2023). Fed will keep rates high thanks to inflation fuelled by corporate greed, investors say. *Tbsnews*, <https://www.tbsnews.net/bloomberg-special/fed-will-keep-rates-high-thanks-inflation-fueled-corporate-greed-investors-say>
- Zsoldos, Á. (2023, július 3). A kapzsinfláció létezik – de mennyire kell félni tőle?. *Portfolio*, <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20230703/a-kapzsinflacio-letezik-de-mennyire-kell-felni-tole-625405>

AZ EGYETEMI OKTATÓK ÉRZELMI MUNKÁJA DIGITÁLIS OKTATÁSI KÖRNYEZETBEN – EGY PILOT KUTATÁS EREDMÉNYEI

*Harmat Vanda*²³

DOI: [10.29180/978-615-6886-01-9_6](https://doi.org/10.29180/978-615-6886-01-9_6)

ABSZTRAKT

A technológiai fejlődés, a munka világában bekövetkező változások és a hallgatói preferenciák átalakulásának következtében egyre nagyobb igény mutatkozik a digitális oktatásra a felsőoktatási intézményekben. Korábbi kutatások azonban rávilágítottak arra, hogy a digitális oktatás dominanciája számos kihívást generálhat az oktatók körében, köztük az érzelmi munkavégzés tekintetében, mely a szervezeti érzelmi megnyilvánulási normáknak való megfelelés érdekében tett munkavállalói erőfeszítéseket jelenti. Jelen tanulmány célja annak a vizsgálata, hogy a hazai üzleti felsőoktatásban dolgozó egyetemi oktatók érzelmi munkáját miként alakítja a digitális oktatási környezet. Ennek feltárására első lépésben egy pilot kutatást végeztünk, melynek keretében az adatgyűjtéshez online kvalitatív kérdőívet, az adatelemzéshez induktív tartalomkódolást alkalmaztunk. A vizsgálat 2024 májusában zajlott 12 egyetemi oktató bevonásával. A kutatási terepet három hazai üzleti felsőoktatási intézmény jelentette. Eredményeink többek között rávilágítottak arra, hogy a digitális oktatási környezetben jellemző csökkent hallgatói aktivitás és elköteleződés fokozott érzelmi erőfeszítést igényelt az oktatóktól.

Kulcsszavak: érzelmi munka, digitális oktatási környezet, digitális érzelmi munka

JEL-kód: M54

BEVEZETÉS, ELMÉLETI KERET

A technológiák fejlődésének és az átalakuló hallgatói igényeknek köszönhetően a digitális oktatás egyre dominánsabbá válik a felsőoktatásban, melynek számos előnye azonosítható, ugyanakkor, mint ahogyan arra Géring et al. (2024) kuta-

---

23 Harmat Vanda, tudományos munkatárs, Budapesti Gazdasági Egyetem, e-mail: harmat.vanda@uni-bge.hu

tási eredményei is rámutatnak, a digitális oktatás elterjedése az oktatók számára negatív változást is jelenthet. A digitális oktatás amellett, hogy megköveteli a digitális eszközökhöz kapcsolódó tudás folyamatos fejlesztését, és az oktatási módszerek újragondolását, fokozott érzelmi igénybevételt is előidézhet az oktatók körében többek között a csökkent hallgatói aktivitás és a hallgatói munka nyomkövetésének nehézségei miatt (Kálmán et al., 2021). Az oktatók viselkedésének e kihívások ellenére azonban összhangban kell lennie az intézmény által megfogalmazott normákkal, köztük az érzelmi megnyilvánulásra vonatkozó elvárásokkal, mely utóbbi munkavállalói erőfeszítést Hochschild (1983) érzelmi munkának nevezi. Gabriel et al. (2023) az érzelmi munka három elemét azonosította: az érzelmi megnyilvánulási normákat, azaz a szervezeti szabályokat az érzelelkifejezésére vonatkozóan, az érzelemszabályozási stratégiákat, valamint az érzelmi teljesítményt. Az érzelemszabályozási stratégiák között szerepel a felszíni érzelmi munka – az elvárt érzelmek kifejezése azok valódi átélése nélkül –, a mély érzelmi munka – az autentikus érzelmek módosítása és az elvárt érzések valós átélése –, továbbá az autentikus érzelelkifejezés, mely a munkavállaló valós érzéseinek kifejezését jelenti. Az érzelmi teljesítmény az érzelmi erőfeszítés sikerességének a mértékére utal.

Az egyetemi oktatók érzelmi munkájának digitális oktatási környezetben történő vizsgálata megjelenik a nemzetközi szakirodalomban (Webb, 2012; Nazari, Karimpour, & Xodabande, 2024; Naylor & Nyanjom, 2021), ám mindaddig kevés hazai kutatás született a területen, így kutatási célkitűzésünk annak a feltárása, hogy miként alakul a hazai egyetemi oktatók érzelmi munkája a digitális oktatási környezetben. A téma körüljárására első lépésben egy kvalitatív pilot kutatást végeztünk, melynek eredményei segítik a kutatás további fázisainak finomhangolását.

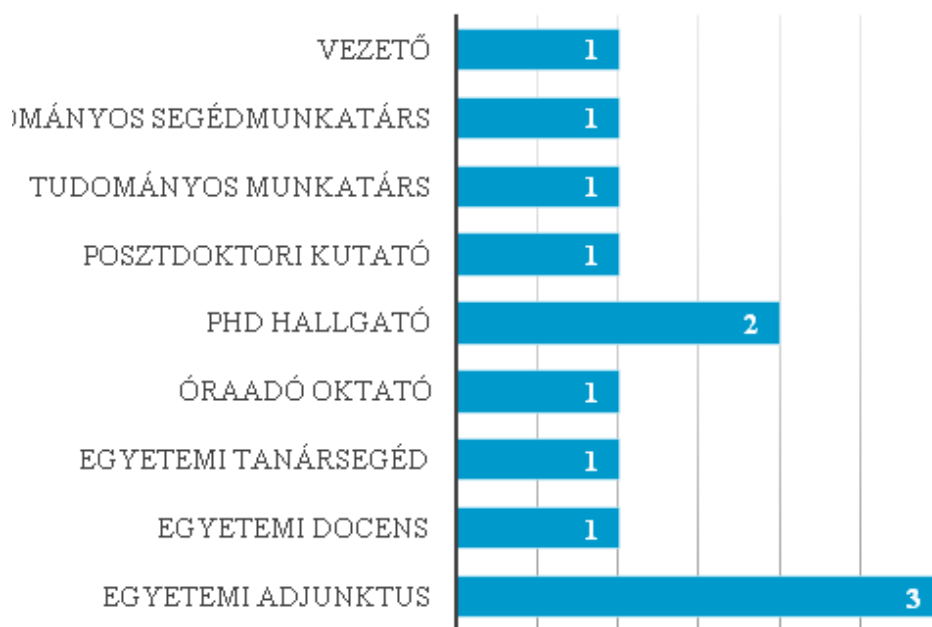
A cikk felépítését tekintve a bevezetést követően bemutatása kerül a kutatási módszertan, majd ezt követően pilot kutatásunk eredményeit és a következtetéseket ismertetjük. Végül a kutatás korlátait és a további kutatási irányokat tárgyaljuk.

MÓDSZERTAN

Pilot kutatásunkhoz az adatfelvételt online kvalitatív kérdőív alkalmazásával végeztük (Braun et al., 2021) 2024 májusában, mely 4 bevezető kérdést és 8 témához kapcsolódó kérdést tartalmazott. Az anonimitás biztosítása érdekében az alanyokat kódokkal jelöljük (pl.: Alany 1- A1). Az adatelemzés induktív tartalomkódolással történt Mayring (2004) módszertani ajánlása alapján.

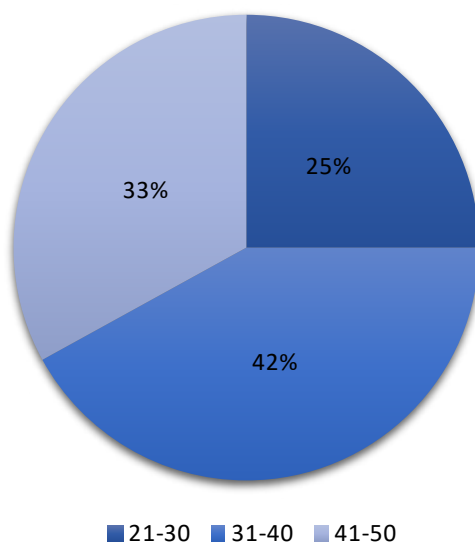
A kutatásban résztvevő alanyok száma 12 fő volt. A minta a Budapesti Gazdasági Egyetem, a Budapesti Corvinus Egyetem, továbbá az Andrássy Gyula Budapesti Német Nyelvű Egyetem oktatóiból tevődött össze. A mintában szereplő oktatók beosztását az 1. ábra szemlélteti. Az alanyok az oktatásban átlagosan 7,5 évet töltöttek el. A nemek szerinti megoszlást tekintve a kitöltők 66,7%-a (n=8) nő, 33,3%-a (n=4) férfi volt. Az alanyok életkorának megoszlását a 2. ábra mutatja be.

1. ábra: A kutatásban résztvevő oktatók beosztása

Forrás: Saját szerkesztés, empirikus kutatásom alapján

2. ábra: A kutatásban résztvevő oktatók életkorának megoszlása

Forrás: Saját szerkesztés, empirikus kutatásom alapján

EREDMÉNYEK

Az induktív tartalomelemzés eredményeként körvonalazódott témákat az 1. táblázat mutatja be. A digitális oktatáshoz kapcsolódó érzelmek tekintetében azonosított témák az *ambivalencia* és a *negatív érzések*, míg az érzelmi megnyilvánulások kapcsán a *semlegesség*, a *reputáció védelme*, a *szóbeli kifejezés fontossága* és az *elvárás megfogalmazója* kerültek azonosításra. Az érzelemszabályozási stratégiák tekintetében a *felsőszíni érzelmi munka* és az *autentikus érzelemkifejezés* jelentek meg jellemző témaként. Az érzelmi teljesítmény tekintetében a *visszajelzés hiánya* és az *érzelmi erőfeszítések értékelése* kódok jelentek meg.

1. táblázat: A tartalomelemzés során körvonalazódott témák

Érzelmi munka eleme	Téma	Idézet
Az oktatók autentikus érzései	ambivalencia	„A jó, hogy kényelmes, mert csak be kell ülni a gép elé, országhatárokat át lehet szelni. A rossz, hogy kevesebb a módszertanom, az aktivizálási képességem, a kontrollok, hogy mi történik a diákoknál.” (A1)
	negatív érzések	„Frusztráció, csalódottság, aggodalom, izgatottság, stressz. Egy online óra sose lesz olyan jó, mint egy fizikai.” (A2)
Érzelmi megnyilvánulási normák	semlegesség	„Az alapvető elvárás a semlegesség, érzelemmentesség, értékítélet-mentesség.” (A2)
	reputáció védelme	„Az oktatóknak csak olyan magatartásformákat szabad megengednie és alkalmaznia, amelyek az órát visszanézve, visszahallgatva sem sértik az egyetem jó hírét, etikáját, az oktatók és a dolgozók reputációját.” (A8)
	szóbeli kifejezés fontossága	„...az érzelmek metakommunikációból nem olvashatók, szerintem sokkal inkább explicit módon kell ezekről kommunikálni, lényegében majdnem mindent verbalizálni kell.” (A5)
	az elvárás megfogalmazója	„Érzelmekre vonatkozó utasítást nem kaptunk, és nem is érzékeltem, hogy ez prioritás lett volna abban az időszakban.” (A3)
Érzelem-szabályozási stratégia	felszíni érzelmi munka	„Semleges álarcot teszek magamra, visszafogom a valós érzéseimet.” (A5)
	autentikus érzelmkifejezés	„Szerencsére – legalábbis nem tudok felidézni ilyen esetet – nem szoktam olyan helyzetbe kerülni, hogy nem valós érzésemet kell kifejeznem.” (A8)

Érzelmi teljesítmény	visszajelzés hiánya	„Többnyire sehogy, nem érzek különösebb reakciót a részükről, többnyire megmaradnak csendes üzemmódban.” (A11)
	érzelmi erőfeszítések értékelése	„Empatikusak. Az említett kamera kikapcsolás kapcsán, többen bekapcsolták és ezzel fejezték ki az érzéseiket. Illetve emoji is szoktak jönni.” (A9)

Forrás: saját szerkesztés, empirikus kutatásom alapján

AZ EGYETEMI OKTATÓK DIGITÁLIS OKTATÁSHOZ KAPCSOLÓDÓ ÉRZELMEI

A kutatási alanyok digitális oktatással kapcsolatban megjelenő autentikus érzelmeinek tekintetében két jellemző mintázat körvonalazódott, köztük az *ambivalencia* és a *negatív érzések*. A kitöltők egy része pozitívan éli meg a digitális oktatás kényelmét és rugalmasságát, ugyanakkor a hallgatói reakciókkal kapcsolatban kontrollvesztettséget élnek meg: *„Vegyes érzések kapcsolódnak hozzá. Pozitív, mert kényelmes a saját laptop előtt ülni, esetleg az otthon kényelméből tartani az órát, illetve sokszor egyszerűbb mozgósítani. Negatív, mert nem látni a hallgatók reakcióit, nem tudni, hogy van-e elakadásuk, mi igényel esetleg több magyarázatot.”* (A4)

A vizsgálatban résztvevő oktatók másik csoportja negatív érzéseket élt meg az online oktatással kapcsolatban, melyek a vezetői szerep elvesztésének érzéséből, a digitális kompetenciákkal kapcsolatos bizonytalanságból, továbbá a kapcsolódás hiányának a megéléséből adódtak. A megkérdezett oktatók egy csoportja úgy érezte, hogy a digitális ingerekkel *„nem tudnak versenyezni”*, továbbá, hogy a hallgatók órai részvételét nem tudják kontrollálni: *„Azzal sem tudok mit kezdeni, amikor a kérdésre nem válaszolnak, eltűnnek, csak névlegesen vesznek részt az órán.”* (A11) Bizonyos oktatókban félelem és aggodalom jelent meg a digitális eszközök kezelésével kapcsolatban, ugyanis úgy érezték, hogy a hallgatók megkérdőjelezhetik a kompetenciáikat: *„Rettegek, hogy valami „elromlik” és beégek, hogy nem tudom hogyan kéne megjavítani.”* (A12) A negatív érzések harmadik jellemző forrása a kapcsolódás hiányának megélése volt: *„Kevésbé személyes az óra, a hallgatók nem kapcsolnak kamerát, nem jött visszajelzés és elszigetelődve érzetem magamat.”* (A9)

Érzelmi megnyilvánulási normák

A digitális oktatási térben érvényes érzelmi megnyilvánulási normák tekintetében a semlegesség, a reputáció védelme, továbbá a szóbeli kifejezés fontossága körvonalazódott. Az alanyok egy része szerint az oktatás során a helyes magatartás az értékítélet-mentesség és az érzelemmentesség, míg más oktatók szerint az elsődleges szempont az érzelmkifejezés során, hogy az oktató viselkedése ne veszélyeztesse az intézmény és a kollégák jó hírnevét. Szintén kiemelte a válaszadók egy része, hogy az online oktatás során még nagyobb jelentőséggel bír az érzelmek verbalizálása: *„Mivel a kommunikáció személyes csatornái közül sok kiesik, sokkal kevesebb jellel kommunikálunk, az érzelmek metakommunikációból nem olvashatók, szerintem sokkal inkább explicit módon kell ezekről kommunikálni.”* (A5)

Érdekes eredmény, hogy a kutatási alanyok egy csoportja nem tudott felidézni olyan, a munkahelyük által megfogalmazott normákat, amelyek az érzelmkifejezésükre vonatkozóan iránymutatást adnának, így a saját értékrendjüknek megfelelően jártak el: *„Barátságos, támogató, interaktív, ami szerintem elsősorban beszédstílusban és módszerekben tud megnyilvánulni. Abban nem vagyok biztos, hogy ez explicit egyetemi elvárás, vagy inkább a sajátom.”* (A11)

Az oktatók által alkalmazott érzelemszabályozási stratégiák

Az érzelemszabályozási stratégiák tekintetében két jellemző mintázat vált azonosíthatóvá az adatelemzés során. Domináns stratégiaként jelent meg a felszíni érzelmi munka, azon belül is a negatív érzelmek elrejtése: *„Mikor türelmetlenséget éreztem, de türelmet erőltettem magamra.”* (A7) *„Az adott órával kapcsolatos kedvezőtlen érzéseimnek – unalom, enerváltság, kedvtelenség, motiválatlanság – nem szoktam hangot adni.”* (A8) *„Ilyen akkor szokott előfordulni, ha csalódott vagyok a hallgatói aktivitás, részvétel kapcsán, de folytatnom kell az órát, fenn kell tartanom a saját „lelkeseisémet”.* (A11), bizonyos alanyokra azonban az autentikus érzelmkifejezés volt jellemző: *„Nehéz volt áttörni a falat az elszigetelődés érzése kapcsán, amikor a hallgatók nem kapcsoltak kamerát. Ilyenkor kihangosítottam az érzéseimet és a gondolataimat. Elmondtam, hogy mi van most bennem, hogy például milyen nehéz, hogy nincs visszajelzés.”* (A9) *„A teljes (érzelmi) transzparenciát választottam, folyamatosan kommenteltem nekik, hogy én hogyan érzem magam, mi okoz nehézséget vagy megkönnyebbülést/örömet a helyzetben, az órán, a reakcióikban. Nem akartam (nem is tudtam volna) tökéletesnek tűnni, szerettem volna kissé velük is megosztani a problémát, a helyzetet, azért, hogy együtt próbáljunk megoldást keresni, ők is érezzék ebben a saját felelősségüket.”* (A4)

Az oktatók érzelmkifejezését a digitális környezet kétféleképpen alakította: a saját kamerahasználatuk egyrészt gátolta érzelmi megnyilvánulások intenzitását és gyakoriságát („Kevesebb érzelm kifejezésére ösztökél az, hogy viszontlátom magam a kamerában, így annak érdekében, hogy kevésbé monitorozzam magam („ne legyen mit monitoroznom”), minimalizálom az érzelmkifejezést.” (A5)), ugyanakkor a nonverbális kommunikáció korlátainak észlelése arra ösztönözte őket, hogy a hanghordozásra jobban figyeljenek, illetve, hogy emojikat is alkalmazzanak a sikeresebb érzelmkifejezés érdekében: „Sokkal hangsúlyosabb a játék a hanghordozással.” (A11) „Szoktam „szívet” nyomni.” (A12).

Az oktatók érzelmi teljesítménye

A kutatásban résztvevő alanyok érzelmi teljesítményére vonatkozóan kétféle elmentéses oktatói észlelés körvonalazódott az adatelemzés során. A kitöltők egy csoportja a hallgatói visszajelzések hiányát élte meg, ebből adódóan bizonytalanok voltak az érzelmi munkájuk sikerességével kapcsolatban: „Többnyire sehogy, nem érzek különösebb reakciót a részükről, többnyire megmaradnak csendes üzemmódban.” (A11) „Sajnos nem láttam. Kamerát nem kapcsolak, és így nehéz volt például viccelődni, mert nem lehetett tudni, hogy hogyan megy át nekik egy-egy poén.” (A3). Ugyanakkor más alanyok úgy érezték, hogy a hallgatók értékelték az érzelmi erőfeszítéseiket és az oktatói autentikus érzelmkifejezés együttműködésre is ösztönözte őket: „A pozitív oktatói érzéseket – szerencsére ezek gyakoribbak, mint a csalódottság – saját elmondásuk szerint nagyon sokat jelentenek a hallgatók számára.” (A8) „Empatikusak. Az említett kamera kikapcsolás kapcsán, többen bekapcsolták és ezzel fejezték ki az érzéseiket. Illetve emojik is szoktak jönni.” (A9)

KÖVETKEZTETÉSEK

Hasonlóan Naylor & Nyanjom (2021) eredményeihez, a vizsgálatban résztvevő oktatók esetében is megjelent az ambivalencia érzése a digitális oktatáshoz kapcsolódóan. Az adatelemzés eredményeként láthatóvá vált továbbá, hogy az egyetemi oktatók által követett érzelmszabályozási stratégiái között szerepelt a Hochschild (1983) által leírt felszíni érzelmi munka, továbbá a Gabriel et al. (2023) által azonosított autentikus érzelmkifejezés. A csökkent hallgatói aktivitás és elköteleződés fokozott érzelmi munkát igényelt az oktatóktól, melyet Nazari, Karimpour, & Xodabande (2024) is azonosított. Az oktatók egy csoportja pozitív visszacsatolást kapott az érzelmi teljesítményéről a hallgatóktól, akik

értékelték a támogatást és az empátiát az oktatók részéről, mely megállapítás egybeesik Webb (2012) kutatási eredményeivel.

Kutatási korlátok, további kutatási irányok

A kutatás korlátai között szerepelt, hogy az érzelmi teljesítmény csak az oktatók nézőpontjából került vizsgálatra, továbbá, hogy az érzelmi igénybevétellel való oktatói megküzdés és az érzelmi erőforrások helyreállításának lehetőségei nem kerültek feltárássra. Mindemellett, tekintettel a minta elemszámára, jelen pilot vizsgálat eredményei mindössze a kutatás további szakaszainak a finomhangolásához járulnak hozzá.

A további kutatási irányok között szerepel annak a feltérképezése, hogy a hallgatók miként érzékelik az oktatók érzelmi munkáját digitális oktatási környezetben, és az oktatók érzelmi erőfeszítései miként alakítják az elköteleződésüket és motivációjukat az online oktatás során. Szintén érdemes lenne kutatni, hogy az oktatók érzelmi erőfeszítései miként érintik a munkahelyi jóllétüket, továbbá, hogy az érzelmi erőforrásaik helyreállítására milyen stratégiákat alkalmaznak.

IRODALOMJEGYZÉK

- Braun, V., Clarke, V., Boulton, E., Davey, L., & McEvoy, C. (2021). The online survey as a qualitative research tool. *International journal of social research methodology*, 24(6), 641-654. <https://doi.org/10.1080/13645579.2020.1805550>
- Gabriel, A. S., Diefendorff, J. M., & Grandey, A. A. (2023). The acceleration of emotional labor research: Navigating the past and steering toward the future. *Personnel Psychology*, 76(2), 511-545. <https://doi.org/10.1111/peps.12576>
- Géring, Z., Király, G., Miskolczi, P., Szendrei-Pál, E., & Tamássy, R. (2024). Kapcsolódások és ellentétek a felsőoktatási jövőképekkel kapcsolatos oktatói és hallgatói véleményekben. *Educatio*, 32(4), 612-626. <https://doi.org/10.1556/2063.32.2023.4.5>
- Hochschild AR. (1983). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. Berkeley: University California Press
- Kálmán, O., Eszes, F., Kardos, D., Lénárd, S., Pálvölgyi, L., & Szivák, J. (2021). Arctalanság a távolléti felsőoktatásban: Oktatók és hallgatók dilemmái és kritikus eseményei a távolléti oktatás első időszakában. *Neveléstud-*

- mány Oktatás–Kutatás–Innováció, 9(3), 43-61. <https://doi.org/10.21549/NTNY.34.2021.3.3>
- Mayring, P. (2004). *Qualitative Content Analysis*. Klagenfurt, Mannheim: Gesis.
- Nazari, M., Karimpour, S., & Xodabande, I. (2024). English language teachers' emotion labor in response to online teaching: An interpretative phenomenological approach. *Journal of Education*, 204(2), 455-467. <https://doi.org/10.1177/00220574221150000>
- Naylor, D., & Nyanjom, J. (2021). Educators' emotions involved in the transition to online teaching in higher education. *Higher Education Research & Development*, 40(6), 1236-1250. <https://doi.org/10.1080/07294360.2020.1811645>
- Webb, S. (2012). Online tutoring and emotional labour in the private sector. *Journal of Workplace Learning*, 24(5), 365–388. <https://doi.org/10.1108/13665621211239895>

ÁLLAMI SZEREPVÁLLALÁS A VÁLLALATI HITELEZÉS ÖSZTÖNZÉSÉBEN A VÁLSÁGOK IDEJÉN

Kádár Béla²⁴, Jáki Erika²⁵

DOI: [10.29180/978-615-6886-01-9_7](https://doi.org/10.29180/978-615-6886-01-9_7)

ABSZTRAKT

A vállalati hitelezés mértékének fenntartása különösen fontos válságos időszakban, és ehhez elengedhetetlen az állami szerepvállalás. Jelen tanulmány a hitelezés feltételeit támogató államilag bevezetett intézkedésekre koncentrálna a 2008-as és a Covid-19 pandémiával összefüggő gazdasági világválságok kapcsán. Először elméletben tekinti át a vállalati hitelezést ösztönző eszközöket és mutatja be a legfontosabb tanulmányokat. Végül a 2020-as Covid válság hatására Magyarországon újonnan és szinte azonnal bevezetett hitelezést ösztönző intézkedéseket írja le részletesen és veti össze a 2008-as világválság során bevezetett programokkal. Az összegyűjtött intézkedések alapján azt látjuk, hogy a két válságkezelés eltérő jellegű volt, 2008-ban a bankok szűk likviditásának javításán volt inkább a hangsúly, addig a Covid-19 válság idején a hitelezés elősegítése kapott jelentős szerepet a válságkezelés során.

Kulcsszavak: vállalati hitelezés, Covid-19 válság, támogatott hitelprogram, intézményi garancia

JEL-kódok: G01, G28, H81

BEVEZETÉS

A vállalatok külső finanszírozásában meghatározó szerepe van a pénzügyi közvetítő rendszer (bankok) hitelezési aktivitásnak. A külső források, így különösen a hitelezési lehetőségek stabil és hosszútávú fenntartása a gazdaság minden szereplője számára fontos, ezért az állam programokkal és intézkedésekkel törekszik azt minden körülmények között fenntartani, különösen válság idején.

---

24 Kádár Béla, tanársegéd, Budapest Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Kar, Pénzügy tanszék, e-mail: kadar.bela@uni-bge.hu

25 Jáki Erika, habilitált egyetemi docens, Budapest Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Kar, Pénzügy tanszék, e-mail: jaki.erika@uni-bge.hu

Az elmúlt másfél évtizedben két nagyobb méretű válságot tapasztalt meg a világ: a 2008-as gazdasági világválságot és a 2020. évi világméretű, Covid-19 koronavírus okozta pandémiát. Mindkét krízis másként hatott a gazdaságra, viszont közös bennük az, hogy általános bizonytalanságot eredményeztek a gazdaságokban, és azonnali negatív hatást gyakoroltak a vállalati hitelkínálat feltételeire:

1. a válság következtében jelentősen megnőtt a hitelezési kockázat és megrendült a bizalom a vállalkozásokkal szemben,
2. a magas hitelezési veszteségek mellett a bankok kockázatvállalási étvágyának csökkenése is visszavetette a hitelezési aktivitást.

A fenti két hatás következménye, hogy korlátozottan kerültek új hitelek kibocsátásra, vagy a fennálló hitelkeretek meghosszabbításra. Ennek orvoslására az államok egyrészt fiskális gazdaságélénkítő programokat, másrészt hitelezést ösztönző intézkedéseket is alkalmaztak. Az állam érdekelt a vállalati hitelezés elősegítésében és a feltételeinek javításában, mivel a vállalati hitelek a gazdasági fejlődés egyik motorja, másrészt közvetetten tovább növelik az állami bevételeket.

A főbb hitelezési irányvonalak a Covid-19 válság megjelenésével nagyot változtak 2020. márciusában szinte egyik napról a másikra. A hirtelen jött krízis azonnali változtatásokat eredményezett, mint például a mérföldkőnek számító általánosan bevezetett tőke- és kamatfizetési moratórium.

IRODALMI ÁTTEKINTÉS

A gazdasági válság, mint jelenség (többek között Várhegyi, (2010); Bod, (2015);, Vőneki (2018)), valamint az állami szerepvállalás, és támogatás hatásának vizsgálata (Berlinger et al., (2015); Jáki et al., (2021);, Lovas et al., (2013) számos publikáció esetében közkedvelt kutatási téma különböző banki vagy egyéb pénzügyi aspektusból is. Losoncz (2008) a 2008-as gazdasági válság kialakulásának okait és a válságkezelés lehetőségeit elemezve, hangsúlyozza, hogy a bankok a potenciálisan elszenvedett hitelezési veszteségek és növekvő hitelezési kockázatok miatt várhatóan visszafogják hitelezési tevékenységüket azáltal, hogy szigorítják a vállalatok hitelhez jutásának feltételeit. 2020-ban a pandémia megjelenését követően kialakult gazdasági nehézségek érdemben nem hasonlíthatóak össze a 2008-as válság hatásaival. Túróczi et al. (2020) értékelése alapján a legfőbb probléma a Covid idején a kínálati oldalon van a termelési és értékesítési tevékenységek korlátozásai miatt. Egyes iparágakban nagyon rövid idő alatt zsugorodott az aggregált kereslet: a szolgáltató szektor sokkal erőteljesebben

érintett, kiemelten pedig a szórakoztatóipar, HORECA (Hotel, Restaurants, és Café angol szavak kezdőbetűiből képzett mozaikszó, vendéglátóipar egyik szegmensét jelöli), légi közlekedés, munkaerő- közvetítés. Ezzel szemben a 2008-as válság a bankszektorban gyökerező problémákra, mint túlhitelezés, túlzott kockázatvállalás világított rá. Drabancz et al. (2021) tanulmányukban azt vizsgálták, hogy miért és mennyiben térnek el a 2008-as gazdasági válság és a 2020-as koronavírus-válság utáni hazai hitelezési folyamatok. Kiemelték, hogy 2008-ban a fiskális és monetáris politikai mozgástér szűkössége és az egészségtelen szerkezetű hitelezés eredményeként a bankrendszer prociklikus viselkedéséhez és a hitelezés visszafogásához vezetett. Ezzel szemben a 2020-as krízis ugyanakkor jóval stabilabb makrogazdasági körülmények mellett érte el hazánkat.

A válságok hatására természetesen a bankok azonnali intézkedést hoztak és változtattak a hitelezési politikájukon, ill. a kockázatvállalási hajlandóságukon. A Magyar Nemzeti Bank (továbbiakban MNB) és egyéb állami bankok és hitelgarancia intézmények szinte azonnali hatállyal intézkedéseket és új programokat vezettek be, amelyeket az alábbiak szerint csoportosíthatunk: (a) Általános tőke és kamatfizetési Moratórium; (b) Támogatott hitelprogramok (c) Intézményi garanciaprogramok.

A 2008-as globális gazdasági válság kitörését követően megjelentek azok a kutatások, amelyek egyrészt a hitelezés és gazdasági fejlődés közötti kapcsolatot vizsgálták, másrészt az állami szerepvállalást mutatták be. Mindezekre az alábbiakban részletesen kitérünk.

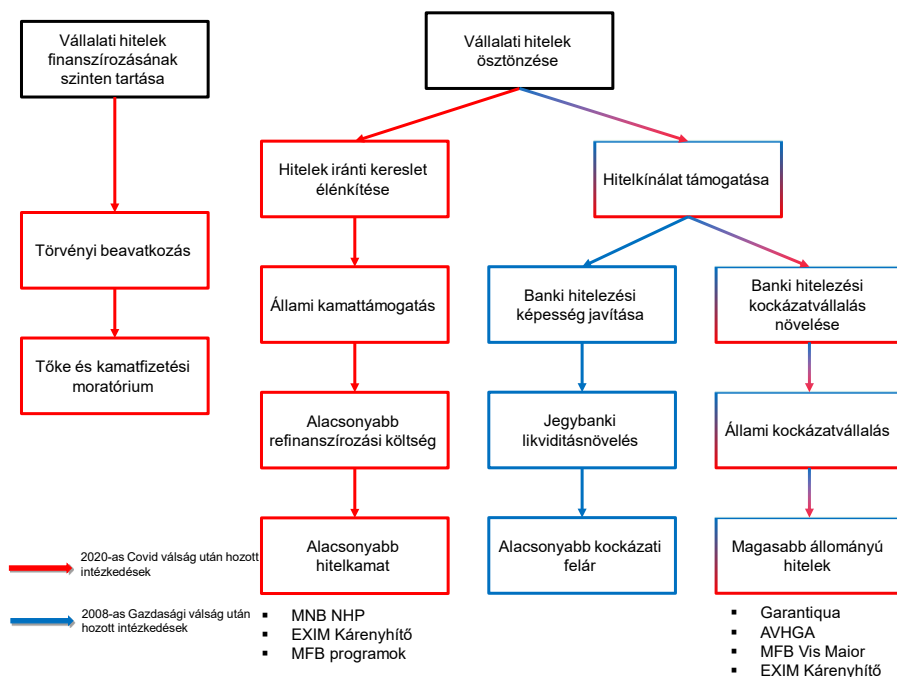
A hitelezés elősegítésére az állam számos eszközzel élhet, amelyeket különböző megközelítésből kategorizálhatunk. Hazai publikáció közül Fábián et al. (2011) tekinti át a legszéleskörűbben az egyes eszközöket, és az alapján csoportosítja, hogy az adott eszköz (i) a hitelkereslet élénkítését vagy (ii) a hitelkínálati korlátok oldását szolgálja-e (tőke és kamatfizetési moratóriummal való kiegészítéssel az 1. ábrán került összegzésre).

1. Hitelkereslet ösztönzése: különböző támogatott hitelprogramokon keresztül a kereskedelmi bankok számára a refinanszírozási kamatláb csökkentése, így közvetetten a vállalatok által fizetendő hitelkamatok mérséklése. (Támogatott hitelprogramok)
2. Hitelkínálat növelése: alapvetően a banki hitelkínálatot két tényező (bankok hitelezési képessége, kockázatvállalási hajlandóságuk) határozza meg.

a.) Hitelezési képesség javítása esetén a fő kérdés, hogy a bankok rendelkeznek-e megfelelő likviditással és tőkével. Az állam addicionális likviditást vagy akár tőkét biztosíthat a bankok számára, vagy a bankok tulajdonosait ösztönözhetik tőkeemelésre. (Monetáris likviditásbővítő eszközök)

b.) Hitelezési kockázatvállalás hajlandóság: fő kérdés, hogy a bankok mekkora kockázatot mernek még vállalni, feltételezve a megfelelő likviditási helyzetüket és az adott ügylet kedvező árazását. Amennyiben az állam átveszi a bankoktól a kockázat egy részét, akkor a kockázatvállalási hajlandóságuk is emelkedni fog. (Intézményi garanciaprogramok).

1. ábra: Alkalmazott eszközök csoportosítása

Forrás: Fábíán et al., 2011 alapján, saját szerkesztés

Számos tanulmány vizsgálja azt a kérdést, hogy a konjunkturális időszakokban, vagy válságból történő kilábalás esetén a hitelezési feltételek lazítása és ezen keresztül a pénzügyi fejlődés hozzájárul-e a vállalatok fejlődéséhez, ezáltal a gazdaság növekedéséhez. Beck (2012) nemzetközi viszonylatban több csatornát azonosított, amelyekeken keresztül a hitelezés segíti a gazdasági növekedést: (i) külső finanszírozás révén növekszik a vállalkozói kedv, (ii) hitelezésen keresztül a vállalatok nagyobb méretet érhetnek el, illetve (iii) a magasabb finanszírozási igényű export tevékenységet segíteni lehet a hitelezésen keresztül. Széles körű elméleti és empirikus (hazai és nemzetközi) szakirodalom áttekintése mellett Bodnár et al. (2014) azt a következtetést vonták le, hogy amennyiben a hitelezés állományának növekedése nélkül történik a gazdasági kilábalás, akkor a gazdasági növekedés üteme tartósan kisebb, mint a hitelezés növekedése melletti időszakokban. Banai (2016) elemzésében arra a megállapításra jutott, hogy a magyar tulajdonban lévő vállalkozások fejlődése jellemzően a hazai bankokra van utalva, amelyek hitelezési aktivitását jelentősen befolyásolja a bankok likviditási helyzete.

Csubák et al. (2014) a 2000-2012 közötti időszakban a magyar kis- és középvállalati szektor (továbbiakban kkv) hitelezésének keresleti és kínálati ösztönzését elemezte. Kitért arra, hogy az államnak milyen lehetőségei vannak az kamattámogatáson keresztül a hitelkereslet élénkítésére, illetve a hitelgarancia programokon keresztül a hitelezési hajlandóság javítására. Kollár et al. (2017) tanulmányukban arra keresték a választ, hogy a gyenge vállalati hitelezés milyen okokra vezethető vissza. Idősoros adatok vizsgálatával arra a következtetésre jutott, hogy a 2008-as válság kitörésétől 2013-ig az állam szerepvállalása pozitívan befolyásolta a hitelkínálati oldalt. Továbbá megállapították, hogy 2013-2016 közötti időszakban az állami bankok (Magyar Fejlesztési Bank, továbbiakban MFB, és Magyar Export-Import Bank, továbbiakban EXIM Bank) kedvezményes, támogatott hitelkonstrukciója a normál kereskedelmi banki hitelezésére inkább kizorító hatású volt. Az MNB félévente megjelenő Pénzügyi stabilitási jelentései is (2009. április; 2020. május és november; 2021. június), ill. a Hitelezési folyamatok (2020 szeptember; 2021 március és szeptember) kiadványai szintén foglalkoznak a bevezetett kormányzati és jegybanki intézkedésekkel a vállalati hitelállomány dinamikája tükrében. 2020-as Covid válság kapcsán nemzetközi kitekintésben Podvršic et al. (2020) elemzi a Közép-Európai országok által hozott intézkedéseket, többek között megemlíti a garancia-programokat és támogatott hitelprogramokat is.

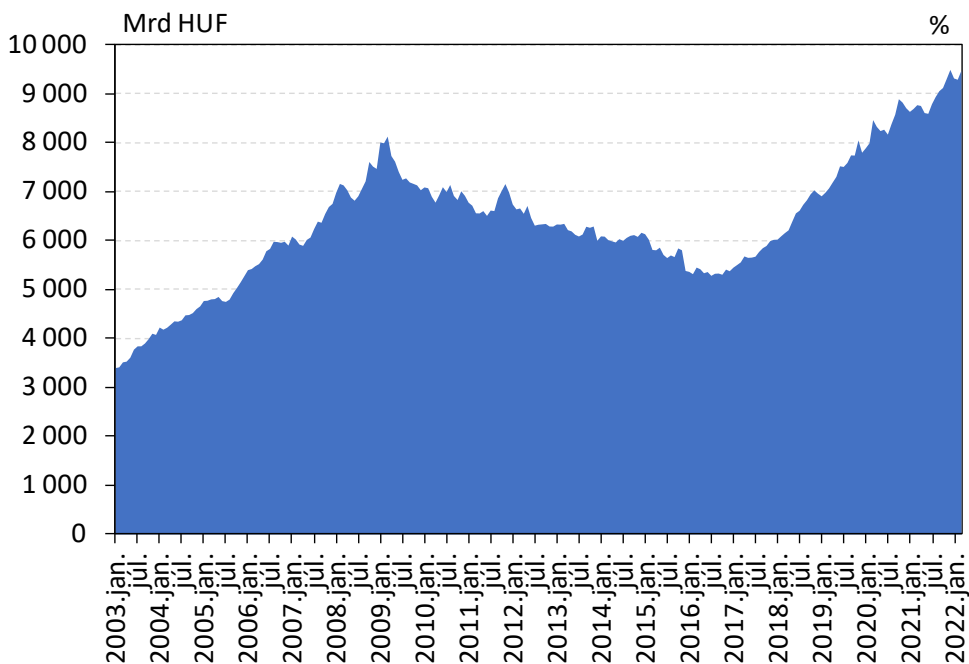
BEVEZETETT INTÉZKEDÉSEK GAZDASÁGI VÁLSÁG IDEJÉN

A 2. ábra mutatja a teljes vállalati hitelállomány alakulását 2003-2022 március között MNB jelentések alapján. Ez alapján megállapítható, hogy a hazai, nem pénzügyi vállalatok hitelállománya rohamosan növekedett az elmúlt években. 2003 és 2008 között közel 3,5 Mrd Ft-ról 8 Mrd Ft.-ra nőtt, majd a pénzügyi válság kirobbanását követően 2016-ig lassú ütemben folyamatosan csökkent közel 5 Mrd Ft-ra. 2016-2019 között éves szinten 10-14%-os növekedés volt megfigyelhető az MNB által készített jelentés szerint (MNB, 2020a): 2016. szeptemberi 5.300 Mrd Ft-os mélypontot követően 2019-ben a teljes vállalati hitelállomány elérte a 8.500 Mrd Ft-ot. Ehhez jelentősen hozzájárult a hitelezési feltételek, mint fedezeti követelmények enyhülése, kondíciók lazítása és a hitelezési kamatfelár jelentős csökkenése. A 2020-as év elején megjelent koronavírus azonban világméretű járvánnyá nőtte ki magát, és, a 2020. márciusában járványügyi szempontból haladéktalanul bevezetett intézkedések általános gazdasági bizonytalanságot eredményeztek az egész világon.

A lentiekben bemutatott elemzés alapján azt láthatjuk, hogy a 2008-as gazdasági válság 2020-as Covid válság kitörését követően az állam vagy állami bankok számos eszközt alkalmaztak a vállalati hitelezés megsegítése érdekében. A leírtak alapján megállapítható, hogy amíg 2008-ban a hangsúly sokkal inkább a pénzügyi szektor likviditásának helyreállításán volt, addig a Covid érintett években (2020-ban és 2021-ben) arányaiban nagyobb mértékben támaszkodtak a támogatott hitelprogramok és intézményi garanciaprogramok eszközeire. Számszakilag: 2008-ban új refinanszírozási forrást jelentő programok összesen 225 Mrd HUF értékben kerültek bevezetésre, ezzel szemben 2020-ban és 2021-ben ~4.700 Mrd HUF, új vagy bővített intézményi garanciaprogramok keretszege tekintetében 450 Mrd HUF volt 2008-ban vs. 2.800 Mrd HUF 2020 és 2021-ben.

A 2. ábrán továbbá egyértelműen látszik, hogy míg a 2008-as gazdasági válság hatására hét éven át lassan csökkent a hitelállomány, addig a 2020-as pandémia következtében 2022-ig a hitelállomány dinamikus növekedése nem tört meg.

2. ábra: Teljes vállalati hitelállomány alakulása, 2003. jan. – 2022. jan.

Forrás: MNB (2022b) alapján

A továbbiakban a 2008-as gazdasági válság és a 2020-ban kitört Covid-19 okozta gazdasági válság idején bevezetett kormányzati intézkedéseket mutatjuk be.

2008-AS GLOBÁLIS GAZDASÁGI VÁLSÁG IDEJÉN BEVEZETETT INTÉZKEDÉSEK

2008-as globális válság kitörését követően a pénzügyi intézetek a banki hitelkínálat jelentős korlátozását a likviditási problémákkal és a negatív gazdasági kilátások miatti alacsony kockázati toleranciával magyarázták. Fábíán et al. (2011) tanulmánya szerint a jegybank elsődleges teendői között a likviditásbővítő intézkedések, eszközök bevezetése szerepelt, és alapvetően ezek domináltak: 2008 végén a kötelező tartalékráta csökkentése; a repoügyletekben befogadható fedezetek körének kibővítése.

A likviditási problémák részben ezen állami intézkedésekkel, részben az anyabankok tőkeemelésével megoldódtak, azonban a bankok alacsony kockázatvállalási hajlandósága nagyobb mértékben járult hozzá a vállalatok hitelezés visszaeséséhez, mint maga a hitelezési képességük romlása.

Az MNB 2009 áprilisi összegzése alapján a kormányzat 2008-ban négy új programot jelentett be a kkv-ok forráshoz való jutásához: Új Magyarország Forogésköz Hitelprogram; Új Magyarország Kis- és Középvállalkozói Hitelprogram és az Új Magyarország Mikrohitel programokat (MNB, 2009). A ténylegesen új refinanszírozási forrást jelentő programok összesen 225 Mrd HUF értékben, amely az akkori kkv éven belül lejáró hitelállományának (1.405 Mrd HUF) nagyságrendileg 15%-át tette ki. További intézkedésként 2009-től a Garantiqua Hitelgarancia Zrt. keretösszegét 450 Mrd HUF-ról a duplájára emelték (az intézményi garantőr akkori maximális garanciavállalásánál 80%-os felső plafon volt).

2020-BAN, A „COVID-VÁLSÁG” IDEJÉN BEVEZETETT INTÉZKEDÉSEK

A 2020-as év elején a koronavírus-járvány hirtelen megjelenése és az ezt követő korlátozások gyors és jelentős hatással voltak a vállalatok működésére és pénzügyi helyzetére. Az azonnali intézkedések szükségessé váltak a likviditásuk biztosítása érdekében, így a kormány március 19-től fizetési moratóriumot vezetett be a fennálló hitelekre. Ezen túlmenően a Magyar Nemzeti Bank (MNB), a Magyar Fejlesztési Bank (MFB) és az Eximbank különböző támogatott hitelprogramokat indítottak, hogy segítsék a vállalkozások pénzügyi helyzetének stabilizálását és a gazdasági növekedés ösztönzését.

Habár ezen programok összességében 100 Mrd HUF feletti összegben jelenthetnek addicionális költséget az államnak és állami bankoknak, 2020 második félévben a vállalati hitelállomány ismételten tovább tudott növekedni (MNB, 2020e). Kereskedelmi banki szempontjából is kedvező az összkép: habár a moratórium kisebb mértékű veszteséget eredményez számukra (az elhalasztott kamatfizetés időben később kerül megfizetésre, ennek negatív a jelenértéke), viszont kárpótolhatja őket az addicionális bevételként megjelenő, az NHP Hajrá program keretein belül történő finanszírozás esetén az MNB-től kapott kamatkedvezmény. Továbbá megemlítendő pozitívumként az a tény is, hogy az új intézményi garanciaprogramokon keresztül a hitelintézetek a nettó kitétségeket érdemben tudták csökkenteni.

MORATÓRIUM

2020 márciusának első két hetében a koronavírus gyors megjelenése és terjedése, valamint az ennek következményeként bevezetett korlátozó intézkedések azonnal éreztették hatásukat: az egyes vállalatok árbevétele, megrendeléseik hirtelen visszaestek. Ebben a helyzetben is biztosítani és segíteni kellett a vállalatok (és magánszemélyek) likviditását, így a kormány által a 2020. március 19-től kezdődően elrendelt fizetési moratórium a március 18-ig folyósított és fennálló hitelek (hitel, kölcsön és pénzügyi lízing) eredő olyan tőke-, kamat- és díjfizetési kötelezettségre vonatkozik, amelyek a hitelszerződések alapján a moratórium időszaka alatt válnának esedékessé. A moratórium élő hitelügyletekre vonatkozik, így a moratórium előtt felmondott, akár végrehajtás alatt álló hitelek nem vonatkozik a rendelet. Ezek megfizetésére a vállalatok a döntésüktől függően (maradnak-e a moratóriumban, vagy kiszereződnek belőle) fizetési haladékokat kaptak a márciusi döntés alapján 2020. december 31-ig, amely a kormány decemberi döntése alapján általánosan meghosszabbításra került először 2021. június 30-ig, majd fokozatosan 2022. december 31-ig.

Fontos megjegyezni, hogy az általános törlesztési moratórium másfél évig tartott, 2020. márciustól 2021. október végéig. Ebben az időszakban annak kellett külön jelezni a finanszírozó hitelintézetnek, aki akart lépni a moratóriumból. 2021. novemberétől ez megváltozott, csak azok a cégek maradhattak benne a moratóriumban, amelyeknél a vállalkozás tevékenységéből származó nettó árbevétele a kérelem benyújtását megelőző 18 hónapban legalább 25%-kal csökkent. (536/2021. (IX. 15.) Kormányrendelet).

Habár a moratórium bevezetését követően 2020 júniusában a moratóriumra jogosult vállalati hitelállomány 51 százaléka volt moratórium hatálya alatt (MNB, 2021), folyamatos meghosszabbítása ellenére igénybevétele fokozatosan csökkent. 2021 júniusában már csak a teljes vállalati hitelállomány 21 százalékát nem szerződték ki a programból, addig a novemberétől szűkített formában meghosszabbított fizetési szüneteltetés lehetőségével már csak az állomány 2 százalékaival éltek ezzel a lehetőséggel. (MNB, 2022).

TÁMOGATOTT HITELPROGRAMOK

A vállalkozások támogatott forráshoz való jutása érdekében az MNB, az MFB és az Eximbank is számos programot indított (lásd 1. táblázat) 2020 áprilisában és májusában összesen 2.200 Mrd HUF kezdeti keretösszeggel szinte azonnali válszként a reálgazdaságot és pénzügyi rendszert veszélytető gazdasági sokkra. Kiemelendő továbbá, hogy 2020 és 21-ben az MNB Hajrá program keretösszege

további 1.500 Mrd HUF-val került kibővítésre, illetve a Széchenyi Kártya Go Programok is bevezetésre kerültek, így a teljes keretösszeg a 2020 és 2021-es bejelentések alapján elérte a 4.700 Mrd HUF összeget. Ez az összeg jelentősnek tekinthető annak tükrében, hogy a Covid-19 válság kitörésekor meglévő vállalati hitelállomány 55%-át fedné le (a keretösszeg teljes kihasználtsága és a meglévő hitelek refinanszírozása esetén, a programok paramétereit részletezve lásd 1.táblázat).

Az MNB 2020 április 20-ától elindította 1.500 Mrd HUF kezdeti keretösszeggel az MNB Növekedési Hitelprogram Hajrát (továbbiakban NHP Hajrá), amely felhasználható kkv vállalatok számára új hitelek kihelyezése mellett meglévő hitelek refinanszírozására is a vállalatok és a finanszírozó bankok számára az eddigieknél kedvezményesebb feltételek mellett. A vállalatok esetében a fizetendő kamat mértékét 2,5%-ban maximalizálták, a bankok azonban a gyakorlatban feltehetően jóval alacsonyabb kamatláb mellett nyújtották ezen hiteleket. Ennek oka, hogy az MNB a pénzügyintézetek számára úgynevezett preferenciális betétten keresztül „kamatkedvezményt” biztosított (átmeneti időre, 2021 június végéig 4%-os kamatot fizet), ezzel is ösztönözve a bankok hitelezési aktivitásának fenntartását. (Összehasonlításképpen az MNB legutóbbi statisztikai publikációja alapján 2019-ben 1 millió EUR alatti összegű, forint alapú hitelek esetében 3% körül alakult az átlagos kamatláb. (MNB, 2020e). A beruházási hitelek maximum 20 év, forgóeszköz hitelek maximum 3 év futamidő mellett biztosíthatók. Az MNB célja egyrészt a vállalatok finanszírozásának hosszútávú támogatása mellett a bankok közötti verseny elősegítése is, továbbá a bankok hitelezési aktivitásának fenntartása a kapott kamatkedvezményen keresztül. (MNB, 2020c).

Az EXIM kárenyhítő hitelprogramot olyan vállalatok vehették igénybe, amelyek pénzügyi helyzete 2020. február 1-jét követően a járvány kitörése miatt legalább egy taxatíván meghatározott gazdasági mutatójukban romlott. Kedvezményes támogatású forint hitelek 3 éves futamidő mellett akár 0,1%-os kamatláb mellett elérhetőek a vállalatok számára, amelyek érdemi kamatköltség megfizetése nélkül a hosszútávú finanszírozás biztosítását szolgálják (EXIM, 2020a). Fontos azt is kiemelni, hogy a kkv-ok mellett a nagyvállalatok is igénybe vehetik. Pontos keretösszeg nem ismert, az EXIM 2020. szeptemberi tájékoztatása alapján nagyságrendileg 400 Mrd HUF hitelfinanszírozásra tapasztaltak igényt. (Portfolio, 2020)

Az MFB összesen 240 Mrd HUF keretösszeggel indította el 2020 áprilisában az MFB Krízis és Versenyképességi hitelprogramokat. Ezen hitelek jellemzően piaci kamatláb mellett érhetőek el a vállalatok számára, a programok célja inkább a közép és nagyvállalatok segítése, akik valamilyen okból kiszorulnak a kereskedelmi banki finanszírozásból (pl.: Covid szempontjából érzékeny iparág).

1. táblázat: Covid-19 válság enyhítésére bevezetett támogatott hitelprogramok

Program/dátum	Támogatott hitelprogramok					Kedvezményezett	Hivatkozás
	Keret-összeg	Kamat	Futamidő	Összeg (max.)	Σ ~4.700 md HUF		
EXIM Kárenyhítő Hítelprogram 2020. márc.	n/a* (igényelt ~400 Mrd HUF)	fix max 2,3%/ HUF max. 1,69%/ EUR max. 4,00%/ USD	max. 3 év	éves bérköltéshez vagy árbevétel arányához kötött		Mikro, kkv és Nagyvállalatok	EXIM (2020a)
MNB NHP Hajrá 2020. április	1.500 Mrd HUF (2020NOV: 2-2500 Mrd HUF 2021ÁPR: 3000 Mrd HUF)	max fix 2,5%	beruházás: max. 20 évforgó eszköz: max. 3 év	20 000 millió Ft		Mikro és kkv	Monetáris Tanács április 7-i döntése alapján
MFB Verseny- képességi Hítel 2020. április	150 Mrd HUF	n/a	max 15 év	10 000 millió Ft		Mikro-, kkv és Nagyvállalatok	MFB (2020a) 2020. 04. 22-i Sajtóközlemény
MFB Krízis Hítel 2020. április	90 Mrd HUF	max. 2,5%	max. 15 év	150 millió Ft		Mikro- és kkv	MFB (2020a) 2020. 04. 22-i Sajtóközlemény
MFB kkv Tech.-i Hítelprog. 2020. június	137 Mrd HUF	0%	max. 7 év	150 millió Ft		Mikro- és kkv	MFB (2020b) 2020. 06. 16-i Sajtóközlemény

Támogatott hitelprogramok						Σ ~4.700 md HUF	
Program/dátum	Keret-összeg	Kamat	Futamidő	Összeg (max.)	Kedvez- ményezett	Hivatkozás	
Széchenyi Kártya Folyósámlahitel GOI 2021. július	n/a** (igényelt: 2200 Mrd HUF jóváhagyott: 930 Mrd HUF 2022.06-ig)	fix 2,5%/ év	max. 2 év	100 millió Ft	lkv	Kavosz.hu (2024)	
Széchenyi Likviditási Hitel GOI 2021. július		fix 2,5%/ év	max. 3 év	250 millió Ft	lkv	Kavosz.hu (2024)	
Széchenyi Beruházási Hitel GOI 2021. július		fix 1%/év	max. 10 év	1000 millió Ft	lkv	Kavosz.hu (2024)	
Széchenyi Turisztika Kártya GOI 2021. július		fix 0,5%/ év	max. 3 év	250 millió Ft	lkv	Kavosz.hu (2024)	
Széchenyi Mikrohitel GOI 2021. július		fix 0,5%/ év	max. 10 év	50 millió Ft	mikro- és kisvállalkozás	Kavosz.hu (2024)	
Agrár Széchenyi Beruházási Hitel GOI 2021. július		fix 1%/év	max. 10 év	1000 millió Ft	lkv (Agrár)	Kavosz.hu (2024)	

* keretösszegének mértéke hivatalosan nem közöl, MFB 2020 szeptemberi tájékoztatása alapján nagyságrendileg 400 Mrd HUF összegben jelentkezett rá kereslet

Forrás: Saját gyűjtés a táblázatban megjelölt hivatkozások alapján

Az MNB NHP Hajrá kifutásával a KAVOSZ Vállalkozásfejlesztési Zrt. (továbbiakban KAVOSZ) 2021. július 1-jétől vezette be a Széchenyi Kártya GO programokat. (Garantiqa, 2021). Az NHP-hez hasonlóan a kkv-ok finanszírozása volt a fókuszban, kedvező kamatozású forgóeszköz finanszírozás mellett beruházások finanszírozására is igénybe lehetett venni. A program különlegessége, hogy a hitelekhez az MFB Csoporthoz tartozó, Garantiqa Hitelgarancia Zrt. készfizető kezességvállalása is társult, azaz támogatott hitelprogramot egy állami garanciaprogrammal kötötték össze. A pontos keretösszeg nem ismert, ugyanakkor a sajtóban megjelent Nagy Márton gazdaságfejlesztési miniszter nyilatkozata alapján összesen 2200 Mrd HUF összegben igényeltek hiteleket, 930 Mrd HUF összegben került jóváhagyásra 2022 júniusáig (Index, 2022).

INTÉZMÉNYI GARANCIAPROGRAMOK

Az MFB csoporthoz tartozó Garantiqa Hitelgarancia Zrt. a 1170/2020. (IV.21.) Kormányhatározat alapján 500 Mrd HUF keretösszegben új intézményi garanciaprogramot hirdetett meg a kkv méretű vállalkozások finanszírozásának megsegítésére Garantiqa Krízis Garanciaprogram néven. Ezen program keretein belül akár 90%-os garanciavállalás is elérhető, amely jelentős fedezetet jelenthet a finanszírozó bankok számára, maga a nettó kitettségük is lecsökkenhet nagyságrendileg a teljes hitelállomány tizedére. A program nagy előnye, hogy az állam a koronavírus szempontjából is kritikusan érintett szektorok további finanszírozását biztosíthatja közvetetten, továbbá a garanciavállalással kapcsolatban felmerülő költségeket részben fedezi a bankokkal/ vállalatokkal megfizetett díj. A Krízis Garanciaprogram keretösszege megemelésre került fokozatosan 2500 Mrd HUF összegig, amelyből 1860 Mrd HUF került leszerződésre (Garantiqa, 2021b)

Hasonló céllal az Agrár-Vállalkozási Hitelgarancia Alapítvány is egy 130 Mmrd HUF-os garanciaprogramot indított a mezőgazdasági vállalatok, vállalkozások megsegítésére. (1195/2020. (IV. 30.) Korm. Határozata alapján). Egyéb, viszonylag kisebb összegű programokat indított az MFB (MFB Vis Maior Garanciaprogram) és az EXIM is (EXIM Kárenyhítő Hitelfedezeti Program), részleteiben lásd 2. táblázat.

2. táblázat: Covid válság enyhítésére bevezetett garanciaprogramok

Intézményi garancia					Σ ~2.800 Mrd HUF	
Program neve	Bevez. dátuma	Keret-összeg	Garancia-vállalás	Termék	Kirevonatkozik?	Hivatkozás
Garantiqua Krízis Garancia Program	2020. április	2500 Mrd HUF	max. 90%	Forgóeszköz és beruházási hitelek	Mikro-, kkv és nagyvállalatok	1170/2020. (IV.21.) Korm. határozat
AVHGA Krízis Garancia	2020. április	100 Mrd HUF	max. 90%	Forgóeszköz és beruházási hitelek	Mikro- és kkv	1195/2020. (IV. 30.) Korm. határozat
MFB Vis Maior Garancia-program	2020. április	130 Mrd HUF	max. 90%	Forgóeszköz és beruházási hitelek	Kkv és nagyvállalatok	MFB 2020. 04. 22-i Sajtóközlemény
EXIM Kárenyhítő Hitelfedezeti Program	2020. május	50 Mrd HUF	max. 80%	Forgóeszköz és beruházási hitelek	Mikro-, kkv és nagyvállalatok	EXIM (2020a)

Forrás: Saját gyűjtés a táblázatban megjelölt hivatkozások alapján

ÖSSZEZÉS

A dolgozat célja egyrészt, hogy bemutassa, milyen állami eszközök állnak rendelkezésre a vállalati hitelezés elősegítésére, másrészt az alkalmazott intézkedések terén összehasonlítsa a 2008-as és a Covid-19 válságra adott válaszokat. Összességében azt látjuk, hogy a két válságkezelés eltérő jellegű volt. Amíg 2008-ban a bankok szűk likviditáásának a javításán volt inkább a hangsúly, addig a Covid-19 válság idején a hitelezés elősegítése volt a fókuszban. Ez tisztán abból is jól látható, hogy 2020-21-ben összesen 4700 milliárd HUF értékben vezettek be államilag támogatott hitelporogramokat, és 2800 milliárd Ft értékben intézményi garancia programokat, addig 2008-ban csupán néhány száz milliárd forint nagyságrendben kerültek ilyen államilag támogatott programok beveze-

tésre. A Covid -19 válság kapcsán a 2020-ban és 2021-ben hozott intézkedések kerültek részletesen bemutatásra, mivel ez a két év tekinthető „tisztn” Covid által befolyásoltnak. A teljes vállalati hitelállomány alakulásán is megfigyelhető az intézkedések hatása, 2008-as válságot követően bő 10 év volt szükséges a hitelezés dinamikájában, hogy ismételten elérje a 8000 milliárd HUF körüli állományi szintet. Ezzel szemben a Covid kitörésekor két negyedéven keresztül csökkent és stagnált a vállalati hitelállomány, 2020 harmadik negyedévet követően ismételten növekedésnek indult.

IRODALOMJEGYZÉK

- Banai, Á. (2016). A banki hitelezést meghatározó tényezők–központban a bankok helyzete és a makrokörnyezet. *Közgazdasági Szemle*, 63(2), 137-161. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2016.2.137>
- Beck, T. (2012). Finance and growth—lessons from the literature and the recent crisis. *LSE Growth Commission*, 3, 01-06. <https://cep.lse.ac.uk/LSE-Growth-Commission/files/LSEGC-beck-finance-growth.pdf>
- Berlinger, E., Juhász, P., & Lovas, A. (2015). Az állami támogatás hatása a projektfinanszírozásra erkölcsi kockázat és pozitív externáliák mellett. *Közgazdasági Szemle*, 62(2), 139-171. <https://real.mtak.hu/21300/>
- Bod, P. Á. (2015). Az állami szerepvállalás új trendjei a pénzügyi válság következményeként. *Köz-gazdaság*, 10(4), 75-89. <https://unipub.lib.uni-corvinus.hu/2247/>
- Bodnár, K., Kovalszky, Z., & Hudák, E. (2014). Recovery from crises and lending. *Financial and Economic Review*, 13(4), 57-85. <https://en-hitelintezetiszemle.mnb.hu/letoltes/3-bodnar-en.pdf>
- Csubák, T. K., & Fejes, J. (2014). A magyar kkv-k 21. századi banki finanszírozásának áttekintése és kiütkeresés a hitelválság csapdájából. *Hitelintézeti szemle*, 13(2), 174-194.
- Drabancz, Á., Marosi, A., & Palicz, A. (2021). Hitelezés válsághelyzetben – 2008 vs 2020. = Lending in Crisis–2008 vs 2020. *Polgári Szemle*: 17(4-6), 84-103. <https://doi.org/10.24307/psz.2021.1207>
- Európai Bizottság (2020, March 19). C/2020/1863. Állami támogatási intézkedésekre vonatkozó ideiglenes keret a gazdaságnak a jelenlegi COVID-19-járvánnyal összefüggésben való támogatása céljából. Európai Bizottság, [sa_covid19_temporary-framework_hu.pdf](https://ec.europa.eu/economy_finance/covid19_temporary-framework_hu.pdf) (kormany.hu)
- EXIM (2020a). EXIM Kárenyhítő Hitelprogram Tájékoztató. Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, <https://mkik.hu/download/98/exim-karenyhito-program-csomag-hun>

- EXIM (2020b). Termékismertető Feltételek és kondíciók összefoglalása - Költségvetési háttérű Kárenyhítő Hitelfedezeti program. EXIM.hu, <https://exim.hu/kapcsolodo-dukumentumok-letoltese/karenyhito-hitelfedezeti-program/2928-termekismerteto-karenyhito-hitelfedezeti-program/file>
- Fábián, G., Fáykiss, P., & Szigel, G. (2011). A vállalati hitelezés ösztönzésének eszközei. MNB tanulmányok. <https://mek.oszk.hu/12200/12236/12236.pdf>
- Garantiqa (2021a). Széchenyi Újraindítási Hitelek állami háttérű garanciával. Garantiqa, <https://garantiqa.hu/szechenyikartyago/>
- Garantiqa (2021b). Éves jelentés 2021. Garantiqa, <https://garantiqa.hu/rolunk/jelentesek/>
- Kiss, M. (2022). Kkv-hiteleket hirdetett és meghosszabbította a kormány a Széchenyi Kártya Programot. Index.hu <https://index.hu/gazdasag/2022/06/20/nagy-marton-fel-evig-meghosszabbitja-a-kormany-a-szechenyi-kartya-programot/>
- Jáki E., Molnár E. M. (2021). Venture capital and government involvement from a qualitative systematic literature review perspective. ACTA OECONOMICA <https://doi.org/10.1556/032.2021.00044>
- Kavosz (2024). Archív hitelek. Kavosz.hu <https://www.kavosz.hu/archiv-hitelek/>
- Kollár-Vizin R. J. (2017). „Vállalati hitelkínálat és az állami beavatkozás.” Várakozások és gazdasági interakciók. 125-139. JATEPress, Szeged
- Losonczi M. (2008). Az amerikai hitelválság és világgazdasági következményei. Pénzügyi szemle, 53, 248-264. <https://real-j.mtak.hu/24418/2/pszmagyar-2008-2.pdf>
- Lovas, A., & Rába, V. (2013). Állami szerepvállalás a start-up vállalatok finanszírozásában. Hitelintézeti Szemle, 12(5), 353-370. <https://unipub.lib.uni-corvinus.hu/1384/>
- MFB (2020, április 22). Az MFB Csoport közel 1500 milliárd forinttal segíti a gazdaság újraindítását. Összehangolt hitel-, tőke- és garanciaprogramok indulnak – Sajtóközlemény. MFB, <https://www.mfb.hu/kozlemenyek/az-mfb-csoport-kozel-1500-milliard-forinttal-segiti-a-gazdasag-ujrainditasat-osszehangolt-hitel-toke-es-garanciaprogramok-indulnak-n1126>
- MFB (2020, április 16). Roham indult a nulla százalékos válságkezelő hitelprogramért az MFB Pontokon – Sajtóközlemény. MFB, <https://mfb.hu/kozlemenyek/roham-indult-a-nulla-szazalekos-valsagkezezo-hitelprogramert-az-mfb-pontokon-n1139>
- MNB (2009): Jelentés a pénzügyi stabilitásról. MNB, Jelentés a pénzügyi stabilitásról (2009. november) (mnb.hu)
- MNB (2020, március). Hitelezési felmérés. MNB, <https://www.mnb.hu/penzugyi-stabilitas/publikaciok-tanulmanyok/hitelezesi-felmeres/hitelezesi-felmeres-2020-marcius>

- MNB (2020, április 7). Közlemény a Monetáris Tanács 2020. április 7-i üléséről. MNB, <https://www.mnb.hu/monetaris-politika/a-monetaris-tanacs/kozlemenyek/2020/kozlemeny-a-monetaris-tanacs-2020-aprilis-7-i-uleserol>
- MNB (2020): Jelentés a pénzügyi stabilitásról 2020. Májusmájus; ISSN 2064-941X (on-line)
- MNB (2020, szeptember). Hitelezési folyamatok. MNB, <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/hitelezesi-folyamatok/hitelezesi-folyamatok-2020-szeptember>
- MNB (2020, április 20). Terméktájékoztató a Növekedési Hitelprogram Hajrá keretében folyósított refinanszírozási hitelek igénybevételének módjáról és feltételeiről. MNB, <https://www.mnb.hu/monetaris-politika/novekedesi-hitelprogram-nhp/korabbi-termektajekoztatok/nhp-hajra>
- MNB (2020, november). Hitelezési felmérés. MNB, <https://www.mnb.hu/penzugyi-stabilitas/publikaciok-tanulmanyok/hitelezesi-felmeres/hitelezesi-felmeres-2020-november>
- MNB (2021, március). Hitelezési folyamatok. MNB, <https://www.mnb.hu/letoltes/hitelezesi-folyamatok-2021-marcius-hu.pdf>
- MNB (2022, március). Hitelezési folyamatok. MNB, <https://www.mnb.hu/letoltes/hitelezesi-folyamatok-2022-marcius-hu.pdf>
- MNB (2022, május). Pénzügyi Stabilitási Jelentés. MNB, <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/penzugyi-stabilitasi-jelentes/penzugyi-stabilitasi-jelentes-2022-majus>
- Podvršic, A., Becker, J., Piroška, D., Profant, T., & Hodulák, V. (2020). Mitigating the COVID-19 effect: Emergency economic policy-making in Central Europe. ETUI Research Paper, <https://doi.org/10.2139/ssrn.3699352>
- Portfolio.hu (2020): Már 250 milliárd forintnál járnak az EXIM új hitelei. Portfolio, <https://www.portfolio.hu/bank/20200915/mar-250-milliard-forintnal-jarnak-az-exim-uj-hitelei-448816>
- Tamásné Vőneki, Zs. (2018). Működési kockázatkezelés a válság után. *Gazdaság és Pénzügy*, 5(4), 321-333. <https://unipub.lib.uni-corvinus.hu/3879/1/321-333TamasneVoneki.pdf>
- Túróczy, I., Mester, É., & Zéman, Z. (2020). Magyarország versus Covid-19: intézkedések, tapasztalatok, jövőkép. = Hungary versus Covid-19: Actions, Experiences and the Future. *POLGÁRI SZEMLE: GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT*, 16(1-3), 78-93. <https://doi.org/10.24307/psz.2020.0706>
- Várhegyi É. (2010). A válság hatása a magyarországi bankversenyre. *Közgazdasági Szemle*, LVII. évf, 825-846. http://epa.oszk.hu/00000/00017/00174/pdf/01_varhegyi.pdf
- 1170/2020. (IV. 21.) Kormány határozat: A Gazdaságvédelmi Akcióterv keretében a koronavírus világválság mikro-, kis- és középvállalkozásokra, va-

lamint nagyvállalatokra gyakorolt gazdasági hatásainak mérséklése érdekében az MFB Zrt. és a Garantiqa Hitelgarancia Zrt. által megvalósítandó garanciakonstrukciókkal kapcsolatos intézkedésekről. Nemzeti Jogszabálytár, <https://njt.hu/jogszabaly/2020-1170-30-22> <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/index.php?menuindex=200&pageindex=kozltart&ev=2020&szam=82>

1195/2020. (IV. 30.) Kormány határozat: A Gazdaságvédelmi Akcióterv keretében a koronavírus világjárvány mikro-, kis- és középvállalkozásokra, valamint nagyvállalatokra gyakorolt gazdasági hatásainak mérséklése érdekében az agrárgazdasághoz kapcsolódó hitel- és garanciakonstrukciókkal kapcsolatos intézkedésekről. Nemzeti Jogszabálytár, <https://njt.hu/jogszabaly/2020-1195-30-22>

536/2021. (IX. 15.) Kormány rendelete a hiteltörlesztési moratórium veszélyhelyzettel kapcsolatos különös szabályainak bevezetéséről szóló 637/2020. (XII. 22.) Korm. rendelet módosításáról. Magyar Közlöny, <https://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK21170.pdf>

AZ ESG SZEMPONTOK ÉS A PÉNZÜGYI TELJESÍTMÉNY EGYMÁSRA HATÁSA ÉLENJÁRÓ FENNTARTHATÓSÁGÚ CÉGEK ESETÉBEN

Kucséber László Zoltán²⁶, Csoma Róbert²⁷

DOI: [10.29180/978-615-6886-01-9_8](https://doi.org/10.29180/978-615-6886-01-9_8)

ABSZTRAKT

A vállalati célok között már az 1970-es években felbukkantak a termelés fenntarthatóságával kapcsolatos szempontok, melyek a gyorsuló klímaváltozással egyre fontosabb kérdéssé válnak. Az ESG (Environment, Social, Governance - környezetvédelem, társadalmi felelősségvállalás, vállalatirányítás) szempontok és a vállalati teljesítmény közötti kulcsfontosságú kutatási kérdés az, hogy a környezettudatos technológiák bevezetése és a termelés tisztábbá tétele csupán a vállalatok társadalmi nyomásra adott válasza-e, vagy egy ésszerű befektetés, amely mérhető, pozitív hatással van a pénzügyi teljesítményre. Kutatásunk empirikus részében publikus fenntarthatósági listán szereplő TOP 100 céget veszünk górcső alá az ESG három szempontjába tartozó közel 35 pénzügyi, valamint nem pénzügyi változó alapján, leíró statisztikai eszközök segítségével. A kutatásunk eredményei azt mutatják, hogy a listán a nyugati cégek mellett, az ázsiai cégek is teret nyertek, különös tekintettel Kínára. A változás ágazati szempontból is kedvező: A feldolgozóipari cégek közel 20 százalékos aránnyal rendelkeztek. A kimagasló eredmények elérésében szerepet játszott az, hogy ezen cégek fenntartható árbevételének aránya 90% felett volt. Eredményeink hozzájárulhatnak ahhoz a jelenlegi diskurzushoz, amelynek fókuszában a fenntartható üzletmenetre történő átállás pénzügyi hatásainak vizsgálata áll.

Kulcsszavak: ESG, fenntarthatóság, Corporate Social Responsibility
JEL-kódok: Q01; Q56; G35

---

26 Kucséber László Zoltán, főiskolai docens, Budapesti Gazdasági Egyetem Pénzügyi és Számviteli Kar, Pénzügy Tanszék, e-mail: kucseber.laszlo@uni-bge.hu

27 Csoma Róbert, főiskolai docens, Budapesti Gazdasági Egyetem Pénzügyi és Számviteli Kar, Pénzügy Tanszék e-mail: csoma.robort@uni-bge.hu

BEVEZETÉS

A robusztus ESG-profil (Environment, Social, Governance – környezetvédelem, társadalmi felelősségvállalás, vállalatirányítás) nem csupán arról szól, hogy egy vállalat hajlandó-e megújuló erőforrásokat felhasználni (Szeberényi et al., 2024). Azt is szolgálhatja, hogy fokozza a vállalat ellenálló képességét és alkalmazkodóképességét a modern üzleti környezetre jellemző, gyakran hirtelen és heves gazdasági változásokhoz (Bencző – Lőrinc, 2023). Azt, hogy a cégek egyre inkább (f)elismerik a fenntartható működés pozitív hatásait, Baranyi et al. (2023) kutatása is alátámasztja, ugyanis az ennek során megkérdezett cégek 60%-a kiemelten fontos kérdésként kezeli a környezetvédelmi ügyeket, nem csak a jogszabályi kötelezettségek miatt. A fenntartható cégeket nagyobb működési hatékonyság és alacsonyabb kockázati kitétség jellemezheti, ami hosszú távú jövedelmezőségüket is növelheti. Ha a kedvező ESG-besorolás elég vonzó a befektetők és a pénzügyi piacok számára, az a társadalmilag felelős vállalatok számára több tőkéhez jutást, a bankok részéről pedig kedvezőbb hitelfelvételi feltételeket eredményezhet.

A vállalati magatartással kapcsolatos kutatások a fenntarthatóság szempontjából két elterjedt fogalom köré csoportosulnak, a CSR és az ESG köré. E két megközelítés között nyilvánvalóan vannak közös kapcsolódási pontok, de ebben a rövid tanulmányban nem teszünk kísérletet a teljes fogalmi megkülönböztetésre. Egyes kutatások az E, S és G szempontokat egyszerűen a CSR három „lábának” tekintik.

A tanulmányban olyan vállalati célokra összpontosítunk, amelyek fontosságukat tekintve túlmutatnak a szokásos üzleti célokon. Pontosabban azt vizsgáljuk, hogy ezek a nem hagyományos célok hogyan befolyásolják a vállalatok pénzügyi teljesítményét.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS:

AZ ESG ÉS A VÁLLALAT PÉNZÜGYI TELJESÍTMÉNYÉNEK KAPCSOLATA

Cikkünk e részében olyan kutatásokra hivatkozunk, amelyek a cégek ESG teljesítmény kategóriái és a pénzügyi adatai, mutatószámai között keresnek kapcsolatot. Amerikai, európai és ázsiai tanulmányokat is gyűjtöttünk, annak érdekében, hogy objektívebb képet alkothassunk.

Friede et al. (2015) a témával kapcsolatos korábbi tanulmányok átfogó áttekintését végezték el mintegy 2200 egyedi tanulmány eredményeit elemezve. A tanulmányok többsége pozitív korrelációt jelzett az ESG-célok követése és a

vállalati pénzügyi teljesítmény között, és ez a kapcsolat időbeni stabilitást is mutatott. Hamdi et al. (2022) szintén pozitív kapcsolatot találtak az ESG és a pénzügyi teljesítmény között, amikor 504 amerikai vállalat 2000 és 2020 közötti adatait elemezték. A javuló vállalati pénzügyi teljesítmény arra is ösztönözheti a részvényeseket és a menedzsmentet, hogy még többet fektessenek be a működésük fenntarthatóságába, ami viszont a vállalat hírnevének javulásához vezethet. Fain (2020) tanulmányának eredményei hasonlóak: a Morgan Stanley Capital International All Country World Index (MSCI ACWI) 1099 vállalatból álló mintája azt mutatta, hogy a G-pontszám növekedése jelentősen javítja a ROS-t (Return on Sales). Ahmad et al. (2021) az ESG-nek az egyesült királyságbeli vállalatok pénzügyi teljesítményére gyakorolt hatását vizsgálták. A Financial Times Stock Exchange (FTSE) index 351 vállalatából álló mintát használtak a 2002-2018 közötti időszakra. Az eredmények azt mutatták, hogy a jobb ESG minősítés pozitív hatással volt a vállalatok pénzügyi teljesítményére, de a nagyobb vállalat méret mérsékelte az ESG-teljesítmény és a vállalatok pénzügyi teljesítménye közötti kapcsolatot. Kim és Li (2021) azonban kínai adatok elemzéséből arra a következtetésre jutott, hogy bár az ESG-tényezők pozitív hatással vannak a vállalati nyereségre, ez a hatás a nagyobb vállalatok esetében erősebb. A különböző ESG-kategóriák közül a vállalatirányítás (G) rendelkezik a legjelentősebb hatással. Liu és társai (2022) arról számolnak be, hogy az E (környezeti) tényező szignifikáns negatív hatással volt a kínai Jangce folyó deltájában jegyzett 191 vállalat pénzügyi teljesítményére 2015 és 2020 között. Ezzel szemben a G (vállalatirányítási) tényezőnek pozitív hatása volt, míg az S (társadalmi) tényezőnek nem volt szignifikáns hatása. Azt is megállapították, hogy a szóban forgó vállalatok ESG-teljesítménye hatással volt a számviteli mutatókkal mért pénzügyi teljesítményükre. Nem találtak azonban összefüggést az ESG-teljesítmény és a vállalatok piaci ár alapú pénzügyi mutatókkal mért teljesítménye között.

Cao és Wirjanto (2023) az ESG-tényezők portfólióoptimalizálási folyamatba való beépítésének különböző megközelítéseit tárgyalja a Dow Jones index vállalatainál. A szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy a tematikus befektetés a leghatékonyabb megközelítés, és az ESG-portfóliók ugyanolyan jól vagy jobban teljesítenek, mint a piac egésze. Weston és Nadi (2023) tesztelték a CSR és a CFP (Corporate Financial Performance) kapcsolatát a 2009–2019 időszakban. A vizsgálathoz az iShares MSCI KLD 400 Social (Az index a KLD Research & Analytics fejlesztése) és az iShares Core S&P 500 tőzsdei alapokat használták, valamint olyan vállalatok részvényeit, amelyek követik a Felelős Befektetés Alapelveit (Principles for Responsible Investment, PRI). A regresszióban a hozamot használták függő változóként, míg a P/E arányt, a ROE (Return on Equity)-t, a piaci

értéket és a bétát független változókként. Azt találták, hogy a PRI irányelveket követő vállalatok jobban teljesítenek azokhoz képest, amelyek nem követik ezeket az irányelveket.

AZ ALKALMAZOTT ADATBÁZIS

Kutatásaink esetében az alkalmazott adatbázis a Corporate Knights, TOP 100 fenntartható vállalat listáját jelenti. Az adatbázist a torontói székhelyű Corporate Knights társaság publikálja minden évben. Ez a cég szerkeszti a Corporate Knights Magazine-t is, amely több százezer üzleti és politikai döntéshozót tudhat olvasói között. A lista publikálása immáron közel két évtizedre nyúlik vissza.

A listán lévő társaságokkal szembeni pénzügyi kritériumok között szerepelnek az alábbiak:

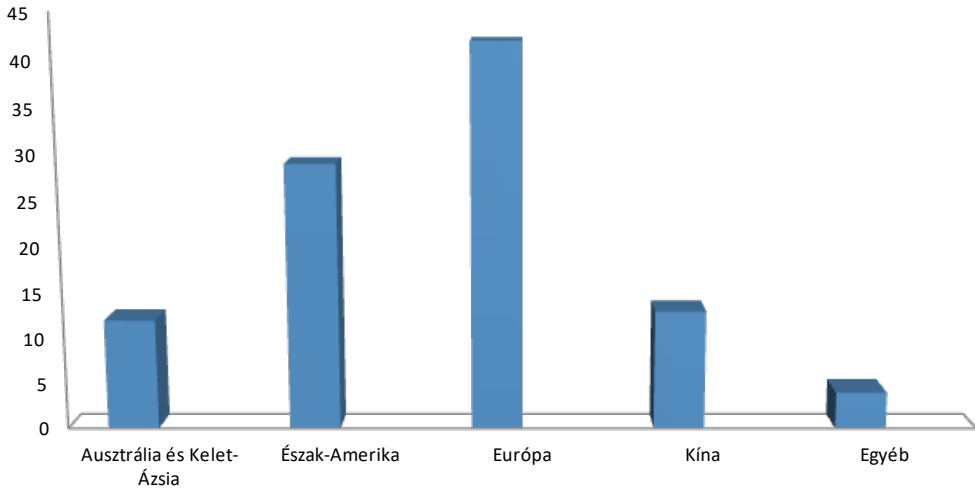
- részvényeivel tőzsdén kereskedjenek,
- 2022-ben a bruttó árbevétel elérje az 1 milliárd dollárt,
- a listán szereplő cég nem működhet hadiiparban, dohányiparban, illetve nem folytathat olyan lobbiszerű tevékenységet, amellyel a klímavédelmi intézkedéseket igyekeznek hátráltatni,
- „pénzügyileg egészséges” legyen (pl. az adózott eredmény pozitív, a működési cash-flow pozitív, növekvő eszközállomány, de nem növekvő eladósodottság).

A kutatók által felhasznált forrásokat az éves pénzügyi beszámolók és a fenntarthatósági/CSR riportok jelentik. Egyre több országban készülnek nem pénzügyi, ún. fenntarthatósági jelentések. Az Európai Unió kívüli szomszédos országok közül kiemelendő, hogy 2021-től a Szerb köztársaságban kötelező a nagyvállalatok számára fenntarthatósági jelentés készítése (Dmitrović et al., 2023). Természetesen még egyes nemzetgazdaságokon belül is eltérő lehet a riportok minősége. Ezt támasztja alá Kulcsár (2023) kutatása, amelyben 20, a Bukaresti Értéktőzsdén működő vállalat ESG beszámolóját vizsgálta. Megállapította, hogy hiányoznak az egység ESG-metrikák és jelenleg még nincs összehasonlítható ESG beszámolási rendszer, amely nehezíti az értékelést és az összehasonlítást.

EREDMÉNYEK

A kutatásunkban a 2023. évi TOP 100 listára felkerült céget vettük górcső alá, pénzügyi és nem pénzügyi adatokat használva. Célunk az, hogy egy átfogó képet adjunk a legfenntarthatóbban működő társaságokról. Ami e cégek földrajzi eloszlását illeti, az európai cégek domináltak, túlnyomóan nyugat-európai és skandináv cégek.

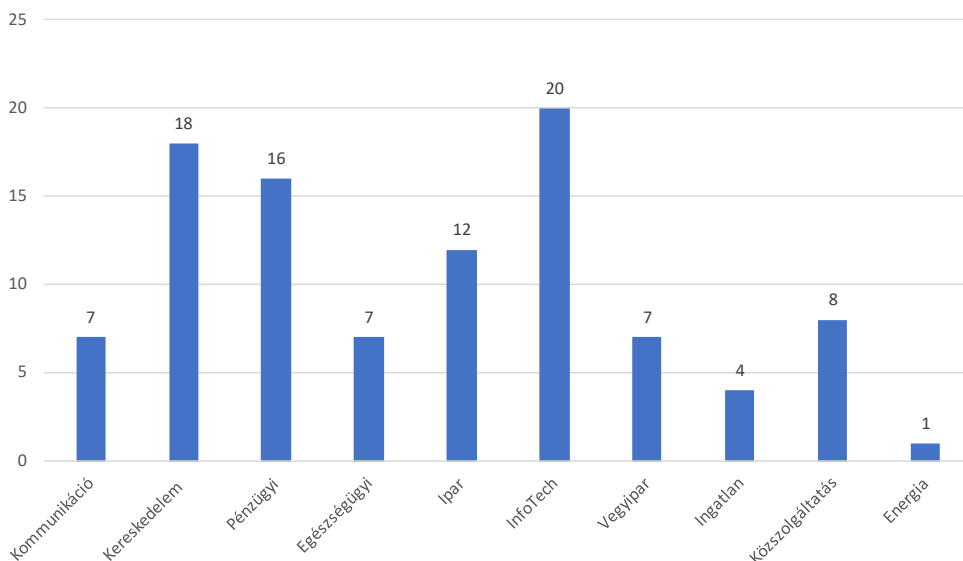
1. ábra: A cégek regionális eloszlása

Forrás: Corporate Knights adatai alapján saját szerkesztés

Ahogy azt az 1. ábrán is láthatjuk, a második legnagyobb csoport az USA és Kanada alkotta Észak-Amerika volt. A harmadik legnagyobb csoportot Kína (ide került besorolásra az 1-1 Hong-Kong, Tajvan székhelyű társaság is. A cégek ágazati eloszlását a 2. ábrán közöljük: elsősorban a pénzügyi, szolgáltató- és kereskedelmi cégek domináltak. E szektorok könnyebben tudnak fenntarthatóan működni, de örömteli az ipar és vegyipar közel 20 százalékos aránya. Negatívan árnyalja az összképet, hogy a listán nem szerepelt egyetlen mezőgazdasági tevékenységet folytató vállalat sem.

2. ábra: A cégek ágazati eloszlása

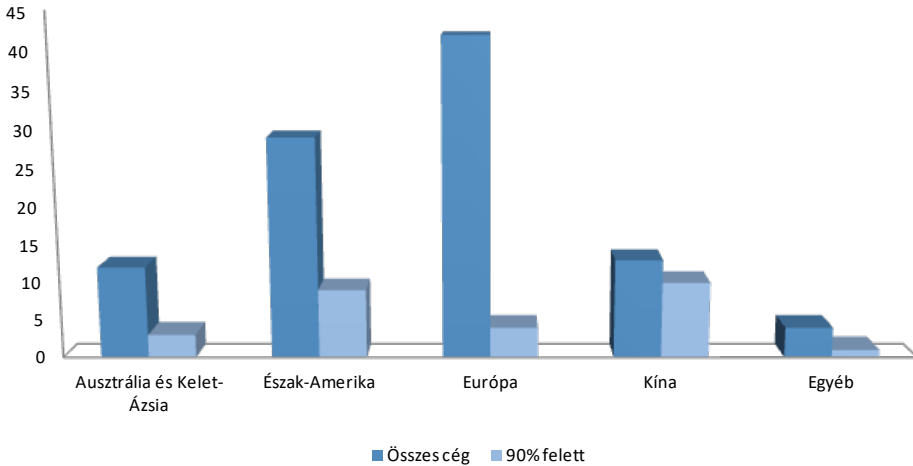
Forrás: Corporate Knights adatai alapján saját szerkesztés

Azt, hogy mennyire komplex a lista összeállításának módszertana, az mutatja, hogy közel 90 paraméter kerül figyelembe vételre. Ezek közül területi korlátok miatt a két legnagyobb súllyal rendelkező (25-25%) indikátorokat vettük figyelembe. Az egyik az úgynevezett „fenntartható árbevétel”, a másik pedig a „fenntartható befektetés” volt. A teljes árbevételen belül a „fenntartható árbevételt” a kutatók az ún. „Corporate Knights Sustainable Economy Taxonomy” alapján számszerűsítik, amely az alábbi irányelveket veszi alapul (a társaság bevételeit fenntarthatónak minősített termékekből és szolgáltatásokból szerzi):

- Climate Bonds Taxonomy (Climate Bonds Initiative),
- EU Taxonomy for Sustainable Activities,
- Sustainability Accounting Standards Board (SASB) reporting standards,
- Environmental Goods and Services Sector (Eurostat),
- China Green Bond Endorsed Project Catalogue,
- Green Bond Principles,
- TCFD (Task Force on Climate-related Financial Disclosures) recommended climate opportunity metrics,
- Other private sector rating agencies with green or sustainability taxonomy.

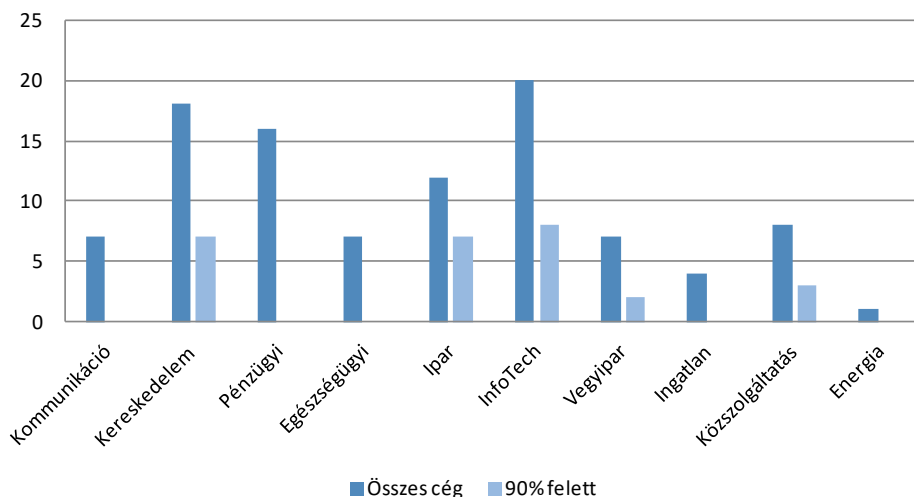
A 3. ábra részben átrajzolja az eddig kialakult összképünket, ugyanis azt láthatjuk, hogy a legtöbb cég, amelynek árbevételén belül 90%-os volt a fenntartható árbevétel nem Európában, hanem Észak-Amerikában és Kínában működött. Ebből arra következtethetünk, hogy a listára bekerüléshez nem szükséges a fenntartható árbevétel kimagasló aránya (a listán szereplő cégek ~ 40 százaléka rendelkezett 30 százaléknál alacsonyabb fenntartható árbevétellel), ellenben a többi közel 80 indikátor tekintetében is jól kell teljesíteni. Az egyes ágazatok szerint szemlélve ugyanezt a kérdést, pozitívumnak tekintjük az ipar kedvező arányát, mivel fenntartható működés eléréséhez esetükben jóval nagyobb beruházások szükségesek, szemben például egy kommunikációs társasággal. Azt, hogy a (európai) nehéziparban, papíriparban, vegyiparban (tehát az energiaintenzív szektorokban) kedvező változások indultak el, Horváth et al. (2023) kutatása is alátámasztja.

3. ábra: A Sustainable Revenue 90% feletti értéke az egyes régiókban (cégenként)

Forrás: Corporate Knights adatai alapján saját szerkesztés

4. ábra: A Sustainable Revenue 90% feletti értéke az egyes szektorokban /cégenként/

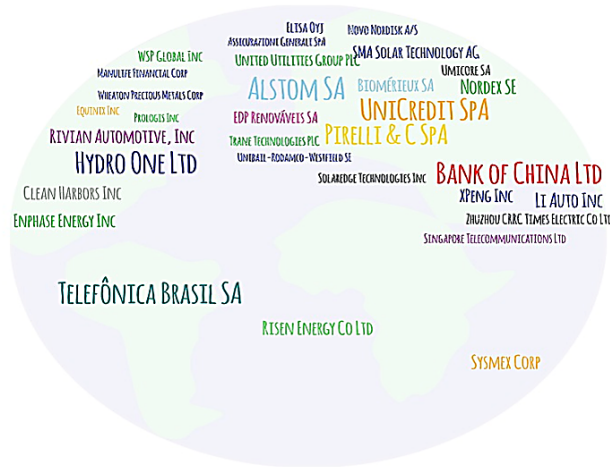

Forrás: Corporate Knights adatai alapján saját szerkesztés

Vizsgáltuk a fenntartható befektetések arányát is. A TOP 100-ból 26 cég rendelkezett teljes, 100 százalékos mutatóval. Megvizsgálva e cégeket azt tapasztaltuk, hogy nagyon hasonló földrajzi és ágazati arányokkal rendelkeznek, mint az előzőekben bemutatott 90% feletti fenntartható árbevétel aránnyal rendelkező cégek. A 100%-os fenntartható befektetéssel rendelkező cégek 4 kivétellel 100%-os fenntartható bevétellel is rendelkeztek, valamint egy kivétellel a lista első felében helyezkedtek el.

Kutatásunkban az új belépő, a listára felkerülő cégekre is fókuszáltunk. 32 ilyen cég volt, ezen cégek neveit a 5. ábra tartalmazza. Ez azt az üzenetet hordozhatja a cégek számára, hogy a listára nem „lehetetlen küldetés” felkerülni, másrésről a listán elért adott évi helyezés nem garancia a következő évi helyezésre.

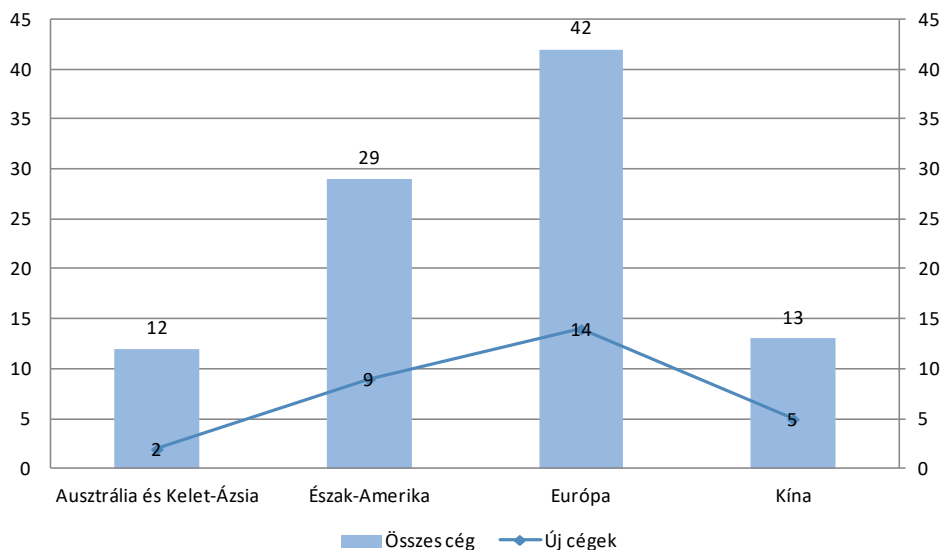
5. ábra: A 2023. évi TOP 100-ba belépő új cégek

Forrás: Corporate Knights adatai alapján saját szerkesztés

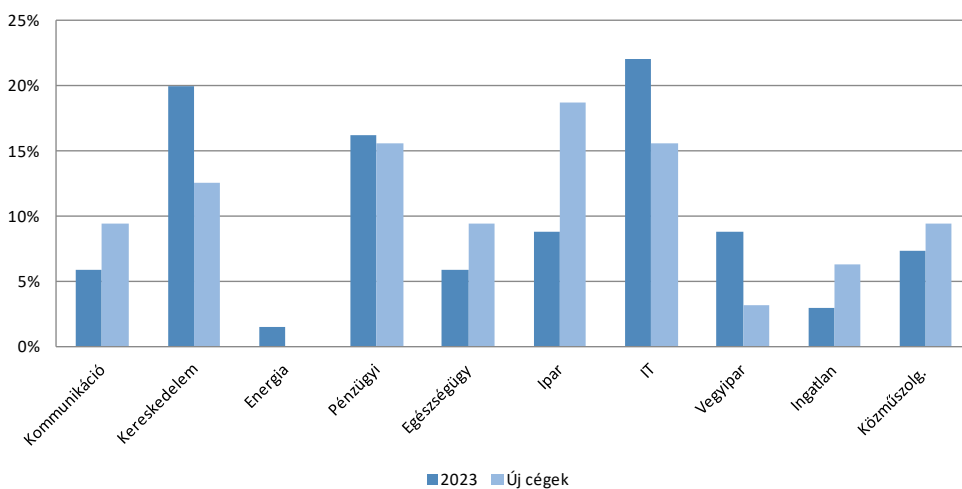
Az új belépő cégek ágazati eloszlása a 6. ábrán látható. Megemlítenédnek véljük az ipar, ingatlan és közműszolgáltatások szektorok magas arányát, mivel ezen szektorok „eleve hátrányból indulnak”, viszont ezek a magas értékek optimizmusra adnak okot, bizonyítékkal szolgálhatnak az ágazat többi szereplője számára, hogy a „zöld” működés még ezekben az ágazatokban is sikeresen elérhető. Bár az új cégek száma kimagasló, és 11 cég az első 30 helyezett (2024-ben) között is helyet kapott, érdemes egy pillantást vetni arra, hogy milyen minőségi kritériumokkal rendelkeztek ezen társaságok. A listát összeállító kutatóintézet a ~ 80 indikátorból képzett egy kilenc fokozatú „Overall Score”-t, A+ és C- között. A 8. ábrán megfigyelhetjük, hogy az új cégek minimális számban vannak jelen csak az A-s kategóriákban, A „B”, „B+”, „C+”, és a „C-” kategóriákban legalább 50 százalékos aránnyal vannak jelen. Ebből arra következtethetünk, hogy bár az új belépő cégek többségének sikert jelentett felkerülni a listára, ha nem tesznek további lépéseket a még fenntarthatóbb működés irányába, akkor a következő évi listára már nem fognak felkerülni.

6. ábra: A TOP 100-ba belépő új cégek földrajzi jellemzői

Forrás: Corporate Knights adatai alapján saját szerkesztés

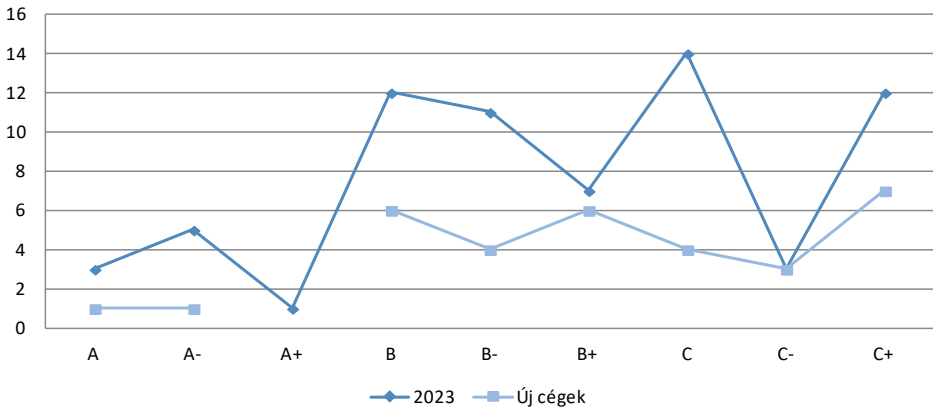
7. ábra: Az új belépő cégek ágazati jellemzői

Forrás: Corporate Knights adatai alapján saját szerkesztés

8. ábra: Az új belépők minősítéseinek megoszlása

Forrás: Corporate Knights adatai alapján saját szerkesztés

KÖVETKEZTETÉSEK

Az áttekintett empirikus tanulmányok többsége közvetlen összefüggést mutat az ESG és a számviteli alapú vállalati pénzügyi teljesítmény mutatók között. Az ESG- és piaci ár alapú mutatók, valamint a befektetői döntések közötti kapcsolat azonban számos tanulmány alapján kevésbé egyértelmű. Jelen tanulmány terjedelme nem teszi lehetővé, hogy további kutatásokat idézzünk, de az általunk idézett tanulmányok eredményei hasonlóak Whelan et al. (2021) eredményeihez, akik 2015 óta több mint 1000 tanulmányt elemeztek. A kutatók között konszenzus van abban, hogy a jó vállalati ESG-menedzsment általában javítja a vállalati pénzügyi mutatókat. Ez biztató annak fényében, hogy a tiszta technológiákra való áttérés a pénzügyi teljesítmény romlásához is vezethet. A zöld technológiákra való áttérés üteme azonban aggodalomra ad okot, mivel az eddigi eredmények nem tudták megállítani környezetünk romlását. Munkánk empirikus részében egy nemzetközi, fenntarthatóságot vizsgáló kutatóintézet TOP 100 listáját vettük górcső alá. Az eredmények optimizmusra adnak okot több szempontból is: A listán a szolgáltató szektorokhoz hasonló arányban megtalálhatunk olyan klasszikus „szennyező” iparágakat is, mint például a vegyipar, míg földrajzi szempontból is diverzifikáltabb a lista a kínai cégek térnyerésével. Az új belépők nagy száma pedig azt jelzi, hogy a fenntarthatóság iránt elkötelezett cégek száma növekszik, bővül azon aktorok száma, amelyek érdemben részt tudnak venni a fenntartható gazdaság működésében.

IRODALOMJEGYZÉK

- Ahmad, N., Mobarek, A., & Nawazesh, R. N. (2021). Revisiting the impact of ESG on financial performance of FTSE350 UK firms: Static and dynamic panel data analysis. *Cogent Business & Management*, 8(1), <https://doi.org/10.1080/23311975.2021.1900500>
- Baranyi, A., Bélyácz, I., Csernák, J., & Széles, Zs., (2023). A nagy- és középvállalatok energiasztratégiájának változása piaci kényszerhelyzetben. *Statisztikai Szemle*, 101(12), 1101-1126.
- Benczö, L., & Lőrinc, B. (2023). A Dunai Vasmű gazdasági és környezeti hatásai a Dunaújvárosi funkcionális várostérségre. In: Földi, P. & Viktor, P. (szerk.). *Közgazdász Doktoranduszok és Kutatók II. Rurális Konferenciája Konferenciakötet Budapest*, 328 (pp. 39-47). Doktoranduszok Országos Szövetsége
- Cao, H., & Wirjanto, T. S. (2023). ESG information integration into portfolio optimization. *Journal of Risk Management in Financial Institutions*, 16,(2), 158–179.
- Dmitrović, V., Latinović, M., & Benković, S. (2023). Non-Financial Reporting in a Function of Growing Social and Environmental Responsibility - A Challenge for Accounting and Auditing. 2023, 4th international scientific conference Economic and Business Trends Shaping the Future. Online Conference Proceedings. Faculty of Economics-Skopje, Ss. Cyril & Methodius University, <http://doi.org/10.47063/EBTSF.2023.0002>
- Fain, M. (2020). A vállalati társadalmi teljesítmény rövid távú hatásai a pénzügyi jövedelmezőségre. *Köz-gazdaság*, <https://doi.org/10.14267/RETP2020.02.20>
- Friede, G., Busch, T., & Bassen, A. (2015). ESG and financial performance: aggregated evidence from more than 2000 empirical studies. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 5(4), 210-233. <https://doi.org/10.1080/20430795.2015.1118917>
- Hamdi, K., Guenich, H., & Ben Saada, M. (2022). Does corporate financial performance promote ESG: Evidence from US firms. *Cogent Business & Management*, 9(1), 2154053, <https://doi.org/10.1080/23311975.2022.2154053>
- Horváth, Á., Takácsné, Papp A., Lipták, K., Musinszki, Z., & Szűcsné Markovics, K. (2023). Climate and Energy Issues of Energy-Intensive Sectors. *Amfiteatru Economic.*, 25(64), 813-829: <https://doi.org/10.24818/EA/2023/64/813>
- Kim, S., & Li, Z. (2021). Understanding the Impact of ESG Practices. *Corporate Finance.Sustainability*, 2021, 13, 3746. <https://doi.org/10.3390/su13073746>
- Kulcsár, E. (2023). A fenntarthatósági beszámolók gyakorlatának vizsgálata. *Economica*, XIV.(3-4), <https://doi.org/10.47282/economica/2023/14/3-4/13553>

- Liu, H., Wu, K., & Zhou, Q. (2022). Whether and How ESG Impacts on Corporate Financial Performance in the Yangtze River Delta of China. *Sustainability*, 14, 16584., <https://doi.org/10.3390/su142416584>
- Szeberényi, A., Fűrész, Á., & Rokicki, T. (2024). Renewable Energy in Hungary: Awareness, Challenges, and Opportunities. In: Belak, Jernej; Nedelko, Zlatko (szerk.) 8th FEB International Scientific Conference : Challenges in the Turbulent Economic Environment and Organizations' Sustainable Development. Maribor, Szlovénia: University of Maribor Press, 509-518. <https://doi.org/10.18690/um.epf.5.2024>
- Weston, P., & Nnadi, M. (2023). Evaluation of strategic and financial variables of corporate sustainability and ESG policies on corporate finance performance. *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 13(2), 1058-1074.
- Whelan, T., Atz, U., Van Holt, T., & Clark, C. (2021). ESG and financial performance: Uncovering the relationship by aggregating evidence from 1,000 plus studies published between 2015–2020. *Journal of New York: NYU STERN Center for sustainable business*

AZ EURÓPAI PÉNZÜGYI PIACOK PIACI INTEGRÁCIÓJÁNAK FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE

*Mérő Katalin*²⁸

DOI: [10.29180/978-615-6886-01-9_9](https://doi.org/10.29180/978-615-6886-01-9_9)

ABSZTRAKT

A tanulmány intézményi megközelítésben elemzi, hogy hogyan változott az Európai Unió pénzügyi piacainak integráltsága. Sorra veszi azokat a szabályozási-, felügyelési-, és intézményi rendszeri változásokat, amelyeket a piaci integráció mélyítése érdekében lépett meg az Európai Unió. A bankpiacok tekintetében az első bankdirektíva 1977-es elfogadásáig, vagyis még az Európai Gazdasági Közösség időszakáig nyúlik vissza az integrációs folyamatok története, amit egészen az Európai Bankunió ma is zajló kiépüléséig követünk. A pénz-, és tőkepiacok integrációja tekintetében az első lépésre, az ún. európai befektetési alapokra (UCITS) vonatkozó irányelv elfogadására, csak jóval később, 1993-ban került sor, és a Tőkepiaci Unió kiépítésére irányuló lépések formájában szintén még folyamatos törekvésekről beszélhetünk. Mind a két piaci szegmens esetében igaz, hogy számottevően erősödött a piacok integráltsága. Ugyanakkor a 2010-es években létrehozott Bankunió és Tőkepiaci Unió nemcsak az integrációt erősíti, de konzerválja is a különbségeket az előbbi esetében annak tagjai és a kívül maradók, míg az utóbbi esetében a fejlettebb és az elmaradottabb tőkepiacú országok között.

Kulcsszavak: Európai Unió, integráció, pénzügyi piacok, Bankunió, Tőkepiaci Unió

BEVEZETÉS

Baele et al. (2004) definíciója szerint akkor beszélhetünk teljesen integrált pénzügyi piacokról, ha adott pénzügyi eszközök és/vagy piacok vonatkozásában a közvetkező három dolog egyszerre teljesül: 1) ugyanazok a szabályok vonatkoznak a velük kapcsolatos ügyletekre, 2) a piaci szereplők ugyanolyan hozzáféréssel

---

²⁸ Mérő Katalin, egyetemi docens, Budapesti Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Kar, Pénzügy tanszék, e-mail: mero.katalin@uni-bge.hu

rendelkeznek velük kapcsolatban, és 3) ugyanolyan bánásmódban részesülnek, amikor aktívak a piacokon. Ha ezek a feltételek maradéktalanul teljesülnek, akkor a pénzügyi piacokon érvényesül az egy ár törvénye, hiszen a feltételek teljesülése gyakorlatilag megszünteti a piaci arbitrázs lehetőségét. Összességében az integrált piacokon a tranzakciós költségek alacsonyabbak, vagyis az integráció mélyülése versenyképesebbé teszi a piacokat, ami javítja a tőkeallokáció hatékonyságát és támogatja a gazdasági növekedést. Éppen ezért az Európai Unió (EU) pénzügyi piacokra vonatkozó politikájának régóta az egyik kulcskérdése a piacok integrációjának támogatása, mélyítése.

Az elemzés során az integráltságot nem az ár jellegű tényezők felől kiindulva elemezzük, nem azt vizsgáljuk, hogy mennyire érvényesül az integrált piacokra jellemző egy ár elve, hanem intézményi megközelítést alkalmazunk, vagyis azt elemezzük, hogy a szabályozás és az intézményi rendszer fejlődése hogyan járult hozzá a pénzügyi piacok integrációjának mélyüléséhez. A tanulmány szerkezetét a következő: a következő rész az EU pénzügyi integrációjának fejlődéstörténetét a bankpiacok vonatkozásában elemzi, amit a tőkepiacok integrációs folyamatának fejlődéstörténetének elemzése követ. A tanulmányt néhány következtetéssel zárjuk.

A BANKRENDSZER INTEGRÁCIÓJÁNAK FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE

Az Európai Gazdasági Közösség (EGK) tagállamainak bankszektorára vonatkozó szabályozás harmonizációja felé az első lépést az első banki irányelv elfogadása jelentette, 1977-ben²⁹. Ez egyrészt lefektette a banki szolgáltatásoknak az EGK-n belüli letelepedési szabadságának az elvét, másrészt kimondta, hogy az egyes bankok felügyeletét a bankok székhelye szerint illetékes felügyeleti hatóságának kell ellátnia, vagyis annak az országnak, ahová a bank székhelye bejegyzésre került akkor is, ha esetleg tevékenységének számottevő részét más országo(ok)ban végzi. A következő lépést a második banki irányelv³⁰ elfogadása jelentette 1989-ben, ami tulajdonképpen az 1986-os Egységes Európai Okmány banki leképezése volt, és a bankok tevékenységének engedélyezését egységesítette az Unióban. Ennek értelmében, ha egy bank az EGK bármelyik tagállamában működési engedélyt kapott, akkor egyben az Egységes Európai Útlevel birtokosává is vált, vagyis valamennyi tagállamban működhetett anélkül, hogy a fogadó ország felügyeleti hatóságától erre engedélyt kellett volna kérnie.

---

29 A Tanács 77/80/EGK irányelve

30 A Tanács 89/646/EGK irányelve

A harmonizáció irányába tett következő lépést a bankok prudenciális szabályozásának harmonizálása jelentette, ami szintén 1989-ben kezdődött el. A Bázeli Bankfelügyeleti Bizottság által elfogadott és 1992-től hatályos nemzetközileg egységes tőkekövetelményre vonatkozó szabályozás (mai nevén a Bazel I-es szabályok) egységes európai alkalmazására került elfogadásra a szavatolótóke-irányelv³¹, valamint a tőkemegfelelési mutatóra vonatkozó irányelv³². Ezeket a tételeket – az akkori joggyakorlattal összhangban – ún. minimum harmonizációs irányelvek formájában fogadták el. Ez azt jelenti, hogy a tagállamoknak legalább olyan szigorú szabályozást kell elfogadniuk, mint amilyen az adott irányelvben szerepel. Azonban a tagállamokra bízták, hogy esetlegesen ennél szigorúbb szabályokat alkalmazzanak. Később, a Bázeli megállapodások, illetve más prudenciális szabályozási elemek fejlődésével több, a bankszabályozásra vonatkozó uniós irányelvet is elfogadtak, ezek azonban nem jelentettek magasabb szintű banki integrációt, csak a prudenciális szabályozás adott harmonizáltsági szintjének fenntartását.

Az első és második bankdirektíva, valamint a banki prudenciális szabályok az EU 1993-as létrejöttét követően is érvényben maradtak, azonban ekkortól egyre határozottabban fogalmazódott meg a pénzpiacok erősebb integrációjának igénye. A századforduló környékén két, nagyjából párhuzamos kísérlet történt az EU pénzügyi piacainak fokozottabb integrálására. Az első az 1999-ben elfogadott, a teljes pénzügyi szektora vonatkozó cselekvési program, az FSAP (Financial Sector Action Plan)³³ volt. Ez a pénzügyi piacok 2005-ig történő egységesítését tűzte ki célul. Az FSAP 42 kisebb-nagyobb horderejű intézkedést tartalmazott, amelyek mindegyike az Unión belüli pénzügyi piaci széttagoltság megszüntetését célozta meg úgy a bankpiacok, mint a tőkepiacok vonatkozásában. Az FSAP egyik fő hangsúlya a retail (lakossági) piaci szegmensek integrációjának erősítése volt. Az intézkedések túlnyomó többsége a szabályozás harmonizációjára vonatkozott, vagyis arra, hogy az akkor még túlnyomó részt nemzeti hatáskörben levő szabályokat minél nagyobb részben váltsák ki EU szintű direktívákkal, elsősorban azokra a szabályozási területekre fókuszálva, amelyek kiemelkedő jelentőségűek a pénzügyi piacok egységesedése és integrációja szempontjából. Bár számos EU szintű szabályozási eszköz került bevezetésre az FSAP keretében, komoly előrelépésre nem került sor a mélyebb integráció vonatkozásában. A második az ún. Bölcsék Bizottságának (Committee of Wise Men) létrehozása volt, amit elnöke után Lámfalussy Bizottságnak is neveznek. A bizottság jelentése, az ún. Lámfalussy Jelentés 2001-ben jelent meg (Committee

31 A Tanács 89/299/EGK irányelv

32 A Tanács 89/647 irányelve

33 COM(1999)232 final

of Wise Men, 2001). Fő célja az európai értékpapírpiacok szabályozásának megreformálása volt, azonban nemcsak annak, hanem később az EU teljes pénzügyi szektora szabályozásának és felügyeletének alapidokumentumává vált (Lastra 2003). A Lámfalussy Jelentés alapján négy szintű szabályozási és felügyeleti folyamatot vezettek be az Unióban, úgy a bankok, mint a tőkepiacok, valamint a biztosítók és foglalkoztatói nyugdíjpénztárak vonatkozásában is³⁴. Ennek első szintjén álltak az EU szintű döntések a legmagasabb szintű szabályozási elvekről és a vonatkozó irányelvekről. A második szinten történt az első szintű döntések implementálása.

Az implementálás kötelezettsége és felelőssége nemzeti hatáskörben maradt, de a nemzeti szintű implementációk harmonizálására három ún. második szintű bizottságot hoztak létre az egyes pénzügyi alszektorok nemzeti szabályozó hatóságaiából. A banki terület második szintű bizottsága az EBC, az European Banking Committee volt. Magyarországot mind a három második szintű bizottságban a Pénzügyminisztérium képviselte, hiszen a banki, a biztosítási- és nyugdíjpénztári, valamint a tőkepiaci szabályozás is a pénzügyminisztérium hatáskörébe tartozott. A szabályozás harmadik szintjének célja a pénzügyi felügyeleti folyamatok egységesítése volt. Ehhez három (ugyancsak banki, tőkepiaci, illetve biztosítási és nyugdíjpénztári) harmadik szintű bizottságot hoztak létre, amelyeknek a nemzeti felügyeleti hatóságok voltak a tagjai. A banki terület felügyeleti harmonizációs bizottsága a CEBS (Committee of European Banking Supervisors) volt. Magyarország esetében, ahol az EU csatlakozás idejétől a bizottságoknak magyar képviselője is lett, már teljesen integrált felügyeleti hatóság működött, mindegyik bizottságban a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletének képviselője volt tag. E mellett, pénzügyi stabilitási felelősségük alapján, a központi bankok – így a Magyar Nemzeti Bank – is képviselve voltak, még ha nem is voltak felügyeleti hatóságok. A harmadik szintű bizottságok a felügyelők közötti véleménycseré és a közös felügyelési politikák kialakításának színterei voltak. A második és harmadik szintű bizottságok döntéseket is hozhattak, pl. a követendő gyakorlatokról, de ehhez mindenkor teljes konszenzusra volt szükség. A folyamat negyedik szintjét maga a konkrét, nemzeti hatáskörben levő felügyelési gyakorlat jelentette. Összességében az FSAP intézkedései és a Lámfalussy jelentés alapján bevezetett négy szintű szabályozási és felügyelési folyamat a bankpiac sokkal erősebb harmonizációjához vezetett, de a tényleges integráció tekintetében csak igen korlátozott eredményt tudott felmutatni, hiszen továbbra is jellemzőek maradtak az irányelvek implementációjának különbözőségeiből származó eltérő nemzeti szabályok.

---

34 14368/02 (Presse 361) on 2471 Council meeting, Economic and Financial Affairs: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14368-2002-INIT/en/pdf>

Érdemi változást ebben a helyzetben a 2008-as globális pénzügyi válság (Global Financial Crisis, GFC), majd az ennek következtében kialakuló európai szuverén válság, az ezekből levont tanulságok és az ezekre adott szabályozási válaszreakciók hoztak. A GFC fő bankszabályozási tanulsága az volt, hogy a kizárólag mikroprudenciális szemléletű bankszabályozás kudarcot vallott; a szabályozási és felügyeleti gyakorlatot úgy kell átalakítani, hogy abba a makroprudenciális megközelítés is integrálva legyen (Borio, 2011; Baker, 2013; Mérő, 2017). Közvetlenül a Lehmann Brothers 2008. szeptemberi összeomlása után az Európai Bizottság Jacques de Larosière vezetésével egy magas szintű bizottságot hozott létre (de Larosière Bizottság), abból a célból, hogy javaslatot tegyen az európai pénzügyi szabályozási-, és felügyeleti keretrendszer reformjára vonatkozóan. A de Larosière jelentés (2009) alapján létrehozták az Európai Rendszerkockázati Testületet, mint az európai pénzügyi rendszer makroprudenciális szabályozó testületét. E mellett a Lámfalussy folyamat korábbi, harmadik szintű bizottságait 2010-ben kibővített és megerősített hatáskörrel rendelkező európai felügyeleti hatóságokká alakították át. Ezek közül az EBA, az Európai Bankhatóság lett felelős a bankfelügyelet egységes szabályainak, az ún. Egységes Szabálykönyvnek a kidolgozásáért és karbantartásáért. A pénzügyi stabilitásért való fő felelősség azonban továbbra is nemzeti hatáskörben maradt és minden uniós tagállam köteles volt kijelölni egy pénzügyi stabilitásért felelős nemzeti hatóságot (Montanaro, 2016).

A GFC által kiváltott európai államadósság válság és az ebből fakadó ördögi kör a bankok és az államaik között megteremtette a politikai akaratot az Európai Bankunió (Banking Union, BU) létrehozására. A BU tagság azonban nem kötelező minden EU tagállam számára, csak a monetáris unió tagjainak. A többi EU tagállam számára adott a lehetőség az önkéntes csatlakozásra. Ebben az értelemben a BU jelentősen növeli a banki integrációt a tagállamai körében, ugyanakkor hozzájárul ahhoz, hogy tartós eltérések alakuljanak ki a BU tagok és a BU-n kívüli EU tagállamok között. A BU-nak három pillére van: az egységes felügyeleti mechanizmus (Single Supervisory Mechanism, SSM) az egységes szanalási mechanizmus (Single Resolution Mechanism, SRM) és az európai betétbiztosítási rendszer. Elsőként az SSM kezdte meg a működését 2014. novemberében az Európai Központi Bank égisze alatt, ami a bankfelügyelet szupranacionális szintre való delegálását jelentette. Az SRM, a BU szintű bankszanalási hatóság, új intézményként lett létrehozva és 2016-ban kezdett működni. A harmadik pillér, az európai betétbiztosítási rendszer még a mai napig állandó politikai viták tárgya, így azt még nem sikerült felállítani³⁵. További fejlemény, hogy maga a bankszabályozás rendszere is sokkal integráltabb lett: számos irányelvet uniós rendelet

35 https://finance.ec.europa.eu/banking/banking-union_en

váltott fel. Az uniós rendeletek közvetlenül hatályosak az EU minden tagállamában anélkül, hogy azokat be kellene emelni a nemzeti joganyagba. Mivel a rendeleteket nem implementálják, azok minden országban pontosan ugyanolyanok.

Az európai banki integráció rövid történetének áttekintése azt mutatja, hogy míg a GFC előtt inkább csak szabályozási és felügyeleti harmonizációról, illetve részleges integrációról beszélhetünk, addig a GFC és az euroövezet országainak államadósság válságaiból adódó tanulságok jelentős lépéseket eredményeztek a mélyebb integráció felé, ami a Bankunió létrehozásában materializálódott. Ez az integráció azonban automatikusan csak a monetáris unió tagállamai esetében valósul meg. A Monetáris Unión kívüli EU tagállamoknak erős fenntartásaik vannak a csatlakozással kapcsolatban (Mérő és Piroska, 2018; Mérő, 2021). Eddig csak azok az országok csatlakoztak önkéntes alapon a BU-hoz, amelyek már döntöttek a Monetáris Unióhoz való csatlakozásról. 2024-ben a 27 uniós tagállamból hat nem BU tag.

A TŐKEPIACOK INTEGRÁCIÓJÁNAK FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE

Az európai tőkepiaci integrációval kapcsolatos első lépések hasonlók voltak a banki integrációs lépésekhez. Az 1980-as években a tőkepiaci harmonizáció fő eszközei a minimum harmonizációs uniós irányelvek voltak. Ezek közül a legfontosabb az 1993-as befektetési szolgáltatási irányelv³⁶ volt, ami meghatározta az értékpapír befektetési szolgáltatások nyújtásának kereteit. A magasabb szintű piaci integráció korai példája az európai befektetési alapok esete volt. Az az európai befektetési alapokra, vagyis az átruházható értékpapírokkal foglalkozó kollektív befektetési vállalkozásokra (Undertakings for Collective Investment in Transferable Securities, UCITS) vonatkozó első uniós irányelvet 1985-ben fogadták el³⁷. Ha egy befektetési alap megfelelt a szabályozási követelményeknek, akkor európai útlevelet kaphatott, és az uniós szabályozás hatálya alá kerülhetett. Később a UCITS irányelvet többször módosították, az alapelve azonban változatlan maradt: jól szabályozott, biztonságos, az EU-n belül akadálymentesen kereskedhető eszközt adni az európai befektetőknek. Jelenleg az EU befektetési alapjai által kezelt eszközöknek (a pénzpiaci alapokat nem számítva) 63 %-a UCITS alapokban van, ami több, mint 12,5 ezer milliárd euró kezelt vagyont jelent (EFAMA, 2023).

Ahogy azt a banki integráció kapcsán bemutattuk, úgy az FSAP, mint a Lámfalussy folyamat elsődlegesen a tőkepiacok integrációját célozta meg, és a

---

36 A Tanács 93/22/EGK irányelve

37 A Tanács 85/611/EGK irányelve

teljes pénzügyi szektor integrációjában hozott előrelépést. A tőkepiacok szabályozási és felügyelési folyamatainak egységesítésére létrehozott második szintű bizottság az ESC (European Securities Committee) a harmadik szintű bizottság pedig a CESR (Committee of European Securities Regulators) volt. A tőkepiacok integráltága a GFC előtt valamivel meghaladta a bankpiacokét: a minimum harmonizációs irányelvek mérsékelt integrációs hatása mellett a UCITS-ok mélyebb integrációt tettek lehetővé a befektetési alapok piaci szegmensén. Hasonlóan a bankpiaci fejleményekhez, a tőkepiacok tekintetében is a GFC, illetve az arra adott válaszreakciók hoztak érdemi változásokat. A korábbi minimum harmonizációs irányelveket itt is sok esetben a minden tagállamban automatikusan kötelező érvényű rendeletek váltották fel, a ESR pedig 2010-től átalakult európai felügyeleti hatósággá ESMA (European Securities and Markets Authority) néven. E mellett a GFC utáni uniós tőkepiaci szabályozás legfontosabb jellemzője az volt, hogy a pénzügyi válságért sokak által felelősként megjelölt – korábban nem szabályozott – területekre is kiterjesztették a szabályozást. A legfontosabb ide tartozó tételek az AFIMID (Alternative Investment Fund Managers Directive³⁸), ami a befektetési alapok szabályozását kiterjesztette a nem UCITS alapokra is, a piaci infrastruktúrák szigorúbb szabályozását célzó EMIR (European Market Infrastructure Regulation³⁹), a hitelminősítők szabályozására vonatkozó rendelet (Credit Rating Agencies Regulation, CRAR⁴⁰), valamint a rövidre eladásról szóló irányelv, a Short Selling Regulation⁴¹ (Moloney 2014).

A GFC-t követő legfontosabb fejlemény az egységes európai tőkepiac megteremtése felé vezető úton az Európai Tőkepiaci Unió (Capital Markets Union, CMU) létrehozására irányuló projekt volt. Az erre irányuló első akciótervet 2015-ben indította el az EU (European Commission, 2015). Ennek időhorizontja a 2019-ig terjedő időszak volt, és bár sikerült ez alatt az idő alatt eredményeket elérni, az EU tőkepiacainak alapvető nemzeti tagoltságát nem sikerült megszüntetni. Ennek megfelelően 2020-ban új akciótervet fogadott el a Bizottság (European Commission, 2020). A korábbi elvek és szükséges lépések megerősítése mellett ennek fő újdonsága a zöld- és digitális finanszírozás szükségességének hangsúlyozása volt. A CMU projekt fő célja a piacok integrációjának támogatása mellett, hogy csökkentse a kontinentális európai pénzügyi rendszer erősen banki-alapú jellegét és növelje a tőkepiacok szerepét a vállalkozások finanszírozásában, különösen pedig a kis- és középvállalkozási szektor finanszírozásában, ezáltal növelve a finanszírozási csatornák diverzifikáltságát és a pénzügyi

---

38 2011/61/EU irányelv

39 648/2012/EU rendelet

40 1060/2009/EK rendelet

41 236/2012/EU rendelet

szektor stabilitását. A CMU projekt több szempontból is eltér a BU projektől. Először is, a CMU az egész EU-ra kiterjed, nemcsak a Monetáris Unió tagállamaira. Másodszor, nem a tőkepiaci szereplők egységes, egy intézményen keresztül történő felügyeletét, vagy a tőkepiaci szereplők szanalási mechanizmusának egységesítését tűzte ki célul, hanem maguknak az európai tőkepiacoknak az egységesítését. Harmadszor, a projekt motivációja a piacok hatékonyságának növelése, és ezáltal az EU versenyképességének javítása, kevésbé a pénzügyi stabilitás erősítése. Mivel a CMU projekt szinte valamennyi eszköze a piaci alapú finanszírozás térnyerését segíti elő, jellemzően olyan eszközöket fejleszt, amelyek egyidejűleg az árnyékbankrendszer eszköztárába is tartoznak, vagyis hozzájárul az árnyékbankrendszer növekedéséhez (Braun, Gabor és Hübner, 2018; Pires, 2019). Ennek megfelelően az EU számára kiemelkedően fontos, hogy az árnyékbankrendszer intézményeit és eszköztárát sikerüljön biztonságos és stabil tőkepiaci finanszírozássá átalakítani, hiszen ennek hiányában a CMU projekt fejlesztései csak a pénzügyi piacok instabilitásához járulnának hozzá. Ennek az ellentmondásnak az áthidalása iránti igény vezetett számos – az árnyékbanki tevékenységre vonatkozó – uniós szintű szabályozás elfogadására. Ide sorolhatjuk a pénzügyi alapok, a fedezett kötvények, az eszközfedezetű értékpapírok és az értékpapírosítás szabályozását vagy újra szabályozását. A pénzügyi piacok integrációja szempontjából a CMU projekt egy speciális ellentmondása, hogy miközben az EU tőkepiacainak fokozottabb integrációját célozza, erősen kedvez a fejlettebb tőkepiacokkal rendelkező országoknak. Ennek az az oka, hogy azok az összetettebb és kifinomultabb pénz-, és tőkepiaci eszközök, amelyek használatát a CMU szorgalmazza, szinte teljesen hiányoznak a legkevésbé fejlett piacokkal rendelkező tagállamok, különösen a kelet-közép-európai tagállamok piacairól (Piroska és Epstein, 2023).

KÖVETKEZTETÉSEK

A tanulmányban az EU pénzügyi piaci integrációjának eddigi fejlődéstörténetét tekintettük át, intézményi megközelítésben, a bankrendszer, valamint a pénz, és tőkepiacok integrációjának szempontjából. Az EU intézményfejlődésének történetét végig kísérik a pénzügyi piacok integrációja magasabb szintjének elérésére irányuló törekvések. A törekvések sikere nagyban hozzájárulhat az EU pénzügyi piacainak versenyképesebbé válásához, míg azok kudarca versenyképesség hátrányt jelenthet a tagállamok számára.

A bankpiaci integráció fejlődése arra mutat rá, hogy bár látszólag komoly elkötelezettséget mutatott az EU a bankpiac integráltságának kiterjesztésére,

egészen a 2008-as globális pénzügyi válságig, majd az azt követő euróvezeti szuverén válságokig csak viszonylag szerényebb eredményeket sikerült elérni. A válságok azonban nagyon intenzíven világítottak rá arra, hogy a bankok egységes szabályozása, felügyelete és válságkezelése nemcsak az EU bankjainak versenyképessége, hanem az európai pénzügyi stabilitás szempontjából is kiemelkedő fontosságú. Ez a felismerés adta meg a lökést egyrészt a szabályozás eszközeinek az irányelvek felől a rendeletek irányába való átstrukturálásához, másrészt az Európai Bankunió létrehozásához és az európai pénzügyi felügyeleti hatóságok létrehozásához. A Bankunió ugyanakkor egyszerre integráció erősítő és gyengítő intézmény is az Unión belül, hiszen míg tagjai között nagyon nagymértékben erősíti az integrációt, addig tartós szakadékokat is teremt a BU tag és nem BU tag EU tagállamok banki integrációja tekintetében.

A pénz- és tőkepiaci integráció kiépítése eleinte egyszerűbbnek és gyorsabbnak tűnt a bankpiacinál. A UCITS-ok megjelenése, valamint a tőkepiaci integráció felől kiinduló integrációs törekvések (az FSAP és a Lámfalussy Bizottság) egyaránt ebbe az irányba mutattak. A UCITS-ok ráadásul egy olyan szegmensben – a kisbefektetők piacán – hoztak egységesedést, ami a banki terület legkevésbé integrált szegmensét jelentette. A ténylegesen elért eredmények azonban a banki szegmenshez hasonlóan a GFC-ig igen korlátozottak voltak. A 2010-es években a pénz-, és tőkepiacok területén is teret nyert az integrációt jobban támogató rendeletekkel való szabályozás, hatósági szintre emelkedett a korábbi felügyeleti harmonizációs bizottság. Ugyanakkor a meghirdetett Tőkepiaci Unió terén jóval kisebb előrehaladást sikerült elérni, mint a Bankunió kapcsán. Bár a piacok számos részterülete került átfogó újra szabályozásra a CMU projekt kapcsán, a piac egységesedése még várat magára. A BU-hoz hasonlóan CMU is egyszerre integráció erősítő és gyengítő intézmény, csak itt a választóvonalat nem a tagság léte jelenti, hanem a tőkepiacok fejlettsége.

Összességben elmondható, hogy az EU célkitűzései között annak megalakulása óta fontos szerepe volt a pénzügyi piacok integrációjának, ugyanakkor igazi mély változásokat ezen a téren csak a 2010-es évek hoztak. A változások mélyrehatóbbak voltak a bankpiacokon mint a pénz-, és tőkepiacokon, amennyiben ezidáig a Bankunió terén nagyobb előrehaladást sikerült elérni, mint a Tőkepiaci Unió terén. Mindkét intézményre igaz azonban, hogy míg összességében erősíti, addig néhány ország esetében gyengíti az integrációt.

HIVATKOZÁSOK

- Baele, L., Ferrando, A., Hördahl, P., Krylova, E., & Monnet, C. (2004). Measuring Financial Integration in the Euro Area. ECB Occasional Paper Series, 14.
- Baker, A. (2013). The new political economy of the macroprudential ideational shift. *New Political Economy*, 18(1), 112-139. <https://doi.org/10.1080/13563467.2012.662952>
- Borio, C. (2011). Implementing a macroprudential framework: blending boldness and Realism. *Capitalism and Society* 6(1), <https://doi.org/10.2202/1932-0213.1083>
- Braun, B., Gabor, D., & Hübner, M. (2018). Governing through financial markets: Towards a critical political economy of Capital Markets Union. *Competition & Change*, 22(2) 101-116. <https://doi.org/10.1177%2F1024529418759476>
- Committee of Wise Man (2001) Final report of the Committee of Wise Men on the regulation of European securities markets. https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/2015/11/lamfalussy_report.pdf
- EFAMA (2023) .Trends in the European Investment Fund Industry in the Third Quarter of 2023. EFAMA - Quarterly Statistical Release <https://www.alfi.lu/alfi/media/statistics/europe/quarterly-statistical-release-q3-2023.pdf>
- European Commission (2015). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Action Plan on building a Capital Markets Union. European Commission, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015DC0468&from=EN>
- European Commission (2020). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, A Capital Markets Union for people and business -new action plan. European Commission, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:61042990-fe46-11ea-b44f-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF
- de Larosière, J. (2009, February 25). The high level working group on Financial Supervision in the EU. Report, https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication14527_en.pdf
- Lastra, R. (2003). The governance structure for financial regulation and supervision in Europe. *Columbia Journal of European Law*. 10, 49-68.
- Mérő, K. (2017). The emergence of macroprudential bank regulation: a review. *Acta Oeconomica*, 67(3), 289-309. <https://doi.org/10.1556/032.2017.67.3.1>
- Mérő, K. (2021). The Banking Union and the Central and Eastern European Countries. In: Arató, K., Koller, B & Pelle, A (Eds) *The Political Economy of*

- the Eurozone in Central and Eastern Europe: Why in, Why out? London, UK and New York, USA: Routledge, (pp. 116-134).
- Mérő, K. & Piroska, D. (2018). Rethinking the allocation of macroprudential mandates within the Banking Union - a perspective from east of the BU. *Journal of Economic Policy Reform*. 21(3), 240-256. <https://doi.org/10.1080/17487870.2017.1400435>
- Moloney, N. (2014) *EU Securities and Financial Markets Regulation*. Third edition, Oxford, UK: Oxford University Press
- Montanaro, E. (2016). The process towards centralization of European financial supervisory architecture: the case of the Banking Union. *PSL Quarterly Review*, 69 (277) 135-172. https://doi.org/10.13133/2037-3643_69.277_2
- Pires, F. (2019). Non-banks in the EU: ensuring smooth transition to Capital Markets Union. *SUERF Policy Note*, Issue, 103, https://www.suerf.org/docx/f_8f4d94fa779cb6b74225a9e26c700a39_8061_suerf.pdf
- Piroska, D., & Epstein, R. (2023). Stalled by design: New paradoxes in the European Union's single financial market. *Journal of European Integration*, 45(1) 181-201. <https://doi.org/10.1080/07036337.2022.2154344>

AZ EXPORTTEVÉKENYSÉG VÁLTOZÁSA MAGYAR KIS- ÉS KÖZEPES VÁLLALKOZÁSOK KÖRÉBEN

Szennay Áron⁴², Csákné Filep Judit⁴³

DOI: [10.29180/978-615-6886-01-9_10](https://doi.org/10.29180/978-615-6886-01-9_10)

ABSZTRAKT

A tanulmány a magyar mikro-, kis- és középvállalkozások exporttevékenységét vizsgálja a Budapesti Gazdasági Egyetem által 2017-ben, 2020-ban, illetve 2022-ben végzett, 3-99 főt és 50 millió forint árbevételt elérő vállalkozások körére reprezentatív felmérése (n=500) alapján. Eredményeink kvantitatív módszertant, így elsősorban leíró statisztikákat, illetve korrelációs elemzéseken alapulnak. Az eredmények rávilágítanak, hogy a vizsgált cégek fő export piacai Németország, Ausztria, Románia és Szlovákia. A magyar mikro-, kis- és középvállalkozások a visegrádi országokban tapasztaltnál hasonlóan alacsony arányban lépnek a külföldre. A nemzetközi szintű értékesítés pozitív kapcsolatban áll a cégmérettel, az ágazattal és a tudatos, hosszú távú, konzervatív fejlesztések melletti elkötelezettséggel. A jövőben a téma mélyebb vizsgálatát, a jó gyakorlatok feltárását az export piacokon sikeres cégek történeteinek kvalitatív elemzése segítheti.

Kulcsszavak: mikro-, kis-, és középvállalkozások; nemzetköziesedés

BEVEZETÉS ÉS SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Az Európai Unió gazdaságának gerincét az mikro-, kis- és középvállalkozások (mkkv-k) alkotják, hisz 2021-ben ezen vállalkozások alkalmazták a foglalkoztatottak közel kétharmadát és termelték a hozzáadott érték felét (Eurostat, 2023) the EU had 31 million enterprises, employing 156 million persons. Of that total, 98% (30.3 million). Az mkkv kutatása során érdemes előbb definiálni a vizsgált sokaságot. Magyarország esetén a Kis- és Középvállalkozásokról, Fejlődésük Tá-

---

42 Szennay Áron, Budapesti Gazdasági Egyetem, Budapest LAB Vállalkozásfejlesztési Iroda, e-mail: szennay.aron@uni-bge.hu

43 Csákné Filep Judit, Budapesti Gazdasági Egyetem, Budapest LAB Vállalkozásfejlesztési Iroda, e-mail: csaknefilep.judit@uni-bge.hu

mogatásáról szóló 2004. évi XXXIV. tv. (továbbiakban: kkv törvény), illetve az annak alapjául szolgáló 2003. május 6-i 2003/361/EK bizottsági ajánlás (Európai Bizottság, 2003) az alábbi, méretre vonatkozó feltételek teljesülése esetén tekintünk egy vállalkozást mkkv-k körébe tartozónak (1. táblázat). További feltétel, hogy sem államnak, sem önkormányzatnak, sem pedig nagyvállalatnak nem lehet a vállalkozásban 25%-nál nagyobb részesedése.

1. táblázat: Az mkkv-k meghatározásakor alkalmazott kritériumok

	átlagos állományi létszám (fő)		árbevétel		mérlegfőösszeg
mikrovállalkozás	max 9. fő		max. 2 millió euró		max. 2 millió euró
kisvállalkozás	10-49 fő	ÉS	2-10 millió euró	VAGY	2-10 millió euró
középvállalkozás	50-249 fő		10-50 millió euró		10-43 millió euró

Forrás: Kis- és Középvállalkozásokról, Fejlődésük Támogatásáról szóló 2004. évi XXXIV. tv. alapján saját szerkesztés

Az mkkv szektor azonban meglehetősen heterogén, szinte lehetetlen a vállalkozások mindegyikére igaz, általános megállapításokat tenni (Szerb et al., 2021). Ugyan az mkkv-k termelékenysége, innovációs kapacitása akár lényegesen is elmaradhat a nagyobb szervezetektől, a kisebb szervezetek alkalmasak új megoldások piaci bevezetésére, niche piacok feltárására, emellett működésük gyorsabban és rugalmasabban követi le a környezet változásait. Ennek megfelelően a szakpolitika különös figyelmet fordít az mkkv versenyképességének fejlesztésére.

A nemzetközileg is sikeres, versenyképes mkkv-k jelentős mértékben járulhatnak hozzá egy nemzetgazdaság fejlődéséhez. Ugyan a téma a nemzetközi irodalomban kutatottnak tekinthető, a feltörekvő és a tranzíciós országok esetén a speciális jellemzőik következtében további kutatásra van szükség (Perényi & Losoncz, 2018). Jó példa erre, hogy ezen országok rendszerint tőkeszegények, így az mkkv-k nemzetköziesedésének egy lehetséges útját a globális értéklánchoz való csatlakozás jelentheti (Nagy, 2020).

A magyar piac korlátozott nagysága miatt az mkkv szektor cégeinek növekedésében, fejlődésében jelentős szerepe van a nemzetköziesedésének. A vállalkozások nemzetköziesedése többlépcsős, összetett folyamat, amely kezdeti fázisának tekinthető a cégek export és import tevékenysége (Duelfer–Joestingmeier, 2011). Az export/import tevékenységen túl a külpiacokon való megjelenés formái a licenc-franchise, kereskedelmi képviselő, vegyesvállalat és a teljes tulajdonú cég (Blahó et al., 2021). A mkkv-k esetében a nemzetközi jelenlét vizsgálata szempontjából a külpiaci műveletek legalapvetőbb formája, az export tevékenység vizsgálata indokolt. Máté és szerzőtársai (2016) kutatásuk során arra jutottak, hogy az általuk leginkább sikeresnek ítélt magyar mkkv-k mindegyike folytat export tevékenységet. Dobos (2024) tanulmányában részletesen érvel a vállalati teljesítmény és az export aktivitás közötti pozitív kapcsolat mellett. Habár a kutatások többsége egyértelmű kapcsolatot tár fel a céges innovációs teljesítmény és a külpiacokon való megjelenés között, Czakó és szerzőtársai (2016) magyar mintán végzett kutatásuk során arra jutottak, ugyan a jelentős exporttevékenységet végző cégek teljesítménye kiemelkedő, más vállalatok hazai piacon is képesek voltak hasonló eredmények elérésére, amihez nem volt szükségük nemzetközi piacra lépésre. Hazai kontextusban hasonló eredményekre jutottak Molnár és szerzőtársai (2023), akik a jövedelmezőség és az exportértékesítés között nem találtak statisztikailag szignifikáns kapcsolatot.

A magyar kkv szektor exporttevékenységében Szoboszlai és Várnai (2023) jelentős tartalékokat sejtene. Az Eurostat adatai alapján végzett számításaik szerint a magyar mkkv-k mindössze 5,2%-a exportál. A visegrádi országok között ennél alacsonyabb arány Csehországban tapasztalható (1,3%), a Szlovákiára jellemző érték a hazaihoz hasonló (5,7%), míg Lengyelországban 6,1% a külpiacra értékesítő mkkv-k aránya. Az eredmények összecsengenek a Hétfa kutatóintézet munkatársainak eredményeivel, akik rávilágítottak, hogy a nemzetközi kereskedelembe való bekapcsolódást meghatározó tényezők a korábbi exporttapasztalat, a foglalkoztatottak száma és a termelékenység (Herczeg et al., 2020).

Az mkkv szektor számára ugyanakkor a 2020-as évtized első éveit meglehetősen turbulens időszaknak bizonyult, ami egyszerre jelent lehetőséget és kihívást a nemzetköziesedés tekintetében. A COVID pandémia egyrészt az árbevétel és a kereslet csökkenésével járt, amely likviditási problémákat okozott (Hegedűs, 2020), másrészt az ellátási láncok megszakadását okozta. Emellett a kitört ukrán-orosz háború szintén a nemzetközi kapcsolatok átalakulásával járt (pl Csákné Filep et al., 2023).

A kutatási eredmények rávilágítanak, hogy a magyar mkkv szektor nemzetközi jelenléte alacsony, ugyanakkor korlátozott a tudásunk arra vonatkozóan, milyen jellemzőik vannak a külpiacokon aktív magyar kkv-knak. Tanulmá-

nyunkban arra teszünk kísérletet, hogy a Budapesti Gazdasági Egyetem által 2017-ben, 2020-ban, illetve 2022-ben a magyar mkkv-k körében végzett felmérésének adatai alapján becslést adjunk a külpiacokon aktív cégek arányáról, feltárjuk a legkedveltebb exportpiacokat és áttekintést adjunk az exporttevékenységgel kapcsolatot mutató tényezőkről.

MÓDSZERTAN

Eredményeink a Budapesti Gazdasági Egyetem (BGE) által 2017-ben, 2020-ban, illetve 2022-ben végzett, a legalább 3 főt és 50 millió forintot elérő mkkv-k körére reprezentatív lekérdezésein alapulnak. A lekérdezés valamennyi esetben kvótás mintavétellel, telefonos lekérdezéssel történt (2. táblázat). A kutatás során kvantitatív módszereket alkalmaztunk, ahol az exportáló vállalkozások arányát és célországait leíró statisztikai eszközökkel határoztuk meg, míg az exporttevékenységet befolyásoló tényezők feltárása során Pearson-féle korrelációs elemzést végeztünk.

2. táblázat: A vizsgálatban felhasznált minta főbb jellemzői

	2017	2020	2022
minta nagysága (n)	382	501	506
alapsokaság (N)	50 604	≈ 50 000	129 127
megkérdezés típusa	telefonos lekérdezés		
mintavétel technikája	kvótás mintavétel		
lekérdezés ideje	2017. 07. 19. – 2017. 08. 09.	2020. 05. 13. – 2020. 05. 26.	2022. 05. 16 – 2022. 05. 30.

Forrás: a BGE mkkv lekérdezései alapján saját szerkesztés

EREDMÉNYEK

Eredményeink alapján 2017 és 2022 között folyamatosan csökkent az exportáló vállalkozások aránya: míg 2017-ben 33,25 százalékának volt exporttevékenysége, ez az érték 2020-ra csak 14,92, 2022-re pedig 9,70 százalékra csökkent (3.

táblázat). A nagyobb vállalkozások valamennyi évben rendre nagyobb arányban exportálnak. Ez alól ugyan kivétel 2017-ben a közepes vállalkozások almintája, amelyben az exportáló vállalkozások aránya kis mértékben elmarad a 20-49 fősekhez képest, de ezt okozhatja a középvállalkozások mintában betöltött csekély száma is.

3. táblázat: Exportáló vállalkozások aránya vállalatméret szerint 2017-ben, 2020-ban és 2022-ben

	2017	2020	2022
Mikro (3-9 fő)	27,94%	12,24%	5,14%
10-19 fő	32,32%	14,78%	15,56%
20-49 fő	49,12%	20,63%	20,37%
közepes*	45,83%	37,50%	28,00%
teljes minta	33,33%	15,05%	9,70%

* a közepes vállalkozások mintája rendszerint rendkívül alacsony elemszámot tartalmaz

Forrás: a BGE mkkv lekérdezései alapján saját szerkesztés

Az exportáló cégek arányát érdemes összevetni Szerb és szerzőtársai (2021) 2017-es adatsorával. A szerzők által idézett, nagymintás kutatásban a mikrovállalkozások lényegesen kisebb aránya (4,7%) végez exporttevékenységet, a 10-19 fős cégek csaknem fele (46,9%), a 20-49 fősek közel harmada (30,5%), a közepes vállalkozásoknak pedig negyede (25,5%) értékesít külföldre. Ez alapján a BGE mintájában szereplő export gyakoriságok lényegesen eltérnek. A mikrovállalkozások esetén ezt ugyanakkor magyarázhatja, hogy a BGE kutatásában csak a 3 fős vagy annál nagyobb vállalkozásokat kérdezték meg.

Az exportpiacok stabilnak tekinthetők a vizsgált időszakban (4. táblázat). Az mkkv-k elsősorban Németország, Ausztria, Románia és Szlovákia felé értékesítettek termékeket, illetve szolgáltatásokat. Ugyan jelentős export irányul a Visegrádi csoporton belül Csehország és Lengyelország felé is, a lemaradást 2020 és 2022-ben egyaránt sokkal inkább az exportáló vállalkozások arányának csökkenése oldotta, mintsem a két országba irányuló intenzívebb export. Érdemes kiemelni, hogy a minta alapján a többi szomszédos ország, így Szlovénia, Horvátország, Szerbia, valamint Ukrajna sem tekinthető kiemelten fontos export célországnak a hazai mkkv-k számára.

4. táblázat: Adott országba exportáló vállalkozások aránya 2017-ben, 2020-ban és 2022-ben

	2017	2020	2022
Németország	9,9%	4,3%	4,7%
Ausztria	6,8%	4,8%	4,6%
Románia	9,4%	5,3%	3,3%
Szlovákia	9,4%	4,1%	3,1%
Csehország	2,9%	2,0%	2,9%
Lengyelország	3,4%	2,7%	2,9%
Olaszország	2,3%	3,0%	1,6%
Egyéb ország		3,1%	1,6%
Egyesült Királyság	0,5%	1,6%	1,1%
Franciaország	2,6%	1,9%	0,8%
Hollandia	1,6%	1,0%	0,8%

* Egy vállalkozás több országba is exportálhat, így az értékek oszloponként nem összegezhetőek

Forrás: a BGE mkkv lekérdezései alapján saját szerkesztés

Mivel a vizsgált változók egyike sem folytonos, így az exporttevékenységgel való összefüggést Kendall-féle tau-b mutatóval elemeztük. Eredményeink alapján hat változó áll szignifikáns korrelációs kapcsolatban az export tevékenység meglétével mindkét vizsgált évben (5. táblázat).

A szignifikáns korrelációs kapcsolatot mutató változók három csoportba oszthatók. Az egyik csoport a vállalkozás méretét mutatja, mint az (1) előző évi árbevétel és az (2) alkalmazottak száma. Ez utóbbi változó tekintetében a lekérdezés kétféle csoportosítást alkalmazott, de a korreláció szignifikanciáját ez nem befolyásolja. Második csoportként az ágazat szintén korrelál az export tevékenységgel, de e tekintetben a p értéke csak 0,05-os érték mellett szignifikáns. A harmadik csoport a vállalkozás termékének, folyamatainak folyamatos fejlesztését vizsgálja két időtávon, jelenleg, illetve a válaszadó megítélése szerint 5 év múlva. E tekintetben szintén szignifikáns kapcsolat tárható fel a mérethez hasonlóan 1%-os szignifikanciaszint mellett. (Az innovációs és export tevékenység közötti kapcsolatot Csákné Filep és szerzőtársai (2023) elemezték.) Az eredmény arra utal, hogy a tudatosan és konzisztensen, hosszú távon is fejlesztéseket végrehajtó vállalkozások inkább exportálnak.

5. táblázat: Az exporttevékenység és egyes magyarázó változók közötti korreláció

	2020	2022
A vállalkozás foglalkozik saját termékeinek, folyamatainak folyamatos fejlesztésével. / Jelenlegi helyzetben	-,110**	-,152**
A vállalkozás foglalkozik saját termékeinek, folyamatainak folyamatos fejlesztésével. / Öt év múlva	-,079*	-,139**
Ha a vállalkozásomnak szüksége lenne rá, elérhető lennének finanszírozási források, hitelek, tőke jellegű befektetések. / Jelenlegi helyzetben	-0,022	-,093*
Vállalkozásom működését, folyamatait a felelős működés és a környezeti fenntarthatóság jegyében alakítjuk. / Öt év múlva	-0,011	-,105**
A vállalkozásom használja a digitalizáció nyújtotta üzleti lehetőségeket. / Öt év múlva	-0,028	-,087*
A jelenlegi szabályozási környezet segíti a vállalkozás sikeres működését. / Jelenlegi helyzetben	-0,034	-,120**
A jelenlegi szabályozási környezet segíti a vállalkozás sikeres működését. / Öt év múlva	-0,014	-,129**
És mit gondol, melyik állítás írja le legjobban a vállalkozás következő 5 éven belüli helyzetét?	-0,037	,092*
Előző évi árbevétel	-,164**	-,219**
Hány alkalmazott dolgozik jelenleg az Önök vállalatánál?	-,119**	-,210**
Alkalmazottak száma	-,119**	-,209**
Ágazat	,097*	,090*

Forrás: a BGE mkkv lekérdezései alapján saját szerkesztés

DISZKUSSZIÓ ÉS ÖSSZEFOGLALÁS

A magyar kkv-k nemzetköziesedése nemzetgazdasági szinten figyelmet érdemlő témakör, hiszen a cégek exporttevékenysége kirívóan alacsony, amelynek fejlesztésével növelhető lenne a kkv-k gazdasági fejlődéshez való hozzájárulása. Eredményeinek megerősítették a vállalatméret és az külpiazi aktivitás közötti pozitív kapcsolatot. Ezt a korrelációs számítás eredményein túl alátámasztja, hogy az általunk vizsgált 3-99 főt foglalkoztató vállalkozások körében - ahol nem szerepelnek a legkisebb vállalkozások - magasabb az exportáló cégek ará-

nya, mint azon felmérésekben, amelyek a teljes vállalati körre kiterjednek (Szerb et al., 2021; Szoboszlai-Várnai, 2023). Az eredmények alapján az sejthető, hogy egy bizonyos méretkategória alatt a magyar vállalkozások egyáltalán nem értékesítenek külföldi piacokra.

Eredményeink alapján a cégméreten túl az ágazat és a tudatos, hosszú távú, konzekvens fejlesztések melletti elkötelezettség befolyásolja a vállalkozások export tevékenységét. A bemutatott kutatás limitációja, hogy az eredmények nem a teljes magyar vállalkozási szektorra érvényesek, hanem csupán a 3-99 főt foglalkoztató méretkategóriába tartozó cégekre. A téma jövőbeli kutatása során perspektivikus irányvonal lehet az adatok komplexebb statisztikai módszerekkel történő elemzése, illetve további változók bevonása a vizsgálatokba. Szintén izgalmas kutatási szálként merül fel az exportáló vállalkozások sajátos jellemzőinek feltárása, a cégek külföldi piacra lépéséről szóló egyedi történeteinek kvalitatív elemzése, ezzel azonosítva lehetséges jó gyakorlatokat és feltárva potenciális nemzetköziesedési ösztönzőket.

FINANSZÍROZÁS

A TKP2021-NKTA-44 számú projekt az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a Tématerületi Kiválósági Program 2021 (TKP2021-NKTA) pályázati program finanszírozásában valósult meg.

IRODALOMJEGYZÉK

2004. Évi XXXIV. Törvény a Kis- És Középvállalkozásokról, Fejlődésük Támogatásáról.

Blahó, A., Czakó, E., & Poór, J. (2021). Nemzetköziesedés—A globalizáció folyamata. In A. Blahó, E. Czakó, & J. Poór (Eds.), *Nemzetközi menedzsment* (2., BŐVÍTETT KIADÁS). Akadémiai Kiadó. ISBN 978-963-059-754-8

Commission Recommendation of 6 May 2003 Concerning the Definition of Micro, Small and Medium-Sized Enterprises (Text with EEA Relevance) (Notified under Document Number C(2003) 1422), Pub. L. No. 2003/361/EC (2003). <http://data.europa.eu/eli/reco/2003/361/oj/eng>

Csákné Filep, J., Radácsi, L., & Szennay, Á. (2023). Comparing the Innovation and Export Performance of Hungarian Family and Non-Family Enterprises: Experiences Drawn from Empirical Surveys. *Administrative Sciences*, 13(6), Article 6. <https://doi.org/10.3390/admsci13060146>

- Csákné Filep, J., Szennay, Á., & Radácsi, L. (2023). Examining Success Factors of Hungarian SMEs During Multiple Crises. In Z. Nedelko & R. Korez Vide (Eds.), *Conference Proceedings of the 7th FEB International Scientific Conference: Strengthening Resilience by Sustainable Economy and Business—Towards the SDGs* (pp. 163–170). University of Maribor, University Press. <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/778>
- Czakó, E., Juhász, P., & Reszegi, L. (2016). Versenyképesség és export – vállalati szintű kvalitatív és kvantitatív kutatási eredmények összevetése. *Vezetéstudomány - Budapest Management Review*, 47(8), Article 8. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2016.08.01>
- Dobos, A. (2024). Innováció a vállalati teljesítmény, versenyképesség és export tükrében. *Vezetéstudomány - Budapest Management Review*, 55(4), Article 4. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2024.04.04>
- Eurostat. (2023, November 9). 2021: EU micro & small businesses employed 75.8 million. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20231109-2> hozzáférés dátuma: 2024.07.08
- Hegedűs, S. (2020). A COVID-19 pandémia gazdasági hatásainak értékelése és elemzési lehetőségei vállalati teljesítménymutatók útján. In Csiszárík-Kocsir & M. Garai-Fodor (Eds.), *Vállalkozásfejlesztés a XXI. században X./2. : A környezeti változások és az új kihívások hatásai a szervezetek működésére* (pp. 61–69). Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar. https://old2.kgk.uni-obuda.hu/sites/default/files/VF2020/vf2020-2/69_vf2020-2_VF_kotet_II_2020.pdf
- Herczeg B., Szabó T., & Bördös K. (2020). Az exportpiacra lépés és az exportvolumen nagyságát befolyásoló tényezők vizsgálata mikroszimuláció modellben. Hétfa Kutatóintézet és Elemző Központ.
- Máté, Z., Pólya, É., & Szűcs, R. S. (2016). A siker kulcsa az export? In B. Gyenge, T. Kozma, & R. Tóth (Eds.), *Folyamatmenedzsment kihívásai: Versenyképességi tényezők a 21. Században* (pp. 163–176). PerfActa. <https://doi.org/10.21407/folymen.2016.04>
- Molnár, D., Csonka, A., & Bareith, T. (2023). Az exportképesség és jövedelmezőség kapcsolata a dél-dunántúli feldolgozó szektorban 2014 és 2019 között. *Köz-Gazdaság - Review of Economic Theory and Policy*, 18(1), Article 1. <https://doi.org/10.14267/RETP2023.01.03>
- Nagy, G. (2020). *Fogalmi és szemléleti keretek és a kutatási téma lehatárolása: Vol. A kis-és középvállalkozások nemzetköziesedésének néhány kérdése Magyarországon* (M. Losoncz & G. Nagy, Eds.). Budapesti Gazdasági Egyetem. ISBN 978-615-5607-89-9

- Perényi, Á., & Losoncz, M. (2018). A Systematic Review of International Entrepreneurship Special Issue Articles. *Sustainability*, 10(10), 3476. <https://doi.org/10.3390/su10103476>
- Szerb, L., Márkus, G., & Csapi, V. (2021). Kis- és középvállalatok nemzetközi környezetben – hazai és külföldi tapasztalatok. In A. Blahó, E. Czakó, & J. Poór (Eds.), *Nemzetközi menedzsment* (2., BŐVÍTETT KIADÁS). Akadémiai Kiadó. ISBN 978-963-059-754-8
- Szoboszlai M., & Várnai T. (2023, September 21). Óriási tartalék rejlik a magyar kkv-k exportjában. *Világgazdaság*. <https://www.vg.hu/mnb-blog/2023/09/oriasi-tartalek-rejlik-a-magyar-kkv-k-exportjaban>

KULCS LETT A NULLA, AVAGY AZ ÚJ KEDVEZMÉNYES ÁLTALÁNOS FORGALMI ADÓKULCS HASZNÁLATA AZ UNIÓ TAGÁLLAMAIBAN

*Tóth Orsolya Éva*⁴⁴

DOI: [10.29180/978-615-6886-01-9_11](https://doi.org/10.29180/978-615-6886-01-9_11)

ABSZTRAKT

2022. április 5-én az Európai Unió hivatalosan is elfogadta a 2006/112/EK a közös hozzáadottértékadó-rendszerről szóló uniós irányelv módosításait, amely szélesebb körű jogokat biztosít a tagállamoknak a kedvezményes általános forgalmi adókulcsok alkalmazására. Ezen módosítások lehetővé teszik, hogy a tagállamok új, 5% alatti adókulcsot vezessenek be az irányelv III. mellékletében felsorolt termék- és szolgáltatáskategóriából legfeljebb 7 termék- és szolgáltatáskategória esetében. Hazánk 2024. január 1-jétől vezette be a 0%-os adókulcsot a 4902 vámtarifaszám alá sorolt, hetenként legalább négyszer megjelenő kiadványnak minősülő napilapokra. Jelen tanulmány azt elemzi, hogy az Unió tagállamai mely termék- és szolgáltatáskategóriák esetében döntöttek a kedvezményes, nulla százalékos adókulcs bevezetéséről. A kutatás során az Európai Bizottság által működtetett „Taxes in Europe Database v4” adatbázisából, valamint másodlagos forrásokból származó adatok felhasználásával indikátor mátrix és scatter plotok segítségével történt meg a kapott adatok elemzése. Az eredmények rámutatnak arra, hogy a tagállamok többsége nem, vagy csak alig alkalmazza a nulla százalékos adókulcsot az új szuperkedvezményes kategóriák keretében.

Kulcsszavak: általános forgalmi adó, EU-irányelv, nulla százalékos adókulcs, adópolitika

BEVEZETÉS

Az eredetileg Franciaországban bevezetett, a közvetett adók körébe sorolt általános forgalmi adó intézménye ma már a világ számos országában jelen van. Az Európai Unió (EU) tagállamaiban a harmonizált szabályoknak megfelelően

---

⁴⁴ Tóth Orsolya Éva, Mesteroktató, Budapesti Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Kar, Pénzügy Tanszék, e-mail: toth.orsolya@uni-bge.hu

alkalmazzák ezt az adónemet, amelynek bevezetése még az 1960-as évekre vezethető vissza. Ekkoriban került bevezetésre az Európai Gazdasági Közösség országaiiban a több fázisú hozzáadottérték-adó. (Király, 2019)

Napjainkban az általános forgalmi adó jelentős bevételi forrást jelent az államoknak. Az Eurostat (n.d.) adatai alapján az Európai Unió tagállamaiban az általános forgalmi adó jellegű bevételek a GDP (Bruttó Hazai Termék, Gross Domestic Product) 7,5 százalékát biztosították 2022-ben. Magyarország esetében ez az arány 10,1 százalék, amely jelentősen magasabb, mint az Unió átlaga.

Fontos kiemelni, hogy az általános forgalmi adó további adóterhet ró a magánszemélyekre, akik nettó keresetüket fogyasztásra fordítják, azaz rontja a vásárlóerejüket. A Tax Foundation (n.d.) bemutatja, hogy az OECD (Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet, The Organization for Economic Cooperation and Development) számításai alapján egy átlagos fizetéssel rendelkező, egyedülálló, gyermektelen adózó átlagos bért terhető adóterhe 34,8 százalék 2023-ban. Az általános forgalmi adók és a fogyasztási adók figyelembevétele után ez az adóteher 40,1 százalékra nő. Az Európai Unió tagállamai által bevezetett adókulcsok szerkezete és annak elemzése, a szabályozó környezet vizsgálata számos fontos információt szolgáltat a tagállamok adópolitikájáról. A részletes elemzés lehetővé teszi, az országok által alkalmazott különböző adózási stratégiák hatékonyságának vizsgálatát, valamint annak feltárását, hogy ezen döntések hogyan befolyásolják a gazdaság egészét.

Jelen cikk célja az alábbi kutatási kérdések vizsgálata:

1. Mely EU tagállamok és hány kategóriában alkalmaznak nulla százalékos kedvezményes általános forgalmi adókulcsot a 2024. január 1-jei állapot szerint?
2. Hogyan viszonyul az EU tagállamok nulla százalékkal érintett kategóriáinak száma és az általános forgalmi adókulcs mértéke?
3. Mely kategóriák voltak a legnépszerűbbek a tagállamok körében a 2024. január 1-jei állapot alapján?
4. Hogyan viszonyul a tagállamok által alkalmazott kategóriák száma a közvetett adók GDP-n belül betöltött szerepéhez?

A cikk a következőképpen épül fel: A bevezető részben az általános forgalmi adó jelentőségének rövid ismertetésén túl a kutatási kérdések kerülnek bemutatásra. Ezt követi a szakirodalmi háttér keretében az alkalmazható kulcsok rendszerének részletes ismertetése. A kutatás módszertana kerül bemutatásra a tanulmány harmadik részében, amelyet a kutatási eredmények részletezése és ismertetése követ. A tanulmányt a következtetések, a kutatás korlátai és a jövőbeni egyéb kutatási lehetőségek összefoglalása zárja.

SZAKIRODALMI HÁTTÉR

A tagállamok által alkalmazott adókulcsok

A módosítást megelőzően a Tanács 2006/112/EK irányelve a közös hozzáadottértékadó-rendszerről (továbbiakban: HÉA irányelv) alapján a tagállamok részére kötelező volt egy úgynevezett általános adómérték alkalmazása, amely nem lehet 15 százaléknál alacsonyabb. Ezen felül a tagállamoknak lehetőségük volt maximum két kedvezményes adómérték alkalmazására, amelyek nem lehettek 5 százaléknál alacsonyabbak. A kedvezményes adómértéket érintő termékek és szolgáltatások körét a HÉA irányelv III. mellékletében felsoroltak közül választhatták ki a tagállamok. A tagállamok körében előfordul, hogy jelenleg alacsonyabb HÉA mértéket alkalmaznak a fentiekől ezeket az eltéréseket a Tanács (EU) 2022/542 irányelve szerint „földrajzi jellemzők, illetve a végső felhasználók javát vagy közérdekű célt szolgáló szociális okok indokolják”. Az 1. ábra ismerteti a 2024. január elsején érvényes adókulcsokat, szemlélteti az alkalmazott kulcsok sokszínűségét.

Az 1. ábra alapján látható, hogy az általános adókulcsok tekintetében a legalacsonyabb adókulcsot Luxemburg alkalmazza (17%), míg a legmagasabb adómértéket hazánkban találjuk (27%). Egyedül Dánia az a tagállam, amely nem alkalmaz az általános adókulcson túl kedvezményes adókulcsokat, az általános adókulcs ezen ország esetében 25 százalék. Nyolc tagállam döntött úgy, hogy egy kedvezményes adókulcsot vezet be, míg 18 tagállam esetében találunk két kedvezményes adókulcsot. Hazánk ez utóbbi kategóriába sorolható, és kedvezményes adókulcs tekintetében – az általános adókulcs mértékéhez hasonlóan – nálunk található a legmagasabb adókulcs, 18 százalék. A többi tagállam kedvezményes kulcsainak mértéke alacsonyabb, mint az általános kulcs minimumaként előírt 15 százalék. 9 tagállam alkalmaz kiemelten kedvezményes vagy ideiglenes adómértéket, közülük kettő (Írország és Luxemburg) mind a két kategóriában érdekelt.

A 2022. április 5-én elfogadásra került HÉA irányelvet módosító Tanács (EU) 2022/542 irányelve jelentős változást eredményez az alkalmazandó kulcsok tekintetében ugyanis megnyitotta a tagállamok részére azt a lehetőséget, hogy azok egy, a minimális 5 százalékosnál alacsonyabb adómértéket, valamint egy az előzetesen felszámított általános forgalmi adó levonásának jogával járó mentességet alkalmazzanak. Jelen cikk azokat az eseteket vizsgálja, amikor a tagállamok az 5 százalékosnál alacsonyabb adómértéket nulla százalékban alapították meg.

1. ábra: 2024. január elsején érvényes általános forgalmi adókulcsok az Európai Unió tagállamaiban

Tagállam	Általános adómérték	Kedvezményes adómérték	Kiemelten kedvezményes adómérték (%)	Ideiglenes adómérték (%)
Ausztria	20	10/13	-	13
Belgium	21	6/12	-	12
Bulgária	20	9	-	-
Ciprus	19	5/9	-	-
Csehország	21	12	-	-
Dánia	25	-	-	-
Észtország	22	9	-	-
Finnország	24	14/10	-	-
Franciaország	20	5,5 / 10	2,1	-
Görögország	24	13/6	-	-
Hollandia	21	9	-	-
Horvátország	25	13/5	-	-
Írország	23	9 / 13,5	4,8	13,5
Lengyelország	23	8/5	-	-
Lettország	21	12/5	-	-
Litvánia	21	9/5	-	-
Luxemburg	17	8	3	14
Magyarország	27	18/5	-	-
Málta	18	7/5	-	-
Németország	19	7	-	-
Olaszország	22	10/5	4	-
Portugália	23	13/6	-	13
Románia	19	9/5	-	-
Spanyolország	21	10	4	-
Svédország	25	12/6	-	-
Szlovákia	20	10	5	-
Szlovénia	22	5 / 9,5	-	-

Forrás:

<https://taxfoundation.org/data/all/eu/value-added-tax-2024-vat-rates-europe/>

A nulla százalékos szuperkedvezményes adókulcshoz kapcsolódó kategóriák

Az alkalmazható kedvezményes kulcsok szabályozásán túl a Tanács (EU) 2022/542 irányelv az érintett termékek és szolgáltatások körében is számottevő változást hozott. Az érintett termékek és szolgáltatások körét meghatározó HÉA irányelv III. mellékletében található kategóriákat további tíz kategóriával egészítette ki, továbbá némelyik, már létező kategória bővítésre került (Tanács, 2006). Az új adókulcsok alkalmazhatósága tekintetében az úgynevezett szuperkedvezményes adókulcsok alkalmazása a HÉA irányelv III. mellékletében szereplő konkrétan meghatározott hét kategóriában felsorolt termékértékesítésekre és szolgáltatásnyújtásra korlátozódik. Az érintett hét kategória közül hat az alapvető szükségletek kielégítésére szolgál, mint például: élelmiszer, víz, gyógyszerek, gyógyszerészeti termékek, egészségügyi és higiéniai termékek, személyszállítás, egyes kulturális termékek. A hetedik kategória azonban a szolárpanelek szuperkedvezményes adókulcs alá való besorolásának lehetőséget biztosítja. Az irányelv ezen döntést környezetvédelmi megfontolások alapján hozta meg. Az egyes kategóriák bővítését követően a szuperkedvezményes kulcs elérhető a fogamzásgátlásra és női higiéniai termékekre is (Tanács, 2006). Míg a Tanács (EU) 2022/542 irányelv szövegesen fogalmazza meg a kategóriák tartalmát, addig a tagállamoknak a termékek és szolgáltatások statisztikai osztályozását alkalmazva kell a besorolást elvégezniük, ugyanis nem kötelező az összes, a kategóriába sorolható termék és szolgáltatás esetében alkalmazni a szuperkedvezményes adókulcsot.

Magyarország 2024. január 1-től alkalmazza a nulla százalékos adókulcsot szuperkedvezményes adókulcsként a 4902 vámtarifaszám alá sorolt, hetenként legalább négyszer megjelenő kiadványnak minősülő napilapokra. Szolgáltatásokra nem került ilyen kulcs bevezetésre hazánkban (Áfa tv.).

A KUTATÁS MÓDSZERTANA

A kutatási kérdések megválaszolása érdekében az adatok az Európai Bizottság által működtetett „Taxes in Europe Database v4” online adatbázisban folytatott keresések alapján kerültek összegyűjtésre és kategorizálásra. Az adatbázisba az Európai Unió tagállamainak pénzügyminisztériumai biztosítják az információkat és összességében körülbelül 650 adóról találhatunk benne adatokat (Európai Bizottság, n.d.-b).

A kutatás során a „Taxes in Europe Database v4” online adatbázisban található adatok országonként legyűjtésre kerültek a 2024. január elsejei állapot szerint. Ily módon láthatóvá váltak az adott ország által alkalmazott adókulcsok

és az érintett szolgáltatások és termékek körei. Ezen adatokat szűkítve, számszerűsítésre került, hogy a HÉA irányelv III. mellékletében szereplő konkrétan meghatározott hét kategóriában mely országok érintettek.

Ezenkívül a kutatás másodlagos forrásként támaszkodik az OECD és Európai Unió és egyéb internetes források által közétett adatokra. Az adatok feldolgozása után indikátor mátrix és scatter plotok segítségével került sor az adatok elemzésre.

KUTATÁSI EREDMÉNYEK

A megengedett kategóriák használata

Az alábbi indikátor mátrix (1. táblázat) tartalmazza azt, hogy a 2024. január elsejei állapot alapján mely országok alkalmazzák a levonási jog melletti mentességet és/vagy nulla százalékos superkedvezményes általános forgalmi adó mértéket. A 1. táblázat részletezi azt is, hogy a tagállamok mely kategóriában vagy kategóriákban alkalmazzák ezt a lehetőséget a megengedett hét kategórián belül.

*1. táblázat: Nulla százalékos superkedvezményes kulcsok alkalmazása
2024. január elsején az Európai Unió tagállamaiban*

Tagállam	Élelmiszer	Víz	Gyógyszerek, gyógyszerészeti termékek	Egészségügyi és higiéniai termékek	Személyek szállítása	Kulturális termékek	Szolárpanelek	Összesen (db)
Írország	X		X	X		X	X	5
Belgium	X		X		X	X		4
Málta	X	X	X		X			4
Ausztria			X		X		X	3
Csehország					X	X		2
Bulgária	X							1
Dánia					X			1

Franciaország			X					1
Görögország			X					1
Hollandia							X	1
Lengyelország	X							1
Luxemburg					X			1
Magyarország						X		1
Olaszország	X							1
Románia				X				1
Ciprus								0
Észtország								0
Finnország								0
Horvátország								0
Lettország								0
Litvánia								0
Németország								0
Portugália								0
Spanyolország								0
Svédország								0
Szlovákia								0
Szlovénia								0
Tagállamok száma	6	1	6	2	6	4	3	28

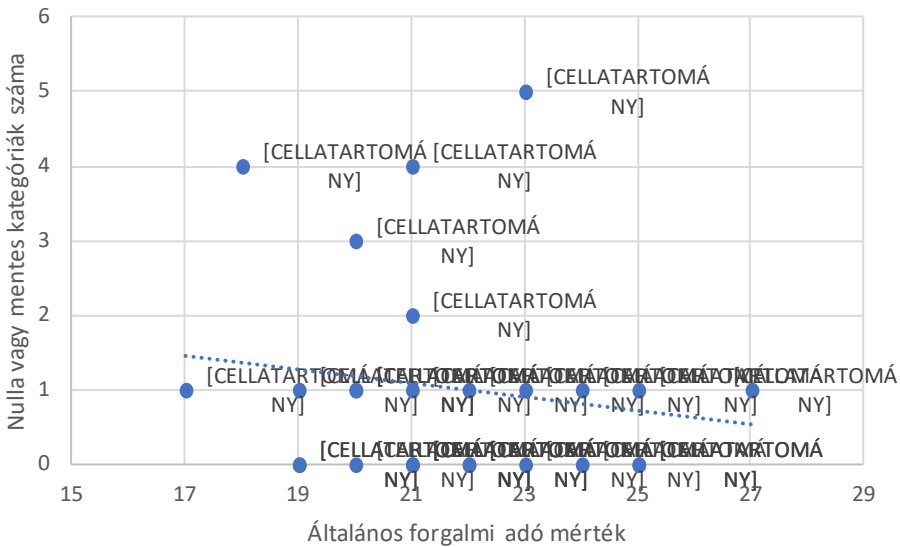
Forrás: Taxes in Europe Database alapján saját szerkesztés

Érdeemes megvizsgálni azt, hogy az egyes kategóriákat hány tagállam választotta az adórendszerében. Az elérhető hét kategória közül nincs olyan kategória, amelyet egy tagállam sem választott a 2024. január elsejei állapot alapján. A legtöbbet alkalmazott kategóriák az élelmiszer, a gyógyszerek és gyógyszerészeti termékek illetőleg a személyszállítás, amelyeket hat tagállam választott.

Az alkalmazott kategóriák száma és az általános forgalmi adókulcs

Az 2. ábra összeveti azt, hogy az egyes tagállamok hány különböző kategóriában alkalmazzák a megengedett kategóriákat az általános forgalmi adókulcsok mértékével.

2. ábra: 2024. január elsején az Európai Unió tagállamaiban az érintett kategóriák száma az általános forgalmi adókulcs tükrében

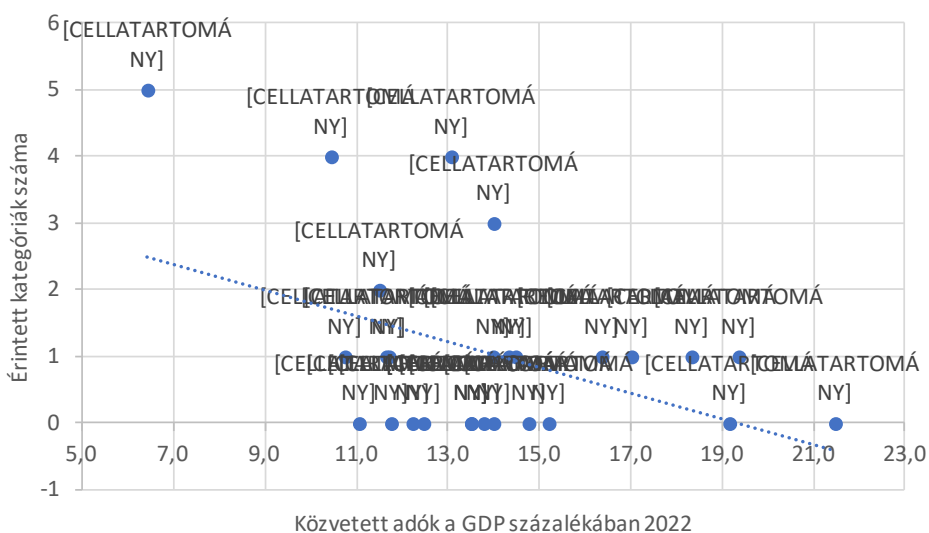
Forrás: Taxes in Europe Database alapján saját szerkesztés

Tekintettel arra, hogy a vonatkozó irányelv alapján az általános adókulcsnak 15 százaléknak, vagy annál magasabbnak kell lennie, az 2. ábra a 15 százalékos adókulcs feletti értékeket tartalmazza. Az általános adókulcsaik tekintetében 19 százalék és 25 százalék közé esnek azon tagállamok általános adókulcs mértékei, amelyek nem alkalmazzák a nulla százalékos kulcsot vagy mentességet az egyik lehetséges kategória esetében sem. Tíz tagállam egy kategóriát választott, esetükben az általános adókulcs mértéke 17 százaléktól egészen 27 százalékig terjed. Csehország 21 százalékos adókulcsot alkalmaz, és két kategória esetében alkalmazza a nulla százalékos kedvezményes kulcsot. Ausztria 20 százalékos általános adókulcs mellett három kategóriában érdekelt. Négy kategóriában alkalmaz nulla százalékos adókulcsot vagy adómentességet Málta 18 százalékos és Belgium 21 százalékos általános adókulcs mellett. Írország esetében az álta-

lános adókulcs 23 százalék és az elérhető hét kategóriából öt esetben alkalmazza a nulla adókulcsot vagy mentességet. Dánia, az egyetlen tagállam, amely csak általános adókulcsot alkalmaz, egy kategóriában vezette be a nulla százalékos szuperkedvezményes adókulcsot.

Az alkalmazott kategóriák száma a közvetett adók szerepének szempontjából

3. ábra: Nulla százalékos szuperkedvezményes kulcsokkal érintett kategóriák száma a közvetett adók GDP (2022) százalékának tükrében

Forrás: Európai Bizottság (n.d.-a) alapján saját szerkesztés

A 3. ábrán látható, hogy érdekes képet mutat, ha azt vizsgáljuk, hogy egyes tagállamok hány kategóriában vezették be a nulla százalékos szuperkedvezményes adókulcsot a közvetett adók GDP-n belül betöltött szerepének fényében. Írország esetét érdemes kiemelni, ahol a közvetett adók szerepe a GDP-n belül a legalacsonyabb, azonban öt kategóriában vezetett be szuperkedvezményes kategóriában nulla százalékos adókulcsot. Málta szintén kiemelendő, négy kategória és a második legalacsonyabb GDP arány tartozik hozzá. A legmagasabb a Svédországban a közvetett adók aránya, azonban itt nem került bevezetésre szuperkedvezményes, nulla százalékos adókulcs.

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JÖVŐBENI KUTATÁSI IRÁNYOK

Az általános forgalmi adó szabályozásának reformját jelentő módosítások érdekes és releváns kutatási területnek tekinthetők. Napjainkban a gazdasági környezet, az Európai Unió célkitűzései (pl. a karbonmentesítésre vonatkozó környezetvédelmi kötelezettségvállalások), indokolttá tették a változásokat. Ezen terület részterületként illeszkedik az Európai Unió tagállamaihoz köthető azon kutatáshoz, amelynek célja az általános forgalmi adókulcsok változásának vizsgálata a 2019-2024 közötti időszakra vonatkozóan. Jelen kutatás az újonnan bevezetett 5 százaléknál alacsonyabb adókulcsok körében alkalmazott nulla százalékos adókulcsok alkalmazásának vizsgálatára törekedett.

A vizsgálatok alapján megállapítható, hogy összesen 15 tagállam alkalmaz nulla százalékos adókulcsot az érintett kategóriákban a 2024. január 1-jei állapot szerint és ezen tagállamok összesen 28 kategóriában érdekeltek. A legnépszerűbb kategóriának a tagállamok körében az élelmiszer, a gyógyszerek és gyógyszerészeti termékek és a személyszállítás tekinthető. Az újonnan bevezetett szolárpaneleket érintő kategóriát három tagállam választotta a nulla százalékos szuperkedvezményes adókulcsok körébe, így kevésbé érvényesül az Európai Unió környezetvédelemhez kapcsolódó szándéka.

A kutatás rámutatott, hogy a magasabb általános adókulcshoz nem párosul feltétlenül több kategória alkalmazása. A legmagasabb általános adókulcsot alkalmazó Magyarország és a legalacsonyabb általános adókulcsot alkalmazó Luxemburg szintén egy kategóriában érintett.

Tagállamonként eltérő a közvetett adók GDP-n belüli aránya. Bár általában a magasabb közvetett adó részesedéssel rendelkező tagállamok inkább kevesebb kategóriában érdekeltek, azonban fontos megjegyezni, hogy pusztán az érintett kategóriák száma alapján nem lehet egyértelműen következtetni a nulla százalékos kulcsok alkalmazása miatti elmaradó általános forgalmi adóbevételekre.

Jelen kutatással kapcsolatosan fontos hangsúlyozni, hogy az elemzés során felhasznált adatforrások esetleges pontatlanságai és hiányosságai befolyásolhatják a következtetések megbízhatóságát.

Ami a jövőbeni kutatási irányokat illeti, vizsgálni érdemes majd, hogy milyen hatással lesz a szuperkedvezményes nulla százalékos adókulcs az érintett országok adóbevételeire és hogyan befolyásolja a beszedhető és ténylegesen beszedett általános forgalmi adó összegei közötti különbséget, azaz az áfarést. Továbbá vizsgálható, hogy növeli-e és ha igen mennyivel az adóbeszedésére és megfizetésére fordított költségeket. A magánszemélyek szempontjából a váráslóerő esetleges változása kerülhet vizsgálat alá. Az előbbieken túl az adatforrások esetleges pontatlanságai miatt tagállamszintű további vizsgálatok lehetnek szükségesek.

IRODALOMJEGYZÉK

2007. évi CXXVII. törvény az általános forgalmi adóról. (2007). Magyar Közlöny rövidítése Áfa tv.
- Eurostat. (n.d.). Tax revenue statistics. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Tax_revenue_statistics
- Európai Bizottság. (n.d.-a). Adatok az adózási trendekről. Taxation and Customs Union. https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation/economic-analysis-taxation/data-taxation-trends_en
- Európai Bizottság. (n.d.-b). Taxes in Europe Database v4 – VAT search. https://ec.europa.eu/taxation_customs/tedb/#/vat-search
- European Union: EU Council approves fundamental overhaul of VAT rates. (n.d.). Retrieved 28 April 2024, from <https://insightplus.bakermckenzie.com/bm/tax/europe-eu-council-approves-fundamental-overhaul-of-vat-rates>
- Király, László György (2019) Az általános forgalmi adó beszédése. In: Harminckét lap, amely megrengette a világot : Százéves a hozzáadottérték-adó rendszere. Soproni Egyetem Kiadó, Sopron, pp. 169-192.
- Tanács. (2006). Tanács (EU) 2006/112 irányelve (2006. november 28.). a közös hozzáadottértékadó-rendszerről. Európai Unió Hivatalos Lapja. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32001L0112>
- Tanács. (2022). Tanács (EU) 2022/542 irányelve (2022. április 5.) a 2006/112/EK és az (EU) 2020/285 irányelvnek a hozzáadottértékadó-mértékek tekintetében történő módosításáról. Európai Unió Hivatalos Lapja. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A32022L0542>
- Tax Foundation. (2024). Tax burden on labor in the OECD – 2024. <https://taxfoundation.org/data/all/global/tax-burden-on-labor-oecd-2024/>

A BLOKKLÁNC ÉS ELTERJEDÉSÉNEK AKADÁLYAI AZ ÉLELMISZERIPARBAN

Vass Kristóf⁴⁵, Szabó László⁴⁶

DOI: [10.29180/978-615-6886-01-9_12](https://doi.org/10.29180/978-615-6886-01-9_12)

ABSZTRAKT

A blokklánc-technológia pár éve, a kriptovaluták révén ért el nagyobb nyilvánosságot, pedig a blokklánc sokkal többre hivatott egy befektetési fajta technológiai háttérének szolgáltatásánál. A blokklánc potenciálisan átalakíthatja a termelői és logisztikai műveleteket, javíthatja az átláthatóságot és a biztonságot, valamint csökkentheti az adminisztratív terheket. A világ fejlett régiói sokat tesznek az élelmiszerbiztonság javítása érdekében, azonban az integráció nem történik zökkenőmentesen. Egy informatikai rendszer önmagában nem tud mindent megváltoztatni. Az eredményes változashoz megfelelő jogszabályok szükségesek. A kutatásban az Európai Unió és Magyarország került a fő fókuszba. Az Európai Unió élelmiszerbiztonságot érintő jogi szabályozása alapkövét képezheti egy határokon átívelő biztonságos rendszer kialakításának. Ebben a tanulmányban mind vállalati, mind felhasználói oldalról megvizsgáltuk a blokklánc magyarországi helyzetét az élelmiszeriparra fókuszálva. Egyfelől vállalati interjú készítésével, másfelől kérdőíves felmérés segítségével.

Kulcsszavak: blokklánc, IoT, élelmiszerbiztonság, digitalizáció

BEVEZETÉS

Az Ipar 4.0 napjainkban is zajlik, amely a fizikai, digitális technológiákat integrálja. Az Ipar 4.0 alapvetései között szerepelnek a nagy adatok (Big Data), az Internet of Things (IoT), az intelligens automatizálás, a mesterséges intelligencia, melyek átalakítják a termelési és üzleti folyamatokat. A technológia fejlődése megteremti az emberek, gépek, sőt a vállalatok összeköttetésben lévő hálóz-

---

45 Vass Kristóf, Budapesti Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Kar, Gazdaságinformatika Tanszék, e-mail: vass.kristof@gmail.com

46 Szabó László, egyetemi docens, Budapesti Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Kar, Gazdaságinformatika Tanszék, e-mail: szabo.laszlo4@uni-bge.hu

tát, melynek segítségével a vevő számára teljesen testreszabott terméket állítanak elő. Alapvetően a blokklánc minden olyan környezetben, ahol szükséges a transzparencia, a nyomonkövethetőség, segítséget tud nyújtani mind fogyasztói, mind vállalati szempontból.

A blokklánc-technológia megvalósításával minden szereplő távolról nyomon követheti az összes információt az ellátási lánc mentén, például a nyersanyag minőségét, a megtett úton rögzített időbélyegeket, a gyártásban és forgalmazásban részt vevő különféle szereplőket. A nyomonkövethetőség hozzájárulhat a termék biztonságához és a termékkel szembeni közbizalom növeléséhez. (Sipos, 2020)

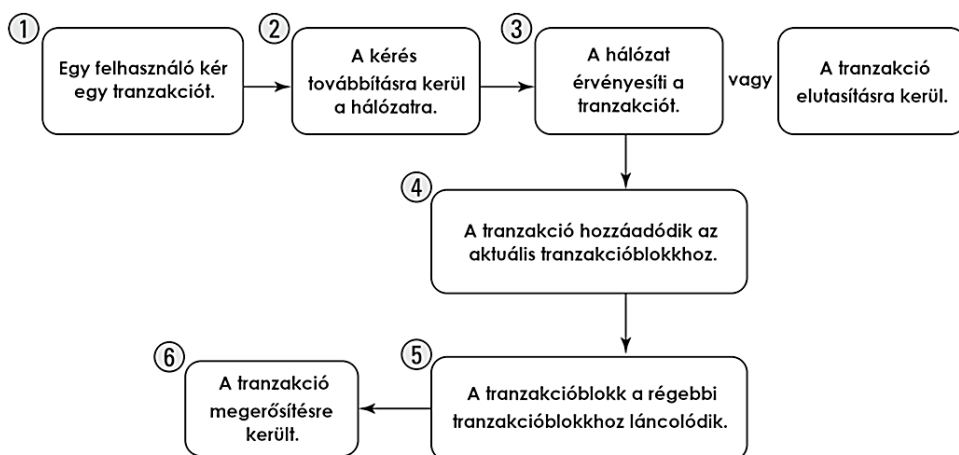
A BLOKKLÁNC

A blokklánc a negyedik ipari forradalom egy olyan találmánya, amely az elmúlt évek során jelent meg a köztudatban, elsősorban a kriptovaluták (kifejezetten a Bitcoin) révén. A blokklánc lényegében egy kriptográfiával védett, decentralizált, elosztott digitális főkönyv. Decentralizáltsága azt takarja, hogy nincs egy egyetlen központi hatóság vagy szerv, amely ellenőrizné az adatokat. Ehelyett Peer-to-Peer (P2P) alapon működik, így a blokkláncot számos, a világ különböző pontjain elhelyezkedő számítógépek működtetik és ellenőrzik. Az adatokat különálló egységekben, úgynevezett blokkokban tárolják. Ezek a gyakorlatilag adatbázisként funkcionáló egységek egy egymást követő sorozatot alkotnak egy állandóan bővülő láncban. Erről az állandóan bővülő láncról nem készül másolat. A hálózat minden egyes felhasználója a főkönyv folyton frissülő, eredeti példányával rendelkezik (Laurence, 2017). A technológia sajátossága, hogy a blokkok zártsága mellett a lánc is egy állandó, sérthetetlen egységet képez, részben e funkciója őrzi hitelességét és tapos ki egy egyenes utat az eredeti ősblokkhoz, növelve ezzel a transzparenciát, ami elengedhetetlen a bizalom kialakításához (Klein et al., 2019).

A blokklánc világában a tranzakció nem csak pénzküldést, hanem adattranszfert is jelenthet, aminek ugyan az a menete, mint az utalásnak (1. ábra).

1. ábra: A blokklánc működése

Forrás: Laurence, 2017, p. 13

AZ ÉLELMISZERIPAR KIHÍVÁSAI

Ahhoz, hogy megértsük, miért tud jó megoldást nyújtani a blokklánc az élelmiszeripar problémáira, először is meg kell értenünk, hogy mik az élelmiszeripar fő kihívásai, hiányosságai, és mik az iparág azon aspektusai, melyek hatékonysága fejlesztésre szorul. Az élelmiszeriparnak napjainkban több kihívással is szembe kell néznie. Ilyen az élelmiszerek biztonsága, az ellátási láncok komplexitása, az átláthatóság és nyomonkövethetőség, a fogyasztói bizalom, fenntarthatóság, különböző előírásoknak való megfelelés, az új technológiák integrálása, ökológiai lábnyom. Az élelmiszer eredetű betegségek évente 600 millió ember kórházi kezeléséért és 420000 halálesetért felelősek világszerte (WHO, 2023) és emellett a csalások száma is jelentős. Az élelmiszercsalások többféleképpen fordulhatnak elő. Megtörténhetnek bizonyos kategóriákra bontott csalások, illetve a kategóriák keverékei. Ezek a kategóriák az Európai Bizottság alapján a következők:

- Az első a *hígítás*, amikor valamilyen olcsó folyadékot kevernek az eredeti magas árú folyadék mellé. (Erre példa az extra szűz olívaolaj.)
- A *helyettesítés* egy hasonló módszer, ami szintén érinthet folyékony hal-mazállapotú termékeket, de nem különbek a húsfélék se. Lényege, hogy egy termék összetevőjét/értékes részét kicserélik egy kevésbé értékes összetevővel/részével.

- Bizonyos termékek rosszabb minőségű összetevőinek feltüntetésének elmulasztását nevezzük *elrejtésnek*.
- A *félrecímkézés* az Európai Unió (EU) egy 2019-es felmérése alapján akkorigiban a leggyakoribb élelmiszer csalás volt. Célja, hogy valótlan állításokkal ellátva az élelmiszer cikkek címkéjét, jobb minőségű termék fényében nagyobb bevételre tegyenek szert.
- A *nem jóváhagyott fejlesztés kategória* takarja azokat a csalásféléket, amikor az élelmiszer minőségének fokozását ismeretlen anyagokkal akarják elérni.
- *Hamisításnak* nevezzük azt a módszert, amikor márkák nevét, receptjét vagy bármilyen egyedi tulajdonságát lemásolják.
- Végül pedig ott van a *fekete piac*, ahol a be nem jelentett áruk eladása történik (European Commission, 2020).

Az EU élelmiszerbiztonságának alapjait az általános élelmiszertörvény, azaz a 178/2002-es rendelet fekteti le. Ez a rendelet magába foglalja az Európai Élelmiszerbiztonsági Hatóság (European Food Safety Authority - EFSA) létrehozását, mely feladata a független információk szolgáltatása mellett a közösségi törvényhozás számára történő segítség- és tanácsnyújtás azon területeken, amelyeknek hatása van az élelmiszerek, takarmányok biztonságára (Elekházy, 2018). Az címkézéssel kapcsolatban a vevővédelem alappilléret a 1169/2011-es rendelet képezi, mely magába foglalja az árusított élelmiszereken elhelyezett címkéken lévő tápanyaginformációkra, allergénekre, hozzáadott vízre és eredetjelölésre vonatkozó szabályozást. A csalások mellett szintén fontos az élelmiszerek okozta megbetegedések elleni védekezés. Egy felmérés alapján Magyarország a világ 34. legbiztonságosabb élelmiszer ellátási láncával rendelkezik (Economist Impact, 2022).

TE-FOOD ESETTANULMÁNY

Kutatásunk során a vállalati oldalról a Magyarországon is meghatározó TE-FOOD került vizsgálat alá, mely ezen a területen piacvezető. A vállalat gyakorlatilag egy keretrendszert fejleszt, melyen belül lehet létrehozni az ügyfélrendszereket. Ez a keretrendszer már 2016 óta áll fejlesztés alatt. Az említett keretrendszernek létezik egy lite változata is, ami legfőképp kkv-a kis- és középvállalkozások (KKV-k) számára, *rövid ellátási láncok*nál tud hasznos lenni. A lite változat egy marketing célú nyomkövetési rendszer lemodellezésére ad lehetőséget. Mivel rövid ellátási láncokra lett optimalizálva, ezért kevés tranzakció típussal rendelkezik, így egy pár nap alatt betanítható, testreszabott rendszert képesek vele

létrehozni. A TE-FOOD lényegében minden szintű technológiai felszereltségű vállalatnak, ellátási láncnak tud segíteni. Szerintük a legtöbb ellátási lánc nyomkövető rendszer egy általános megközelítést alkalmaz, fő fókusszal a logisztikán, infrastruktúra biztosítása nélkül az IoT adatáramlásra hagyatkozva. Ugyanakkor az általános megközelítéssel az a probléma, hogy nem húzható rá minden egyes élelmiszer ellátási láncára, éppen ezért a TE-FOOD minden cégnek egy egyedi rendszert kínál, minden termékre egy egyedi megoldással, különböző infrastruktúrát biztosítva. Míg az IoT az élelmiszer nyomkövetés legfontosabb adatforrása, addig ezeknek az eszközöknek az integrálása egy drága és hosszadalmas folyamat, így első lépésnek fontosnak tartják a gyors, manuális adatrögzítés előkészítését. Míg más megoldások a logisztikai nyomkövetésre specializálódtak, addig a TE-FOOD az egész ellátási lánc védelmét próbálja elérni. Olyan fizikai védelmi és egyben nyomkövetési megoldásokat is nyújtanak, mint a műanyag rádiófrekvenciás azonosítást tartalmazó RFID címkék, QR kóddal (Quick Response-kóddal) ellátott műanyag záruk és papírcímkék. A fogyasztói oldalon a telefonos alkalmazás mellett elérhető egy online webes felület is, amelyen a vásárló elolvashatja az adott termékről rendelkezésre álló adatokat a(z) RFID/QR beolvasását követően. Alapvetően a TE-FOOD szolgáltatása a saját blokkláncán, a FoodChain-en működik (TE-FOOD 2018a, 2018b, 2018c, 2020a, 2020b, 2020c, 2020d, 2020e).

A vállalatnál a vezető projektmenedzserrel interjút készítettünk, melynek során arra helyeztük a fókuszot, hogy ők, mint szolgáltatók hogy látják a blokklánc helyzetét az élelmiszeriparban. A blokklánc bevezetésének fő akadályaként az EU-ban az élelmiszeripar komplexitásában, a szereplők sokszínűségében és számában látják, emiatt (eltérő érdekek, szereplők) az ilyen irányú összefogás jelenleg nem megvalósítható. Úgy gondolják, hogy Magyarországon pszichológiai háttér is okozza az átállás hiányát. A félelem attól, hogy a hibázás is rögzítésre kerül, amit utána nem lehet majd módosítani. Ez nagy mértékben gátolja a szolgáltatásuk eladását és a technológia elterjedését. Ugyanakkor általánosabb probléma, hogy mint minden marketing eszköz megtérülését, úgy a blokkláncét is nehéz kiszámítani. Szintén nehézséget okoz az, hogy jelenleg nincsenek ellátási láncokon átívelő rendszerek, mindenkinek szigetrendszere van.

BLOKKLÁNC ISMERETE ÉS FOGYASZTÓI TUDATOSSÁG

A kutatás másik fele egy kérdőíves kutatásból állt. A felmérés annak a kérdésnek a megválaszolására irányult, hogy vajon van-e igénye Magyarországon egy biztonságosabb élelmiszer-ellátási láncra, valamint maga a blokklánc, mint fo-

galom ismert-e a fogyasztók körében. A kérdőíves felmérésre 2024 márciusában és áprilisában került sor online módon. A kitöltés kapcsán a cél az volt, hogy ne csak szakemberek töltsék ki a kérdőívet, mivel szerettünk volna általános képet kapni arról, hogy mennyire ismert a blokklánc fogalma hazánkban. A kérdőív kitöltetése során 130 db-os mintára sikerült begyűjteni, ebből 127 db kérdőív volt használható.

Arra a kérdésre, hogy mennyire fontos a kitöltőnek, hogy a vásárolt élelmiszerek tulajdonságai valóban egyezzenek a címkén feltüntetettekkel, az alábbi megoszlásban érkeztek válaszok: a kitöltők 10,2%-a nem tartja fontosnak, 29,1% csak azoknál a termékeknél, amelyeket rendszeresen vásárol, 11% csak a drága élelmiszereknél és/vagy a prémium termékeknél és a 49,6% fontosnak tartja minden terméknél. Az élelmiszer-csalások létezéséről (pl. olívaolaj, bor, méz, hal, tej) 33,9% nem, míg 66,1% tudott. A blokklánc technológiát a kitöltők 64,5%-a nem ismeri és közülük 18,3% nem lenne hajlandó utánajárni a témának abban az esetben, ha tudomásukra jutna, hogy valamelyik neves üzletben bevezetésre került a technológia.

Ahhoz, hogy adott kérdéshez kontextust és háttértudást adjunk, összefoglaltuk a blokkláncot, mint élelmiszerbiztonsági eszközt. Mi a következő módon határoztuk meg a kérdőívet kitöltők számára a blokklánc fogalmát: *Röviden a blokklánc az élelmiszeripar vonatkozásában egy olyan technológia, amely lehetővé teszi az átláthatóságot, nyomonkövethetőséget. Lényegében az élelmiszerek az ellátási lánc minden szakaszában (farm, feldolgozó üzem, szállítás, kereskedelem) különböző eszközök használatával megfigyelésre kerülnek, fontos tulajdonságaikat (pl.: hőmérséklet, savasság, baktériumok jelenléte) megméri. A technológia sajátossága, hogy adminisztrációt követően ezek az adatok megváltoztathatatlanok lesznek. A folyamatos megfigyelés lehetővé teszi az olyan csalások visszaszorítását, mint például az olívaolaj hígítása, hamisítása – így extra szűz olívaolaj vásárlásakor ténylegesen extra szűz termékhez jutunk, ezáltal ténylegesen annyit fizetünk az áruért, amennyit az ér –, vagy az olyan élelmiszer okozta megbetegedések csökkentését, mint a szalmonella fertőzés – hiszen eleve szalmonellás élelmiszer nem kerülne a kínálatba. Ezeket az adatokat a vásárló okostelefonja segítségével elérheti a terméken elhelyezett QR kód beolvasásával.*

Arra a kérdésre, hogy előnyben részesítenék-e a blokklánc által védett termékeket 66,1% igennel, 3,2% nemmel és 30,7% talánnal válaszolt. A nemmel válaszolók 50%-a azzal indokolta válaszát, hogy szkeptikusan vélekedik a technológiával kapcsolatban és 50% vélekedett úgy, hogy az adott termék nem lesz különb a többtől. A távolság kapcsán feltett kérdésre, hogy a vásárló hajlandó lenne-e egy távolabbi üzletbe menni, csak azért, mert ott a bevásárló listáján szereplő élelmiszerek védelmét blokklánc, vagy más hasonló technológia biztosítja a következő megoszlásban érkeztek válaszok: 52,8% igen, 47,2% nem. A

rendszer használata kapcsán hogy amennyiben lenne rá lehetősége a kitöltőnek, használná-e a bevásárlásaihoz egy, a leírtakhoz hasonló rendszert a vásárolni kívánt termékek ellenőrzéséhez, 50,4% igennel, 6,3% nemmel és 43,3% talánnal válaszolt.

Összességében a kérdőíves kutatás eredményei alapján megállapíthatjuk, hogy a fogyasztói tudatosság kapcsán van igény az élelmiszerek nyomonkövethetőségére. Ennek egyik lehetősége a blokklánc, melynek ismerete a lakosság körében hiányos. (Ugyanakkor általánosabb összefüggések megállapításához nagyobb mintaszám szükséges a jövőben.)

KONKLÚZIÓ

A blokklánc egy informatikai megoldás az élelmiszerbiztonság javítására. Ugyanakkor az ellátási láncoknak vannak olyan szegmensei, ahol bizonyos okokból jelenleg, nem hogy az automatizáció lehetetlen, de még a felügyelet elrendelése is kérdéses pont (pl.: farm, szállítás, palackozó üzem). Ettől függetlenül, a blokklánc egy önmagában hasznos eszköz tud lenni. Vállalati használati szempontból mindenképpen egy jelentős újítás lehet az élelmiszeripari vállalatoknak, hiszen a rendelkezésre álló földrajzi és idő adatok jelentős megtakarítást eredményezhetnek termék visszahívás esetén.

Fogyasztói szempontból vizsgálva a kérdést, azt a választ kaptuk, hogy van igény a technológia irányába, bár itt figyelembe kell venni, hogy sok felhasználó számára ez az újdonság erejével hat. Véleményünk szerint ez idővel alábbhagyana és kizárólag szükség esetén vásárolnák azokat a termékeket, amelyeket védi a technológia. Pénzügyi szempontból szintén problémát jelenthet az átállás, hiszen az infrastruktúrára való beruházás és a betanítás mind-mind költséget vonz maga után és mivel a blokklánc adoptálása jelenleg sok esetben marketing célokból történik, annak bizonytalan megtérülése is csak egy újabb akadályt állít. A kérdőíves felmérésből kiderült, hogy minél tudatosabb étkezik egy fogyasztó, annál több az esély arra, hogy ismeri a blokklánc technológiát. Ebből adódóan az egészséges és tudatos étkezés fontosságának megértetését kell elérni. A fogyasztói tudatosság növelés lehet a cél, s ez segíthet a különböző technológiák irányába történő nyitásra.

IRODALOMJEGYZÉK

- Economist Impact. (2022). Global Food Security Index 2022. <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/>
- Elekházy, N. (2018). Élelmiszerlánc Szabályozás Az Európai Unióban. Országgyűlés Hivatala, https://www.parlament.hu/documents/10181/1479843/Infojegyzet_2018_29_elelmiszerlanc_szabalyozas.pdf/c7785140-c21e-9de9-9e5d-5d2369813154
- EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS 1169/2011/EU RENDELETE (2011, október 25). a fogyasztók élelmiszerekkel kapcsolatos tájékoztatásáról, az 1924/2006/EK és az 1925/2006/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet módosításáról és a 87/250/EGK bizottsági irányelv, a 90/496/EGK tanácsi irányelv, az 1999/10/EK bizottsági irányelv, a 2000/13/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv, a 2002/67/EK és a 2008/5/EK bizottsági irányelv és a 608/2004/EK bizottsági rendelet hatályon kívül helyezéséről. Az Európai Unió Hivatalos Honlapja <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:304:0018:0063:hu:PDF>
- European Commission (2020). Food Fraud Knowledge for policy. European Commission, https://knowledge4policy.ec.europa.eu/food-fraud-quality/topic/food-fraud_en#mostfrauds
- Klein T., Szabó G. E., & Tóth A. (2019). Technológia jog – Robotjog – Cyberjog. Wolters Kluwer Kft. <https://mersz.hu/klein-toth-technologiajog-robotjog-cyberjog>
- Laurence, T. (2017). Blockchain For Dummies. 1st Edition, John Wiley & Sons, Inc.
- Sipos, D. (2020): Blokklánc-technológia alkalmazása az ellátási láncokban. *Multi-diszciplináris tudományok*, 10(2), 525-531. <https://doi.org/10.35925/j.multi.2020.2.60>
- TE-FOOD. (2018a). Token economics of Calories (CAL). TE-FOOD, <https://medium.com/te-food/token-economics-of-calories-cal-8ce9eb301091>
- TE-FOOD. (2018b). Introduction of TE-FOOD's Technology. TE-FOOD, <https://medium.com/te-food/introduction-of-te-foods-technology-732cdd90bb16>
- TE-FOOD. (2018c). TE-FOOD's FoodChain testnet is alive. TE-FOOD, <https://medium.com/te-food/te-foods-foodchain-testnet-is-alive-a06d3277db17>
- TE-FOOD. (2020a). Fruit syrup producer Pölöskei implements. TE-FOOD, <https://medium.com/te-food/fruit-syrup-producer-p%C3%B6l%C3%B6skei-implements-te-food-df0a925a5413>
- TE-FOOD. (2020b). Auchan Romania implements TE-FOOD's blockchain based traceability solution. TE-FOOD, <https://medium.com/te-food/auchan->

romania-implements-te-foods-blockchain-based-traceability-solution-2d7807acfa9c

TE-FOOD. (2020c). Hortobagy Angus cattle farms implement TE-FOOD's traceability solution. TE-FOOD, <https://medium.com/te-food/hortobagy-angus-cattle-farms-implement-te-foods-traceability-solution-35271b5fd1e3>

TE-FOOD. (2020d). TFD becomes TONE. Medium, https://medium.com/@te_food/tfd-becomes-tone-7b67d25fd052

TE-FOOD. (2020e). Auchan Hungary supermarket chain implements. TE-FOOD. <https://medium.com/te-food/auchan-hungary-supermarket-chain-implements-te-food-1fe4d1f94dd6>

WHO (2023). Estimating the burden of foodborne diseases. WHO, <https://www.who.int/activities/estimating-the-burden-of-foodborne-diseases>

